

د پوهني وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د
روزني او د ساينس د مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف لوي رياست

پښتو يوولسم ټولگي

پښتو - يوولسم ټولگي

پ. اخیسته او
قانوني چلن

چاپي کال ۱۳۹۰ هـ. ش.

Ketabton.com

د پوهني وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزني او د ساينس د مرکز معيبيت
د تعلیمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تأليف لوی ریاست

پښتو

یوولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

الف

ليکوالان:

- محمد قاسم هيله من
- محمد قدوس زکوخېل

علمي او مسلکي اېډيټي:

- محمد زرين انځور
- پوهنمل بريالۍ باجوړی

دیني، سیاسي او کلتوري کمیټه:

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهني وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبيب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهني وزارت سلاکار.
- مولوي حبيب الله فوزي

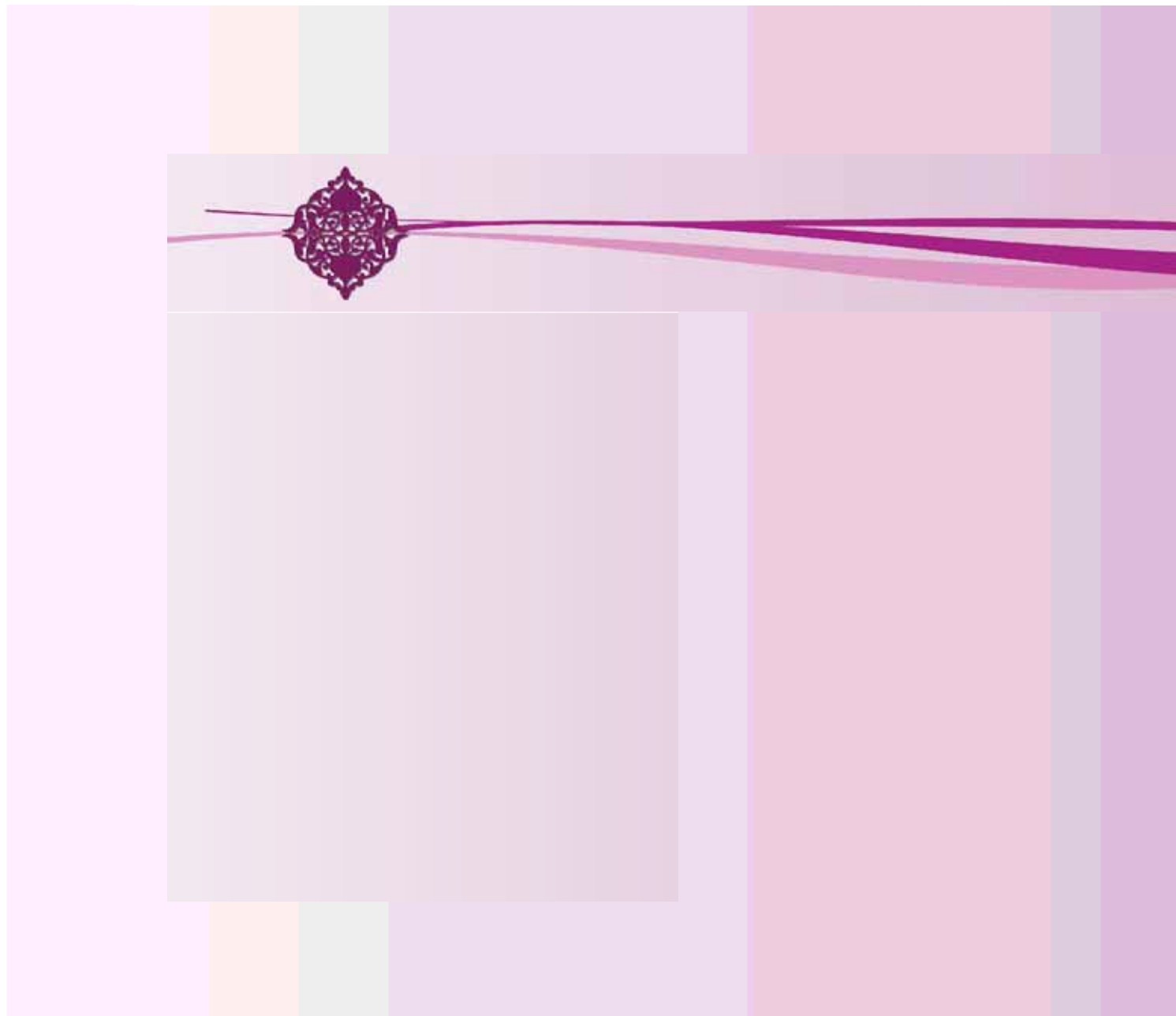
د څارني کمیټه:

- ډکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزني او د ساینس مرکز معین.
- ډکتور شېرعلي ظریفې د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسوول.
- د سرمولف مرستیال عبدالظاهر گلستانی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

ډیزاین:

- صفت الله مومند

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلېږي
په سينه کې د اسيا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچي يې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پاميريان، نورستانيان
هم ايماق، هم پشه يان
لکه لمر پر شنه اسمان
لکه زړه وي جاويدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښووننه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهمه توګه دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولني د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده اکتشاف وومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشمخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهیر کې د زدکوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زدکړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زدکوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په پاکفیته ښوونه او روزنه کې پر له پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زدکوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلې کولو کې خپل مسؤله لیت په رښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاري چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولني د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا وومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او زدکوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لاینه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او ویش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق
فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لپ

مخ

د لوست نوم

شمېره

۱	مناجات	لومړی لوست
۵	سیرت النبي ﷺ	دویم لوست
۱۱	د سولې ارزښت	درېم لوست
۱۵	ټولنه او نوی نسل	څلورم لوست
۱۹	تشبیه (د بیان علم)	پنځم لوست
۲۷	پېغله ملاکي	شپږم لوست
۳۳	پښتو ډرامه	اووم لوست

شماره	د لوست نوم	اثر لوست
۴۱	بايزيد روښان	اثر لوست
۴۹	په افغانستان کې د مطبوخانو لاندې بهير	نهم لوست
۵۷	ترکيب او له جملې سره د هغه توپير	لسم لوست
۶۳	پښتو قصيده ((شيخ اسعد سوري))	يوولسم لوست
۷۱	د چاپيريال ساتنه	دولسم لوست
۷۵	د پښتو ادبياتو منځنۍ دوره	ديار لسم لوست
۹۱	په ټولنيز ژوند کې د ښځو ونډه	خوار لسم لوست
۹۷	ژمنه: يوه روزنيزه کيسه	پنځلسم لوست
۱۰۳	د ليکنينو سمه کارونه	شپاړسم لوست
۱۱۱	قيام الدين خادم	اووه لسم لوست
۱۱۹	پښتو ادبي سبکونه	اتلسم لوست
۱۲۵	ادبي ليکونه: لور ته د چارلي چاپلين ليکي	نولسم لوست
۱۳۱	نشه يي توکي	شلم لوست
۱۳۷	درواغڅنه ونه	يوونلسم لوست
۱۴۵	ارزاني خيشکي	دوه ویشتم لوست
۱۵۳	د معلومات عوامل	درویشتم لوست
۱۵۹	مراد علي صاحبزاده (رح)	څلرویشتم لوست
۱۶۷	په پښتو ادب کې د مېرمنو ونډه	پنځه ویشتم لوست
۱۷۷	گوټه	شپږ ویشتم لوست
۱۸۵	د بشري حقونو تاريخچه	اووه ویشتم لوست
۱۹۱	ادبي معاصر نثر	اتنه ویشتم لوست
۲۰۱	لغونه	
۲۱۳	اخځليکونه	

مُنَاجَات

په مخکنیو تو لگیو کې مو د کتاب پیل په شعري ژبه د خدای ﷻ په حمد او ستاینه کاوه. په دې تو لگي کې غواړو د اکتاب خدای ﷻ ته پر مناجاتو پیل کرو.

مُنَاجَات د مېم په پېښ لو ستل کېږي. له خدای ﷻ څخه، د هغه له ستاینې او شکر سره یوځای، د یوه حاجت د سرته رسېدو او د اړتیا و د پوره کولو غوښتنه ده. په دې معنا چې له خدای ﷻ سره راز او نیاز، پتی او ورو خبرې کول له مُنَاجَات څخه عبارت دي.

مُنَاجَات په اسلام کې خپل ځانگړی ځای او اوږده مخینه لري. پر خدای جل جلاله مینو صوفیانو او فقیرانو له خپل خدای سره په ډېر عجز او نیاز خبرې کړي او له هغه ذات څخه یې د خپلو حاجتونو د پوره کېدو غوښتنې کړي دي. په دې هکله زیاتې بېلگې شته. د بیت نیکه مُنَاجَات د هغې غوره بېلگه ده. بیت نیکه به ویل:

((لویسه خدایه، لویسه خدایه!
ستا په مینه په هر ځایه،
غر ولاړ دی درنواوی کې،
ټوله ژوي په زاری کې،
دلته دي د غرو لمنې،
زموږ کېږدی دی پکې پلنې،
دا وگړي ډېر کړي خدایه!
لویسه خدایه، لویسه خدایه...))

کله چې د مُنَاجَات کلمه واورئ، څه شی در په زړه کېږي؟

لاندې متن د مُنَاجَات یوه بېلگه ده:

الهي، زه څه نه لرم چې تاته بې وړاندې کړم، لاسونه مي تش او سترگي مي تپتي دي. د گناهونو پېټې مي پر اوږو لا پسي درنډېږي. ته په خپل فضل او کرم زما لاس ونیسه او له دې ډارو ونکي او خطرناک گړنگه مي راوباسه. سترگي مي پر خپل نور روښانه کړه. په زړه کې مي د عقل ډېره بله کړه. د خلاصون او فلاح لار را ونېسه. تاته د منلو او مقبولو کسانو د لارې لاروی مي کړه، له ځانه مي پر دی او خپل ځانته مي نژدې کړه.
الهي، کومه ژبه به ستا ثنا ته ورسېدای شي؟ کوم عقل به ستا صفت وکړای شي؟
کوم شکر به ستا له احسان سره برابرې وکړای شي؟ کوم بنده به ستا له شان سره لائق ستا عبادت وکړای شي؟

ربه، ای له ما څخه ماته نژدي او له ما څخه پر ماباندي مهربانه، ... ما وينه، له ماسره له خپل کرم نه کار واخله، زما عمل ته مه گوره، زما تر وسي راباندي بار و اچوه، هغسي نه چي زما تر مخه دي پر نورو اچولي و. (*) زما له شان سره راسره برابره معامله وکړه، زما کړه پر ما تاوان او ستا کرم پر ما احسان!

الهي، ته زموږ حال ويني، زموږ بي وسي هم ويني، بي له تا چاته مخ واړو؟ بي له تا چاته فرياد وکړو او له چا مرسته وغواړو؟ ته مو عرض واخلې او ته مو حال سم کړې! الهي، موږ گنهکار يو، موږ شرمسار يو، چاته ورشو؟ له هر باطله بېزار يو. تاته ژاړو، سر په اذکار يو، نه په يو ځلي، بل په وار، وار يو، په سل، سل ځلي په زر، زر وار يو! الهي، ته مو د رحمت پر اوبو پرمخته. الهي، ته مو د غفلت له خوږه راويش کړه. الهي، که وينش يو ته مو په سد کړه. الهي، که په سد يو، ته عقل راکړه، ته پوهه راکړه، ته مو هوښيار کړه!

الهي، که گنهکار يو، ستا گنهکار يو، ستا رحمت ته سترگي په لار يو، له نورو دروازو بېزار يو!

الهي، موږ ژوندي يو، خو په ژوند نه پوهيږو، ته مو په ژوند پوه کړه، ته مو په ژوند بډا کړه، ته مو وجدان او ضمير وپېش کړه. ته مو د عقل سترگي بېنا کړه. پرېسو او بدو مو ته آگاه کړه!

الهي ستا دربار ته بيا راغلم، بيا راځم او بيا به راځم، خو لاسونه مي تش دي، په تشو لاسونو راځم. ته مي تش لاسونه بېرته مه لېږه!

د متن لنډيز:

مُناجات د خدای ﷻ یاد او له هغه ذات سره خبرې کول دي. له هغه سره خپل راز شریکول دي. له هغه لوی ذات څخه د خپلو اړتیاوو د پوره کولو غوښتل دي. هغه ته خپله بېوسي څرگندول دي. هغه ته دا وېل دي، چي: ((لا حول و لا قوة الا بالله)).

* د بقرې د سورې وروستيو آيتونو: ((لَا تَحْمِلُ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ...)) ته اشاره ده. ** لاحول و لا قوه الا بالله، د الله (له مرستي پرته) د (بنو) د کولو او د (بدو) د نه کولو هېڅ وس نه لرم. يعنې د الله له مرستي پرته له گناه څخه د مخ گرځولو او د نېکو کارونو د سرته رسولو وسه نه لرم.

- ۱- دوه تنه زده کوونکي دې په وار سره د تېر لگي په وړاندې راشي او د مُناجات په اړه دې څرگندونې وکړي.
 - ۲- زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي. هره ډله دې په خپلو منځونو کې په پورته يوه مُناجات خبرې وکړي، معنا دې څرگنده او د هغو يو تن استازی دې مهم ټکي وليکي او په تېر لگي کې دې بې وولوي.
 - ۳- درې تنه زده کوونکي دې د بنوونکي په لارښوونو پورته مُناجات په خوږه ژبه دنورو په وړاندې دیکلمه کړي.
 - ۴- پښځه تنه زده کوونکي دې د تېر لگي مخې ته راشي او ودې وايي چې د ژمي رخصتي بې څنگه تېره کړې ده.
 - ۵- څلور تنه نور زده کوونکي دې د روان نوي تعليمي کال په اړه پر خپلو پلانونو وغږېږي.
- زده کوونکي دې هڅه وکړي، د پورته مُناجات په څېر څو کرښې مُناجات وليکي او په پبله ورځ دې بې په تېر لگي کې وولوي.

د اسلام د ستر پیغمبر ﷺ سیرت

د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ سیرت د راتلونکو نسلونو روزني ته، چي د ايمان د لاري لارويان دي، بنسټيز توکي هي. هغوی د خپل استمرار، دعوت او بقا مو امل په همدې اخلاقو کي ويني. د پیغمبر ﷺ اخلاقو ته ډېر ژور پام هغه راز رابرسېره کوي چي د تاريخ د بدلون لامل شو. که څوک د حضرت پیغمبر ﷺ سیرت او اخلاقو ته پام وکړي، نو د هغه په دې وينا به پوه شي: ((زه په خپلو لاسونو داسي يو امت روزم چي راتلونکي تاريخ په لاس کي واخلي)). حضرت پیغمبر ﷺ د ناخوالو په وړاندي د زغم او حوصلې، پر حق ټينگار او د نړۍ له لوړو او ژورو سره د مخامخ کېدو پر مهال په فطرتي ډاډ او اطمينان کي ساري نه درلود. په زړه سوي، نرمۍ او بزرگواري کي يې په دې نړۍ کي له موجودو مفاهيمو لوړ ځای درلود. هغه ددې لپاره پيدا شوی و چي پر پېښو او حوادثو برېمن شي؛ انساني نړۍ ته سمون ورکړي؛ انسانانو ته د يوه او واحد خدای جل جلاله د عبادت بلنه ورکړي او خلک سمې لاري ته راوبولي. له دې امله حضرت محمد ﷺ تل د بشر په تاريخ کي د الهام منبع او سرچينه ده.

حضرت محمد مصطفی ﷺ وروستی پیغمبر دی. هغه د نیکو او غوره اخلاقو یوه ټولگه وه. د هغه همدا غوره او نیک صفتونه و چې د اسلام سپینڅلی دین د نړۍ په گوت گوت کې خپور شو. نن د نړۍ په بیلا بیلو هېوادونو کې له یو نیم ملیارد څخه زیات مسلمانان ژوند کوي او ورځ په ورځ دا لړۍ لا پسي پراخېږي. د اسلام ستر پیغمبر د اخلاقو او غوره صفتونو داسې یوه ممتازه څېره وه چې په لیک کې نه ځایېږي. د خلکو زړونه د هغه له درناوی، ډک دي او مسائل یې د ایمان جزء یا برخه بولي؛ ځکه یې د سر او مال په بیه ساتي.

حضرت محمد مصطفی ﷺ له هر لوري یو پیاوړی، نیک خوږه، زړه سواند او مهربان شخصیت و. حضرت باري تعالی د اسلام ستر پیغمبر ته فرمالي دي: ((وَ اِنَّكَ لَعَلٰی خَلْقٌ عَظِيْمٌ)) په رښتیا چې ته د عظیمو او لوړو اخلاقو خاوند یې. حضرت محمد ﷺ فرمالي دي: ((بعثت لاتم مکارم الاخلاق))، یعنی زه ددې لپاره گوډمارل شوی يم چې نیک او غوره اخلاق د بشپړتیا پولي ته ورسوم.

په سيرة النبي کې د اسلام د ستر پیغمبر د صورت او سیرت په اړه راغلي دي: ((نوراني څېره او غوره اخلاق یې درلودل. زړه راکښونکی او ښکلی سړی و. سترگې یې ډېرې تورې، بانه یې لوړې، وروځې یې کېږي او نښتې وې. د چوپتیا په وخت کې به یې وقار څرگند و. که خبرې به یې کولې، نو د سترتوب نښې به پکې څرگندېدې. خوږ ژبی و، ډېرې خبرې یې نه کولې. ونه یې نه ډېره لوړه او نه ډېره ټیټه وه. ملاگرو یې ډېر زیات درناوی کاوه. د خبرو پر مهال به ورته ټولو غوږ نیولی و او د امر پر مهال به یې یو له بل څخه مخکې کېدل. د هغه د امر په سرته رسولو کې به له ځانه تېرېدل. خوا به یې تل له پارانو ډکه وه، نه به یې تندې تړې و او نه به یې د چا عیب لټولو. ښوونکی، له زغمه ډک او رښتیا ویونکی و. د ودې په سرته رسولو کې ترټولو مخکښ و. په لومړۍ لیدنه کې به یې هر چاته هیبت او پرتم څرگندید. چا چې به ورسره خبرې کولې، نو په

رښتيا به يې ورسره مينه پيدا کېده...))

رسول اکرم ﷺ ډېره فصيحه او بليغه ژبه درلوده. ډېرې څرگندي، معنا لرونکې او بې تکلفه خبرې يې کولې. د عربي ژبې په ټولو ګړدودونو پوهېده او له هر چا سره به يې د هغه په ګړدود خبرې کولې. په کلمو کې يې رباني نغښتې وه. الهي وحې هم په دې کار کې د هغه مرستندويه وه. زغم او حوصله مندي، عفو او دستونزو او ګراوونو په وړاندې صبر، هغه صفتونه وو چې خدای ﷻ هغه ته ورکړي وو؛ ځکه سره له دې چې حضرت رسول اکرم ﷺ ډېر ګړاوونه ولیدل، خو يې صبره نشو او د ناپوهانو او جاهلانو د افراط په وړاندې يې له حلم او نرمۍ پرته هيڅکله بل کار ونه کړ.

هرکله به چې د اسلام د ستر پيغمبر مخې ته دوه کارونه پراته وو، نو ډېر اسانه به يې ترې غوره کاوه، په دې شرط چې په هغې کې به ګناه نغښتې نه وه. هيڅکله يې له چا څخه څېج نه اخيست، مګر دا چې شريعت به تر پښو لاندې شوی و. د خدای رسول له قهر او غوسې ډېر ليرې و. حضرت محمد ﷺ په ورکړه او سخا کې داسې مقام درلود چې د بل چا وسه ورته نه رسېده. وايي له رسول اکرم ﷺ څخه داسې شی نه و غوښتل شوی چې هغه يې په وړاندې ((زه)) ولې وي. ګران پيغمبر تر ټولو زړور و او تل به په سختو شرايطو کې حاضرېده.

هغسې چې دوستانو او دينمنانو پرې اعتراف کړی دی، حضرت محمد ﷺ بښونکی، پاک لمنی، رښتینی او امين شخصيت و. له پيغمبرۍ دمخه د امين لقب ورکړ شوی و. له اسلام دمخه د جاهليت په دوره کې د عدل لپاره له هغه څخه مرسته غوښتل کېده. حضرت محمد ﷺ تر ټولو متواضع او له لویۍ ليرې و. هغه نه غوښتل د پاچاهانو په څېر يې مخې ته خلک پورته شي. له خپلو اصحابو سره د يو عادي شخص په توګه کښيښاسته. خپل شخصي کارونه به يې پخپله کول؛ جامې به يې په لاس ګڼولې او پيوندولې؛ خپلې مېرې يې لوشلې؛ په خپلو وعدو ولاړ و او تل يې له زړه سوري کار اخيست. په

معاشرت، ادب او نیکو اخلاقو کې تر ټولو دمخه و. پیغمبر اکرم ﷺ بده ژبه نه کاروله، پر چا بې لعنت نه وایه. په بازار او لارو کې یې په لوړ غږ خبرې نه کولې. بدۍ ته یې په بدۍ، خو اب نه ورکاوه، بلکه په عفوې او ببښنې به یې خو اېوله. هېڅکله یې څوک نه پرېښودل چې د درناوي په نامه یې شاته روان شي. په خوړو او جامو کې یې له خپلو خادمانو او لاس لاندې کسانو سره توپیر نه درلود. له اړتیا پرته یې خبرې نه کولې. د هر قوم مشر یې د هغه قوم مشر ګاڼه او د هماغه قوم پر مشرۍ یې ګومارلو. د نیکی قدر یې کاوه او پر هغې یې ټینګار کاوه. له بدۍ یې کرکه کوله. کار یې په ډېر اعتدال سر ته رساوه، اختلاف او مجادله یې نه کوله. نژدې یاران یې تر ټولو غوره خلک وو. هغه ته تر ټولو ګران هغه څوک و، چې تر نورو زیات له خدایه وپرېده. د هغه چا منزلت یې لوړ ګاڼه چې تر نورو یې له خلکو سره زیاته مرسته، همکاري او غمخوړي کوله. په مجلسونو کې یې د ځان لپاره کوم ځانګړی ځای نه ټاکه. د خلکو په منځ کې به په یو خالي ځای کې کښېناسته. ټولو ناستو خلکو ته به یې یو ډول پام کاوه چې په غونډې کې ناست کسان ونه ولې تر هغه ورته بل سړی غوره دی. پیغمبر ﷺ په غونډو او مجلسونو کې تر ټولو باوقاره شخصیت و. لاس او پښې یې هرې خوا ته نه غځولې. خدای یې یوازې یوه موسکا وه. خبرې یې له اندازې لرې او ډېرې نه وې.

حضرت پیغمبر ﷺ په ډېرو بې نظیرو صفتونو او کمالونو ښکلی شوی و، خدای ښه ادب ورکړی او خطاب یې ورته کړی و: ((و انک لعلى خلق عظیم))

دې اخلاقي ځانګړتیاوو د خلکو زړونه حضرت پیغمبر ﷺ ته داسې نژدې کړل؛ داسې د خلکو په زړونو کې محبوب او داسې یو لارښود ترې جوړ شو چې د قوم سرکشي او غرو یې په نرمۍ بدل او ډلې، ډلې د خدای په دین مشرف شول او نن پېرۍ پېرۍ وروسته د هغه مینه، محبت او درناوی د هر مسلمان په زړه کې څپي وهي. (صلی الله علیه و سلم)

د متن لنډيز:

نبوي اخلاق په حقيقت کې د پيغمبر اکرم ﷺ له رسالت څخه عبارت دي، چې هغه يې د وينا، کړنې او تگلارو له لارې بشري ټولني ته وړاندې او په پايله کې يې د ژوند معيارونه بدل کړل. نيکي او ښه چلند يې د بدۍ او ناوړه چلند پر ځای دود کړ. خلک يې له ظلمت او تيارې څخه نور او رڼايي ته رهنمايي کړل؛ بنده گان يې د بنده د بنده گي، پرځای د واحد خدای بنده گي ته راوبلل. د تاريخ تگلوري يې برابر او سمې لارې ته سپيڅ کړ او په بشري نړۍ کې يې د ژوند لاره بدله کړه؛ خو په دې ټکي پوهيدل له دې پرته شوني نه دي، تر هغه چې د پيغمبر اکرم ﷺ له رسالت څخه د دمخه وخت حالتونه د هغه جناب له رسالت څخه له راوړو سته حالت او بدلونونو سره پرتله نشي.

- ۱- څو تنه زده کوونکي دي د وار له مخې د ټولگي مخې ته راشي او د حضرت محمد ﷺ د غوره اخلاقو په اړه دې دوه، دوه دقيقې وينا وکړي.
- ۲- زده کوونکي دي په پنځو ډلو وويشل شي. هره ډله دي د اسلام پر دين د خلکو د مشرف کېدو د لامل په توگه د حضرت رسول اکرم ﷺ د اخلاقو په ارزښت غور وکړي، خپلې موندنې دې تنظيم کړي. د هرې ډلې استازي دي هغه د نورو زده کوونکو په وړاندې ولولي او ټول زده کوونکي دې پرې ازاد بحث وکړي.
- ۳- درې تنه زده کوونکي دي د ټولگي مخې ته راشي او لاندي کلمې دي د متن په مناسبو ځايونو کې وکاروي او نورو ته دې واوړوي:

گناه، ستر، غوره، زړور، پراته، خج، اسان، وسه، تر پينو لاندي، گران، نغښتي، ورکړه، غوسې، حاضرېده

هرکله به چي د اسلام د... پيغمبر مخي ته دوه کارونه... وو، نو ډېر... به يي تري کاوه، په دې شرط چي... به په کي... نه وه. هېڅکله يي له چا څخه... نه اخيست، مگر داچي شريعت به... شوی و. د خدای رسول له قهر او... ډېر ليري و. حضرت محمد ﷺ په ورکه او سخا کي داسي مقام درلود، چي د بل چا... ورته نه رسېده... پيغمبر تر ټولو... و او تل به سختو شرايطو کي...

۴_ د محمد ﷺ وينا او عمل ته څه وايي؟ دوه تنه زده کوونکي دې پري خبري وکړي. که د زده کوونکو په ډلې کې د کوم يو نعمت ياد وي، د ټولگي په وړاندي دې يې په خواږه او از و لولي.

۶_ دري تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخي ته راشي. يو تن دې په متن کې پنځه گونې ياگانې و لټوي او د هغوی اړوندي کلمې دې نورو ټولگيو الو ته و لولي. بل زده کوونکي دې په متن کې ساده بيانېه جملې او درېم تن دې مرکبې جملې پيدا او نورو زده کوونکو ته دې په گوته کړي.

زده کوونکي دې په کورنو کې د رسول اکرم ﷺ د اخلاقو په اړه لس کرښې مقاله وليکي او په بله ورځ دې ټولگي ته راوړي.

پاڼه عقیده، حیا او عفت، له هېواد سره مينه د ايمان له نښو نښانو څخه دي.

ده سولې ارزښت

هغسې چې ژوند د کار نوم دی، سوله د ژوند نوم دی. د ژوند لپاره کار اړین دی. که کار نه وي، سړی که ژوندی هم وي، په مړو شمار دی. ژوند او کار یو د بل مترادف دي. چېرته چې ژوند وي، هلته کار وي؛ چېرته چې کار وي، هلته نوم او ژوند د سولې نوم دی. که سوله نه وي، ژوند ترېخ دی. که سوله نه وي ژوند او ژوند له کاره ژوند معنا نه لري. همداسې سوله درواخلی، سوله د ژوند د بل مترادف دی. چېرته چې ژوند وي، هلته کار وي؛ چېرته چې کار وي، هلته نوم او ژوند د سولې نوم دی. که سوله نه وي، ژوند ترېخ دی. که سوله نه وي ژوند، ژوند ته نه پاتې کېږي. که سوله نه وي، ژوند به څه ارزښت ولري. د سولې ارزښت هغه مهال ډېر څرگند دی چې یو ولس په جگړې کې ښکېل وي. د هوساۍ په ارزښت هغه مهال انسان پوهېږي چې په کړاو اخته شي.

د یو سوله ییز ژوند ارزښت په څه شي کې پروت دی؟

سوله جبر پراخ مفهوم لري. سوله د انساني ژوند بنسټ جوړوي. سوله ژوند ته رنگ او خوند ورکوي، خو دا رنگ او خوند هغه مهال سړي ته څرگندېږي چې سوله نه وي. سوله له دوو تنو څخه نيولې، بيا د کورنۍ، د غرو، قومونو او ولسونو او په پای کې د يو هېواد دننه د استوګنو خلکو تر منځ د هغوی په ورځني ژوند اغيز کوي. که دوه تنه په خپل منځ کې پر يوه شي خو اېدي شي، نو اړيکي يې شلېږي؛ که په يوې کورنۍ کې د پلار او مور، د مور او پلار او اولادونو يا د اولادونو په خپلمنځي اړيکو کې تاوتریخوالی راشي، ژوند يې ترېخېږي.

که يو ولس په خپل منځ کې يو تر بله په جنگ جگړو بوخت وي، يا پر يوه خپلواک هېواد باندې پردې بريد او يرغل وکړي، نو عادي او ورځنۍ اړيکي يې شلېږي او ژوند يې له ستونزو سره مخامخ کېږي.

په پورته تولو حالاتو کې د سولې نشتوالی ورځنی ژوند له ځنډونو سره مخامخ کوي او د پرمختګ او سوكالۍ مخه يې نيسي. د جگړې په شرايطو کې د ژوند څرخ په تپه درېږي. خلک وژل کېږي؛ ټپي کېږي؛ نيول کېږي؛ اسيران کېږي؛ بېکوره کېږي؛ مهاجرت او کډوالۍ ته اړايستل کېږي؛ کورونه او ښارونه په ګندوالو اوړي؛ کرنيزې ځمکې شاربېږي؛ د اوبه خور بندونه ويجاړېږي؛ ښوونځي تړل کېږي؛ پلرونه د زامنو جنازي ځاورو ته سپاري او زاړه په ځوانانو نو لېږي؛ روغتونونه ناروغانو او تپيانو ته نشي رسېدای. همداسې بېشمېره نورې ناخوالې درواخلی.

وګورئ، په جگړې کې ښکېلېدل او له سولې لاس په سر کېدل انسان له څومره ستر ناتار او کړاو سره مخامخ کوي. کله چې خولې وتړل شي، عقل او پوهه معلومه شي او پر ځای يې يو او بل د توپک د شپيليو په خولو خبرې پيل کړي، نو ناخوالې زېږي او زما پر تورتم بدلېږي.

داسې کوم کار او مشکل نشته چې په خبرو حل نشي، خو که د خبرو د اورېدو لپاره غوږونه کاڼه نشي او ناپوهي پر پوهې برلاسي نشي، ځاني ګټې او منفعتونه پر ملي ګټو درانه نشي، که د ځان تر څنګ نور هم ومنل شي، که زغم او ځان تېرېدنې ته د يو بنيادي

اصل په سترگه وکتل شي، نو داسې کومه ستونزه او ربره نه پاتې کېږي چې حل او هواره نشي.

سېخ پر هغه چا، پر هغه قوم، ولس او پر هغه پرگنو، چې ځان تر نورو لوړ نه گڼي، د هر چا پوله او بريد پېژني؛ سوله پر تاوتريخوالي، جنگ او جگړې غوره بولي؛ ټولې رېږې او ستونزې د جرگو پر پغور هو اړوي.

د متن لنډيز:

سوله انساني اړتيا ده. سوله ژوند ته و اېي. که سوله نه وي، ژوند تريخ وي. جگړه د شخړو او لانجو د حل لاره نه ده. شخړې په خبرو او جرگو هو اړېږي. افغانان له جرگو سره لرغونې بلديا لري. خپل ټول تاوتريخوالي په خبرو لېږي کوي. پوهان او هوښياران د ټوپک د شپېلو پر ځای په خولو خبرې کوي. د لاس غوټه په لاس پراښيږي. خپلو او لادونو او ماشومانو ته نېک او خورن ميراث پرېږدي. خپل هېواد او خپله خاوره ورته گرانه وي. خپلو ځانونو او خپلو هېوادوالو ته د يو هوسا او سوکاله ژوند په لټه کې وي. هڅه کوي، خپل هېواد د سيمې او نړۍ د هېوادونو په ليکه کې ودروي. دا ټول هغه مهال شونې دي چې خپلمنځي دښمنۍ او ترېگنۍ شاته پرېښودل شي او ټول په دې وينا عمل وکړي چې:

که زه و اېم چې زه اېم او ته و اېي چې زه اېم؛ نه به ته يې نه به زه اېم.

خو که زه و اېم چې ته يې او ته و اېي چې ته يې؛ هم به ته يې هم به زه اېم.

۱- پينځه تنه زده کوونکي دي د پېچي له مخې د ټولگي مخې ته راشي او دوه، دوه دقيقې دي د سولې په اړه خبرې وکړي.

۲- زده کوونکي دي پر پينځو ډلو ورېشل شي. هره ډله دي پر لاندې ټکو خبرې اترې وکړي:

سو له څنگه ټينګښکړي؟

- د سو له په ټينګولو کې کومو اصولو ته بايد پام وشي؟
- د سو له په اړه د خبرو اترو اساسي ټکي کوم دي؟
- هره ډله دې په لنډه ډول خپل نظر وليکي او د هرې ډلې يو تن استازي دې په وار سره د ټولګي پر وړاندې خبرې وکړي، په پای کې دې پوښتنو ته ځوابونه و وايي او له خپلو نظريو څخه دې دفاع وکړي.

۳_ هر زده کوونکی دې په ځانګړي ډول له لاندې کلمو څخه يو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي:

سو له، انساني، ژوند، بنسټ، سوله، رنگ او خوند، خو ابدي، اړيکي، شلېږي، ژوند، ترخېږي.

۴_ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب د ټولګي مخي ته راشي. يو له بل څخه دې د سو له په اړه پوښتنې وکړي او ځوابونه دې و اوړي. نور ټولګيوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او ځوابونو په اړه خپل نظر څرګند کړي.

۵_ لاندې اصطلاحگانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نورې اصطلاحگانې او عبارتونه درته ياد وي، ونې وايئ:

د لاس غوټه په خو له پرانيستل؛ د ټوپک په شپېلۍ خبرې کول؛ د ژوند څرخ په ټپه درېدل، لاس په سر کېدل.

زده کوونکي دې په هېواد کې د سو له او امنیت د ټينګولو په اړه خپل وړاندیزونه او نظريې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو په وړاندې ولولي.

جګړه د هر ولس تدریجي ځان وژنه ده.

ټولنه او نوی نسل

هره ټولنه له ماشومانو، پېغلو، ځوانانو او زرو څخه جوړه شوي ده. هر يو يې پر خپل خپل ځای ډېر ارزښت لري. ماشومان د سبا ورځې مينډې او پلرونه دي. هغوی سمي او سالمې روزني ته اړتيا لري. هغوی د خامې او سښې په څېر دي. هره بڼه چې مو زړه وي، هغه ترې جوړولای شئ. پېغلي او ځوانان د عقل او متو زور لري. هغوی د يوې ټولني د ملا تير جوړوي. که سم وروزل شي، د ټولني بڼه معماران به وي. که پام ورته نه وي شوی، نو کېدای شي د ټولني بنسټونه ونړوي او پر بله يې واړوي. مشرانو او زرو ځلکو تر شا ډېرې تجربې او د ژوند خوږې او ترڅې پرېښي دي. هغوی د درناوي وړ دي. پېغلي او ځوانان څنگه د يوې ټولني بنسټ ټينګولای شي؟

پېغلي او ځوانان د يوې ټولني د ملا تير جوړوي. رگونه په بدن کې ستر ارزښت لري. پاکه وينه له زړه څخه د بدن ټولو ځايونو ته رسوي او په بدل کې يې کارېدلې وينه د تصفيې لپاره زړه ته لېږدوي.

پېغلي او ځوانان همداسې درواځلي. هغوی د ټولني تر ټولو ستر او ارزښتمن پورکی دی. څومره چې هغوی په ښوونه او روزنه ښه سمبال وي؛ څومره چې يې روزنه او تربيه رښته او سالمه وي؛ څومره چې د ټولني د خواخوږۍ احساس ورسره وي؛ په هماغه اندازه به د ټولني لپاره د هغوی ارزښت او اهميت زيات وي. د ټولني لوړوالی او څوړوالی د پېغلو او ځوانانو په سمې روزنې، نیکو اخلاقو او لوړ احساس پورې اړوند دی. په يوې ټولني کې د ناخوالو په وړاندې يې توپيره پاتې کېدل د پېغلو او ځوانانو ارزښت راټيټوي.

پېغلي او ځوانان په يوې ټولني کې ستر رسالت پر غاړه لري. هغوی دنده لري ټولنه سم لوري ته رهبري کړي. په ټولني کې زړو ناسمو دودونو او رواجونو ته د پای ټکی کېږدي. د بېلگې په توگه وگورئ، افغاني ټولنه له يو لړ ناوړو دودونو سره لاس او گريوان ده؛ پېغلي په بدو کې ورکول کېږي؛ پېغلي او ځوانان له خپلي خوښې پرته يو بل ته وديږي؛ په ودونو او مرو کې ملاماتو ونکې دودونه او رواجونه سرته رسېږي او همداسې نور نامنلې او ناڅاپي دودونه او رواجونه. که چېرته پېغلي او ځوانان د خپلو مشرانو په مرسته وخواړي د ناوړه دودونه و اړوي، کولای شي ډاکار وکړي. له خپلو مشرانو سره کښېني او له هغوی سره ددې دودونو د منفي او ناوړو اړخونو په اړه خبرې وکړي او هغوی ته روښانه کړي چې نننۍ ټولنه هاغه د پېړيو، پېړيو پخوانۍ ټولنه نه ده، بلکې نننۍ ټولنه نوې غوښتنې او نوی ژوند غواړي. اوس نړۍ د يو کلي بڼه غوره کړې ده. د يوې ټولني دود او فرهنگ ډېر ژر په يوې لارې نه په يوې لارې پر بلې ټولني اغېز کوي. د نشه يي توکو په کارونې کې يو شمېر ځوانان يې توپيره پاتې شوي دي. په داسې حال کې چې دوی کولای شي په کلکه د هغې مخه ونيسي او پرې نه بردي چې پېغلي او ځوانان په هغې روږدي شي.

د متن لښير:

د يوي ټولني په جوړښت کې پېغلي او ځوانان تر ټولو ارزښتمن او ډېر مهم اغېز لري. په دې معنا، همدا پېغلي او ځوانان دي چې د ټولني جوړښت ساتلي او ټينګوي يې. ځوانان او پېغلي بايد ډير سم وروزل شي، د هر شي ارزښت او اهميت يې ورته په گوته شي او خپل مسوؤ لیتونه او دندې وپېژني چې وکړای شي په سېاني ژوند کې دې جوړښت ته په ارادي ډول وگوري او خپل مسوؤ لیت سرته ورسوي. پر دې ټکي پوهېدل اړين دي چې د بامسوؤ وليته ځوان نسل د رامنځته کولو لپاره لاله هماغه کوچنيوالي او ماشومتوب څخه د هغوی سمې او رغندې روزني ته بشپړ پام وشي او په مسوؤ لیت وروزل شي، که نه نو خدای مه کړه، بيا به وخت تېر وي او د لاسونو موټل به د ټولني له شلېدو پرته بل څه لاس ته رانه وي.

۱- په يوي ټولني کې د ځوان نسل ارزښت څه شی دی؟ درې تنه زده کوونکي دي د ټولګي په وړاندې پرې خبرې وکړي. نور زده کوونکي کولای شي، پر موضوع ازاد بحث وکړي.

۲- زده کوونکي دي پر مناسبو ډلو وويشل شي. هره ډله دي له ځوان نسل څخه خپلي غوښتنې او د هغو ځوابونه وليکي او د هغوی يو تن استازی دي يې د نورو په وړاندې ولولي.

۳- د نشه يي توکو د کرکېلي او پر نشو باندې د اخته کېدو د مخنيوي لارې کومې

دي؟ څلور تنه زده کوونکي دي په دې اړه د نورو په وړاندې خبرې وکړي.
۴- کورنۍ تربيه او روزنه د ځوانانو پر ژوند څه اغېز لري؟ ايا يوازې کورنۍ د
ځوانانو پر روزنې اغېز لري، که نور لاملونه هم شته؟ يو تن زده کوونکي دي د
پورته پوښتنې په اړوند له نورو ټولگيو الو سره خبرې وکړي او پايله دې پر تختې
ولیکي.

کورنۍ دنده

ځوانانو ته څه کول په کار دي؟ هغوی څنگه کولای شي خپلې ټولني ته گټور او
اغېزمن واقع شي؟ د ځوان نسل رول د بيړې ټولني په ودانۍ او پرمختگ کې څه دی؟
زده کوونکي دي په دې هکله لس کرښې مقاله وليکي او ټولگي ته دې يې راوړي. هڅه
دي وکړي، چې ليکنه يې ادبي رنگ ولري.

زده کوونکي دي لاندې څلوريزه ولولې او خوند دي ترې واخلي:

چې يې عرش او کرسی لاندې تر قدم دي
يالتر دی هسې شان قدم د زړه
د خپل تر کعبې دا کعبه ده لويه
که آباد کا څوک ويران حرم د زړه
عبدالرحمن بابا

زغم لويه زړورتيا ده.

تشبيه

عربي خورا بډايه ژبه ده، شعر او شاعري يکي خپل اوج ته رسېدلي. شعرونه يې خپل اوزان لري. همدا شان د بديع او بيان په گانو سينگار شوي ده. لومړنی شخص چې په اسلامي دوره کې يې د بيان د علومو يا ادبي فنونو تشيع او خپرنه وکړه، ابو عبيده مشي (۲۱۱ هـ. کال م) و. د بيان فن عبدالله بن معتمر (۳۹۶ هـ. م) وضع کړ او بيا ډېرو ادیبانو پر دې فن کار وکړ. په گران هېواد کې د اسلام راتگ او له هغې سره سم د مذهبي ژبې په توگه د عربي ژبې نفوذ پراختيا او درې ادبياتو خپلې وزرې وغوړولې. زموږ ملي ادبياتو ځان په دې بهير کې ورگډ کړ. د هغوی لار يې خپله کړه او د عربي ژبې پر اوزانو برابر د نظم او شعر ويل پيل شول.

په ادبي فنونو کې معاني، بيان او بديع شامل دي. په بيان کې له تشبيه، استعارې، کنایې او مجاز څخه بحث کېږي. د بديع علم د وينا يا کلام لفظي او معنوي ارزښتونه يا لفظي او معنوي ادبي صنعتونه راپېژني او په معاني کې د وينا بيان او مطلب د بني افادې لارو چارو ته پاملرنه کېږي او په بنسټيزه توگه له فصاحت او بلاغت څخه بحث کوي.

بيان څرگندولو ته وايي او په ادبي اصطلاح کي هغه پوهنه ده چي په مرسته يي يوه يا څو معنوي په داسي بېلا بېلو لارو ادا شي چي د څرگندتيا او ابهام له مخي ښکاره توپير ولري.

تشبيه ورته والي ته وايي. دا ورته والي به يا په بڼه کي وي يا به په معنا کي وي؛ يعني که دوه شيان يا دوه حالتونه څو گډ صفتونه، وجهي او مشابهتونه سره ولري، تشبيه بلل کيږي. په ادب کي دا ورته والي په حقيقي معنا نه را اخیستل کيږي، بلکي يو شي له بل شي سره پرته کيږي. د بېلگي په توگه مخ له گل سره تشبيه کول. گل ښايسته وي، سور او سپين وي، تازه وي، نو مخ ته هم د داسي صفتونو ورکول هغه له گل سره ورته کوي. دويم دا چي ښکلا او صفت له لومړۍ (مشبه) نه په دويم (مشبه به) کي زيات وي. که ووايو حميد د جميل په څېر تکره دی. نو دا مازي تشابه شوه، خو که ووايو گاللي د گل په څېر ښايسته ده. دلته گاللي له گل سره تشبيه شوي ده.

ادبپوهانو په واقعيت کي تشبيه د معنا د بيانولو ډېره لومړنۍ او اسانه لاره چاره بللي ده. څرنگه چي انسان د ډېرو کارونو او شيانو له ماهيت او حقيقت څخه خبر نه دی او هغه شيان نشي تعريفولای، نو له هغو شيانو سره چي بڼه يي پېژني او ورسره اشنا دي، تشبيه کوي يي.

تشبيه پنځه رکنونه لري: مشبه، مشبه به، د تشبيه وجه، د تشبيه توري، د تشبيه غرض.

۱ - مشبه، هغه ته وايي چي له بل شي سره ورته يا تشبيه کيږي. لکه، د مخ ورته کول له گل سره.

بېلگي:

هيڅ مي نه زده محبت که اور دی دا

په اور سو ځم په رضا که زور دی دا

په دې بيت کي "محبت" مشبه، "اور" مشبه به، "که" د تشبيه توري دی.

لاندې بيت ته وگورئ:

چې رښې مې پې صرفې د زرگي ولي
کېږې وروځې دې د يار که لور دې دا
په پورته دويم نيم بيتي کې " وروځې " مشبه، "لور" مشبه به، " د وروځو او لور" ترمنځ
"گوروالی" وجه شبه ده.

۲ - مشبه به، هغه ته وايي چې د بل شي ورته والی او تشبيه يې ورسره کېږي، لکه مخ،
چې له گل سره تشبيه شوی دی. وگورئ په لاندې بيت کې:

الهي د محبت سوز و گداز را
په دا اور کې د سهې سمندر ساز را

په دې بيت کې " محبت" له " اور" سره تشبيه شوی دی. " محبت" مشبه او " اور" مشبه
به دی.

۳ - د تشبيه وجه، هغه يو يا څو مشترک صفتونه چې د مشبه او مشبه به ترمنځ موجود
وي، د تشبيه وجه يې بولي. لکه په دې لاندې بيت کې:

د بادام په څېر مې زړه سوری شي
چې راپورته په ضمزه سترگو بانه کړي

په پورته بيت کې " زړه" مشبه، " بادام" مشبه به، " په څېر" د تشبيه کلمه، " سوری سوری
کېدل" يې د مشترک صفت يا تشبيه وجه ده. د تشبيه وجه بيا يې په مشبه به کې تر مشبه
زياته، قوي او څرگنده وي.

۴ - د تشبيه توري يا کلمې: هغه توري يا کلمې چې مشبه له مشبه به سره توري، د تشبيه
توري ورته وايي، لکه: په څېر، په شان، غوندي، هسې، داسې، څنگه، لکه، په
دود، په څېر، ...

آيي غوندي خوله پته سوال جواب کړه
مناسب نه دی اشنا ته رسوا عرض

په پورته بیت کې "شاعر" مشبه "آینه" مشبه به، "غونډې" د تشبیه کلمه ده. یا:
چې د سپرلي گلونه گورم ماته د گل په شان جانان ریاوښه

په دې لنډۍ کې "جانان" مشبه گل" مشبه به، "په شان" د تشبیه کلمه ده.

۵ - د تشبیه غرض: هغه مقصد او مطلب چې له تشبیه څخه اخیستل کېږي، د تشبیه غرض ورته وایي. هدف لپاره یو شی له بل شي سره تشبیه کېږي.

د تشبیه دوولونه:

تشبیه د بېلابېلو خواوو او څرنگوالي په اعتبار زیات دوولونه لري. دلته یې دا لاندې دوولونه درېږنو:

الف: د طرفینو د موقعیت له مخې په دوه دوولونه ده:

اول: مفروقه تشبیه، چې په یو بیت یا نیم بیتی کې د هره مشبه ترڅنګه مشبه به راغلې وي، لکه:

لال دې شونډې، غاښ مرغلي

خوله دې غونچه قند دې خبرې

کامگار گدای شه ستا په در کې

چېرې یې نه کا رقیبان لري

د پورته شعرو لومړي نیم بیتی کې "شونډې" مشبه، "لال" مشبه به، غاښ" مشبه، "مرغلي" مشبه به دی. په دویم نیم بیتی کې "خوله" مشبه، "غونچه" مشبه به، "خبرې" مشبه، "قند" مشبه به دی. څرنگه چې مشبه له هرې مشبه به سره نژدې واقع شوي ده، نو مفروقه یا جلا جلا تشبیه یې بولي.

اوبنګې در، رنگ کهریا، زره لکه لال

جنس مې ډېر و لې رونق د بازار نشته

په پورته بیت کې "اوبنګې" له "مرغرو"، "رنگ" له "کهریا" او "زره" له "لال" سره تشبیه شوی دی.

خوله غونجه، سترگي نرگس، زلفي سنبل دي
خط ريحان دي څه گلزار په لاس راكپوت

په دي بيت كي "خوله" له "غونچي"، "سترگي" له "نرگس"، "زلفي" له "سنبل" سره تشبيهه شوي دي. د طرفينو د موقعيت له مخي مفرقه تشبيه بلل كيري.

مخ دي څراغ سينه دي باغ دي خدايه پتنگ شم كه بورا ورباندي شمه
زلفي سنبل مخي دي گلاب دي زنه دي سيب د سمرقند در دي غابونه
دويم: ملفوفه (نغارلي يا په لفاقه كي) تشبيهه

دا هغه تشبيه ده چي په يوه مسره يا بيت كي مشبه او په بله مسره يا بيت كي يي مشبه په راخلي وي. لاندې بيت ته وگوري:

توروزلفو ته يي گوره بيايسته دواړه رخساره
د جهان په باغ كي نشته سنبل هسي سمن هسي

په پورته بيت كي "زلفي" مشبه او "سنبل" مشبه به دي. "رخسار" مشبه، "سمن" مشبه به دي. گورو چي دواړه مشبه په يو نيم بيتي او مشبه په په دويم نيم بيتي كي راخلي دي. يعني مشبه به له مشبه سره تړدي نه ده راخلي. له دي امله يي ملفوفه (نغارلي) تشبيهه بولي.

نوري بېلگي:

دا څه زلفي، څه رخسار او څه دقن دي
څه سنبل، څه گلاب، څه نسترن دي

* * *

توري زلفي شته خالونه سره رخسار
شته توتيان دي سره گلونه تور پيامار

د پورته بيت په لومړي نيم بيتي كي "زلفي"، "رخسار" او "دقن" مشبه او په دويم نيم بيتي

کي "سنبل"، "گللاب" او "نسترن" مشبه به دي.
د دویم بیت په لومړي نیم بيتي کې "زلفي"، "خالونه" او "رخسار" مشبه او په دویم نیم بيتي کې "توتیان"، "گلونه" او "بنامار" مشبه به دي.
څرنگه چې مشبه او مشبه به سره نژدې نه دي راغلي، نو ملفوفه تشبیه ورته وایي.
ب: د ابتداء او ندرت له مخې تشبیه په دوه ډوله ده.

نادره تشبیه، مبتداء تشبیه

۱ - نادره تشبیه هغه تشبیه ده چې په شاعرانو کې لږ استعمال و لري او یا کوم شاعر نوي پیدا کړې وي. لکه په دې بیت کې:

لکه خس د سیلاب خلاص له گمراهی يم

پر اوږو د رهبر سپور يم تر منزله

* * *

چې يې خال په مخ کې وينم حيرانيم
په جنت کې ولې ږدي عاصي يو گام

د پورته بیت په لومړي نیم بيتي کې د "م" "م" چې د مفرد متکلم لپاره متصل ضمير دی مشبه او "خس" يې مشبه به دی. په دویم نیم بيتي کې "رهبر" مشبه او د لومړي نیم بيتي "سیلاب" مشبه به دی. د دویم بیت په لومړي نیم بيتي کې "خال" مشبه او په دویم نیم بيتي کې "عاصي" مشبه به دی. "مخ" مشبه، "جنت" مشبه به دی. څرنگه چې دغسې تشبیهات شاعرانو لږ کارولي دي، نو نادره تشبیه بلل کېږي.

۲ - مبتداء تشبیه، هغه تشبیه ده چې په شاعرانو کې خورا زيات استعمال و لري. لکه:

مخ دې لکه گل صنم زلفي دې سنبل صنم

په پورته بیت کې "مخ" له "گل" سره او "زلفي" له "سنبل" سره تشبیه شوي دي. څرنگه چې هر شاعر دغسې تشبیهات کاروي، نو ځکه ورته مبتداء تشبیه ویل کېږي.
تشبیه نور ډېر ډولونه هم لري، خو مهم يې همدغه و چې دلته دروېږندل شول.

- ۱- یو تن زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی او تشبیه دی نور و ته و روپرتی.
- ۲- دوه زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی. یو تن دی د تشبیه د رکنو نو نومونه و اخلي او بل تن دی تعريف او په یوې بېلگې کې دی بې وښيي.
- ۳- یو بل زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی او د موقعیت له مخی دی د تشبیه ډولونه و وايي.
- ۴- دوه زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی، یو تن دی د مفروقي او بل تن دی د ملفوغي تشبیه بېلگې و وايي.
- ۵- دوه زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی، یو تن دی د ندرت او ابتذال د تشبیه توپیر څرگند کړي او بل تن دی هغه په بېلگو کې وښيي.
- ۶- دوه زده کو ونکی دی د تو لگی په وړاندې د غرض له مخی تشبیه څرگنده او بېلگې دی و وايي.
- ۷- تو لگی دی په مناسمو ډلو و وېشل شي. هره ډله دی د یوې تشبیه څو مثالونه پیدا او د ډلې یو تن استازی دی هغه د نور و په وړاندې تشریح کړي.
- ۸- همدا پورته ډلې دی په گډه په یو کاغذ کې تشبیه او د هغې ډولونه په یوه گراف کې څرگند کړي او د هرې ډلې یو غړی دی هغه د تو لگی په وړاندې نور و ته تشریح کړي.
- ۹- یو یو زده کو ونکی دی د تو لگی مخی ته راشی او په خپل وار دی په لاندې پیتونو کې مشبه، مشبه به، وجه شبه، د تشبیه توري او د تشبیه غرض و لټوي او تشریح دی بې کړي:
 - شونډې دی؛ باقوت دی مرغلي سپین غاښونه
 - سرتړ پایه درست د پاچاهانو خزانه بې
 - چې بلا پې د قامت راته بښکاره شوه
 - گویا پاڅېده بالا د قیامت
- څو به شمېرم زه غمونه د هجران
- همره ډېر دی لکه رېگ د بیابان

چې يې خال په مخ کې وينم حيرانېږم
په جنت کې ولې ږډې عاصي يو گام
لکه پټ سپاره د جنگ نيزې پرغاره
دا اوږده بانه پرې پورې سترگې ستا
دادي کمڅی، په لېچو بلوسي
که دې ماران په لېچو دوه ساتلې دینه
دا څه قد دی دا څه سترگې دا څه مخ دی
داڅه سروه څه نرگس دا څه گلشن دی
لکه باد صبا راشي ژر گذر کا
ما خوشحال چې از مېلې دی ميثاق ستا
که د زلفو ماريې و خوري عاشق گرم دی
چې يې لاس په اژدها باندې کښېښ
بښاپېرۍ چې لیده نشي سبب دادي
مخ دا ستا له شرمه نغاري په حجاب
څو گلرنگه چهرې راغلي په جهان
بيا فنا شوي لکه گل د گلستان
نرگس کوزگوري له شرمه
ستا د سترگو په ځواب
د جنت حورې، که گوري ستا ومخ ته
نور به و اچوي له مخه نقابونه

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې د کوم شاعر شعر ونه وگوري او په هغې کې دې د تشبیه
او د هغې بېلگې پیدا او په کتابچو کې دې و لیکي او په بله ورځ دې په ټولگې کې
ولولې.

د پغله ملاکی

د افغانستان تاریخ له اتلو لږو او مېړانو ډک دی. په دې ډگر کې نه یوازې نارینه برخه لري، بلکې افغاني مېرمنو د خپلو نارینه وروڼو ترڅنګ زیاتې اتلولۍ او مېړانې ښودلې دي. دا هره یوه یې داسې څېره ده چې کارنامې او مېړانې یې، سرسپره پردي، چې زموږ د ویاړ او اقتدار نښه ده، زموږ او د راتلونکو نسلونو لپاره د لارې او پله حیثیت لري. موږ د بېلا بېلو ټولګیو د پښتو ژبې په درسي کتابونو کې پښتني نارینه او ښځینه څېرې پېژندلې دي. ښايي د هغوی کارنامې د خپلې لارې مثال ګرو او د هغوی د پښو پر پل پل کښېږدو. دلته د مېوند اتلي، پېغلي ملاکی په اړه لنډ معلومات لرو.

– د ملاکی نوم ولې د هرچا په خو لو کې پروت دی؟

د ملائی د ژوند د پېښو په اړه پوره معلومات په لاس کې نشته. له مور سره د هغې د خای او کورنۍ سمه پته نشته او نه راته څرگنده ده چې دا پېغله څوک، د چا لور او د کومې سیمې او کلي وه. د میوند د فتحي د تنگ او جنگ په وګر کې ددغې نوموالې پېغلي نقش لکه د لمر په څیر هرچاته څرګند دی. په دې اړه د خلكو له خولو راپاتې شوې خبرې او تاریخې شواهد لږ و ډېر یوه خوله دي. د وینا په ډېر لږ توپیر او بدلون د میوند په فتحه کې د هغې غوڅ او ټاکونکې نقش تاییدوی.

د "پښتنې مېرمنې" د کتاب لیکوال، عبدالروف بېنوا لیکي: ((د ۱۲۹۷ هـ. ق کال د برات د میاشتي پر اووه لسمه د دوشنبې په ورځ افغاني زلمیانو د خپل وطن د ساتنې په نیت سرورته پر میدان ایښي او د میوند ډګر ته د سر بښندني لپاره حاضر شوي وو. ټکنده غرمه وه. غازیان تړي او ستړي ستو مانه وو. د میوند په دښتې کې هېڅ او په هم نه وې. تړدې وه چې افغاني لښکر د تندي له امله ماتې وخورې. په داسې حال کې چې د لښکرو بیرغچې هم سخت زخمي شو او بیرغ یې له لاسه ولوېد، یوه پېغله راغله، بیرغ یې په سرو منګولو واخیست، نارو یې ګرځه:

خدا به د یار له وینو کښیږدېم

چې شینکې باغ کې گل گلاب و شرموینه

که په میوند کې شهید نه شوي

خدا یږو لایله یې تنگې ته دې سساتینه

دهې پېغلي دا غږ یو آسماني غږ و. د افغاني زلمیانو وینې یې په جوش راوستې او د (الله اکبر) په نارو یې پر غلیم یرغل وکړ. دښمنان یې تار په تار او خپله پاکه خاوره یې د هغوی له ناپاکو قدمونو څخه و ژغورله. دا پېغله ملاله نومېدلې.

په نورو ځایونو کې پورتنی مفهوم د الفاظو په لږ و ډیر بدلون سره داسې راغلی دی: ((یوې خواته د میوند پر دښته پراته د بېرنگې پوځونه په هر ډول وسلو او وسیلو سمبال وو. بله خوا افغانان په تش لاس، خو د ایمان او عقیدې په وسله سمبال، د هغوی مقابلې ته راوتلي وو. هغوی په دې نیت او تکل وو چې دغه لښکري له خپلې خاورې څخه

وېاسې او هيواد ددوی له ناو لو منگو لو څخه آزاد کړي. له افغاني غازيانو سره په دغه جگړه کې افغاني ميرمنې هم شاملې وې. ځينو يې غازيانو ته خواږه، اوبه او باروت رسول او ځينې له خپلو پلرونو، ورونو او ميرونو سره اوږه پر اوږه د دېمن مقابلې ته ولاړې وې. ددغو نوميايو په ډلې کې يوه هم ملاله وه.)

"افغانستان درمسیر تاریخ" لیکوال د هغه وخت د یو نومیالی مؤرخ، میرزا یعقوب علي خوافي د کتاب په حواله لیکي، په دغه جگړه کې له د ولس زړه انگریزي پوځ، عسکرو او صاحب منصبانو څخه د جگړې له ډگره یوازي (۲۵) تنه ژوندي په تېښته بریالي شول. د "زموږ غازيان" لیکوال، محمد ولي ځلمی د "نفتو لا خالفین" د کتاب (شپږو هابې پیروزی میوند) له مخې لیکي: "کله چې د زياتي کلکې ژوبلې په نتیجه کې میوند فتح او افغاني غازيان د خپلو شهیدانو د ښخولو په تکل کې وو، غازي سردار محمد ایوب خان پوښتنه وکړه، دغه نجلی څوک ده چې په یو داسې نازک حالت کې یې په خپلو ملي لښیو افغاني لښکر په ننگ او غورځنگ راوست؟ ځواب ورکړ شو، چې دا د یو شپون لور، ملاله او د میوند د (کشک نخود) اوسیدونکې ده. بل ورته وویل، دا ډیره زړوره وه. د غازیانو تر څنگ یې باید ښځه کړو. ایوب خان وویل ښه وایست. ملایانو او ملي مجاهدینو د پښتني دعا ورته وکړه او هم هلته یې خاورو ته وسپارله."

همدارنگه میر غلام محمد غبار په (افغانستان درمسیر تاریخ) او لويس دوپري په خپل اثر (افغانستان) کې د ملالی سرښندنه او ننگیالیتوب ستایي او تاییدوي یې.

له دې پورته څرگندونو داینکاري چې ملاله د میوند په همدې تاریخي جگړې کې د شهادت مقام ته رسیدلې او تلپاتې نوم یې په برخه شوی دی. دغه ستره ویاړلې کارنامه یې زموږ د هیواد په تاریخ کې په زړینو کرښو لیکل شوي. تر هغه چې افغانان او افغانستان وي، له چا به نه هیرېږي او په ډېر درناوي به لمانځل کېږي. ددې نومیالی، او ننگیالی، پیغلې قبر په میوند کې معلوم او ډېر ځلک یې زیارت ته ورځي.

روح دې تل ښاد او یاد وي!

د متن لیدیز:

- هغسي چي وبل شول، زموږ تاريخ له نو مياليو آخلو او بناغلو ډک دی. هغوی يا د خپل قوم په مشرۍ، خلكو ته خدمت كړی، يا يې د توري او قلم په زور د خاوري غلیمان خپلي او تېبتي ته اړايستي، يا يې د پوهني او علم پيښ اوچت كړی او يا يې د قلم په ژبه په نظم او نثر خپل ویده ورونه او خویندي راوبښ كړي دي. دا هر يو په خپل ځای د درناوی او ستاينې وړ دی. پخپله مالا له دې سلگونو پېغولو او شاه زلمو له ډلي څخه يوه ده چې په خپل پښتني غيرت يې خپل ورونه له حتمي ماتې څخه ژغورلي او دښمن يې تار په تار كړی دی. د دوی ټول ژوند زموږ د اوسني او راتلونكي نسل لپاره يو لوست دی. بايد هغه په ډېر څير او غور و لولو. هڅه وكړو داسې كړنمې له ځانه پرېږدو چې د راتلونكي نسل لپاره د افتخار او سرلوری نښه شي.

۱- پښخه تنه زده كړو زكي دي پخپله خوښه د ټولوگي مخي ته راشي او دوه، دوه دقيقې دي د پښتني شهادت په اړه خبرې وكړي.

۲- زده كړو زكي دي پر پښخو ډلو و ویشل شي. هره ډله دي په خپلو منځونو كې پر لاندې ټكو خبرې اترې وكړي:

- ازادي څه مفهوم لري؟
 - د ازادۍ تر لاسه كول اسان دي او كه ساتل يې؟ څنگه؟ بيان دي يې كړي.
 - د يو هېواد د ازادۍ د ساتلو لپاره تر ټولو اړين شي كوم دی؟ ولي؟
- هره ډله دي په لنډ ډول خپلي نظريې وليكي. بيا دي د هرې ډلې استازي په وارسره د ټولوگي پر وړاندې خبرې وكړي. په پای كې دي پوښتنو ته ځوابونه ووايي او له خپلو نظريو څخه دي دفاع وكړي.

۳- هر زده کو ونکی دی په خانگړي ډول له لاندې کلمو څخه یو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي:

مبونډ، ملاله، جگړې، شهادت، تلپاتې، ویاړ، تاریخ، کریمو، په ډېر درناوي، نومبالی، او ننگیالی، پېغلي، د میوند د شهیدانو په، او ډیر خلك یې زیارت ته ورځي.

روح دې ښاد او یاد دې تل تاند او تازه وي!

۴- دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب د ټولگي مخي ته راشي. یو له بل څخه دې د مالې د اتلولۍ په اړه پوښتنې وکړي او څو اېوښه دې واورې. نور ټولگيوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او څو اېوښو په اړه خپل نظر څرگند کړي.

۵- لاندې اصطلاحگانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نوري اصطلاحگانې او عبارتونه درته یاد وي، وېي و اېئ:

د شر و مومو، مچ، د پوزي پېزون، لور په لورته تېره کول، د او بو څگ ته لاس اچول، په شا تلل.

زده کوونکي دې د هېواد تېر تاریخ ته نظر واچوي او په هغه بهیر کې دې د پېغلي، مالې په اتلولۍ، یوه مقاله و لیکي او بله ورځ دې یې په ټولگي کې د نورو په وړاندې ولولي.

نېکمرغه هغه څوک دی چې د نورو له نا ورو کړنو پند واخلي او پخپله یې سرته ونه رسوي.

لاندې شعر و لولئ، پر مفهوم اېي خان پوه او خوند تړي و اخلي:

په ازار د مظلومانو حایل مه شه
له لوگي د سوبو زرونو غافل مه شه
د تویک د تورې غوڅ به څښتن روغ کا
مسلمان د اه په غښتي گایل مه شه
که ازار د مسلمان د چا مطلب وي
دا مطلب يې تر قيامته حاصل مه شه
هسي خوی کوه چي نور عالم دي ستايي
ته پخپله د خپل ځان په ستایل مه شه
په جهان بده خواري نشته تر سواله
که دي زده د خپله پلاره سايل مه شه
ستا د حسن ياد زما په زړه کي ليک شول
دغه نقش مي له خاطره زایل مه شه
څو دي روح په تن کي شته دی اي کامگاره
يو ساعت د دين له چارو کاهل مه شه
کامگار ختيک

ډرامه څه ته وايي؟

د بوي ژبې ادبيات، که ليکلي وي او يا شفاهي، د ولس د مخينې، فرهنگ، ټولنيز او سياسي شعور ښکارندوی او په ډېرو حالاتو نو کې د بوي ټولني د مخکين او لارينو د حيثيت لري. ټولنه هغه خزانه بېلابېلې چې وخت او شرايط يې غوښتنه کوي. د ظالم لاس له مظلوم څخه لندوي. ټولنيزې ناخوالې خلکو ته بيانوي او له هغې څخه د خلاصون لار ورتنه پېښي. کيسه، ناول، رومان، ډرامه او ... بېلابېل ادبي ډولونه او ژانرونه دي چې په خپل وار د ولسونو د پخوانيو، اوښو او يا راتلونکو پېښو او ژوند هينداره ده.

په لسم ټولگي کې مو د لنډې کيسې په اړه معلومات تر لاسه کړل. دلته په لنډ ډول د پښتو ډرامې په اړه خبرې کوو.

تاسو به هرو مرو د ډرامې نوم اورېدلی وي. ستاسو په اند ډرامه څه شی دی؟

ډرامه يا ننداره د يوناني ژبې له "ډراو" څخه جوړه شوې او معنایي فعل او عمل دی. ډرامه او عمل له يو بل سره نه شلیدونکي اړیکې لري. پر دې بنسټ ډرامې ته په "فعل سره پيوډنه" هم ویلای شو. د یوې موخې د څرگندتیا لپاره ډرامه تر ټولو غوره او اغېزمن عمل دی.

د جوړښت له مخې ډرامه درې ډولونه لري:

۱- د سټیج ډرامه، ۲- راډیوې ډرامه، ۳- تلوېزيوني ډارمه. (فلمونه او نندارې په کې راځي). هره یوه یې ځانگړې ژبه او وسایل لري.

د منځپانگې له مخې ډرامه په دوو ډولونو ده.

۱- تراژیکه یا تراژېدي ډرامه، ۲- کوميکه یاخندنې، ډرامه
تراژېدي هغې ډارمې ته وايي چې د غم، درد، ویر او ژړا حالت او پېښې پکې راغلي وي. د کومېدې اصطلاح د هغې ډرامې لپاره کارول کېږي چې خونې، خدا او نیکمرغي پکې نغښتي وي.

د ډرامې بنسټیز توکي:

۱- کیسه: هره ډارمه باید یوه خوندوره کیسه ولري. کیسه چې څومره انساني فطرت او بشري ژوند ته نژدې وي، هغومره ډرامه ښکلې وي.

۲- ترتیب (پلاټ) یا اډانه. په کیسه کې د پېښو نظم، اوډون او ترتیب ته وايي. ډارمه پر دغه اډانه ولاړه ده. اډانه یا پلاټ دومره یو له بل سره تړلي او راکښلي وي چې د یوې کلمې له ایستو سره ورانېږي. په دې توگه په اډانه کې لندیز، پرله پسووالی او نظم لوی ارزښت لري.

۳- پیل، اوج او پای: د ډرامې پیل ښايي داسې وي چې لوستونکي، اورېدونکي او لیدونکي له ځان سره یوسي. د کیسې پیل د کیسې اوج ته لار هواروي. د ډرامې په منځ کې د بیلا بېلو لوبغاړو (کرکټرونو) تر منځ ټکر یا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډارمې څوکه یا اوج وايي. دا غوټه بیا د ډرامې په پای کې ایله کېږي. د ډرامې پای باید منطقي وي او د لوستونکي، اورېدونکي او لیدونکي زړه ته پرېوځي چې د داسې

پېښو پایله همداسې وي. د درامې لیکوال ته ښايي چې درامه په تصادفي او ناڅاپه ډول پای ته ونه رسوي.

لوبغاړي (کرکټرونه): د درامې لوبغاړي ښايي د درامې پېښو ته سا ورکړي او داسې يې پر مخ يو سي، چې پر لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو ژور اغېز و ښندي او دا هله شونې ده چې لوبغاړي د خپلې ټولني رښتيني استازيتوب وکړای شي.

ډيالوگ او ژبه: په درامې کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو زړه په موتي کې کلاک ونيسي او خوند ورکوي. هر لوبغاړي ته د هغه له پوهې سره سمه ژبه کارول په کار دي، داسې نه چې د بزگر او ډاکټر توپير ونه شي.

په درامې کې درې حالتونو ته ځانگړی پام اړول کېږي:

۱- وخت: داسې چې بايد درامه او ژبه يې د يو مهال وي. يعنې داسې ونه شي چې درامه تاريخي وي او ژبه يې او سنې وي او نه داچې يو ځوان ته د زاړه سړي نقش ورکړ شوی وي.

۲- ځای: د درامې پېښه چې په کوم ځای کې پېښېږي، بايد تصويرونه يې هم د همغه ځای وي؛ يعنې داسې نه وي چې پېښه په افغانستان او تصويرونه يې د نوري پرمختللي نړۍ وي.

۳- عمل: دې ټکي ته پام په کار دی چې عمل او ژستونه له پېښې سره تړاو ولري؛ يعنې داسې نه وي چې مړی شوی وي او لوبغاړي خاندې.

د درامې پيل له لرغوني يونانه شوی دی. په لرغوني يونان کې شاعري ډېره غوړېدلې او درامه د يوناني ادب ارزښتناکه څانگه وه. په لرغوني مصر کې هم د يوې درامې څرک لگېدلی چې نوم يې "ايبې ډوس" و او د يوه واکمن "اوسي رس" په مړينې ښودل شوي وه. بيا يې انگرېزي ادب ته لار پيدا کړه. وروسته د هندي او عربي له لارې پښتو ته راغله.

په پښتو کې لومړۍ درامه د عبدالاکبر خان اکبر "درې ټيمان" ده. دغه درامه پر ۱۹۲۷ ميلادي کال کې ليکل شوې او روزنيزه بڼه يې درلوده. دا درامه د انمانيزو د لېسې په کلنۍ

غوښې کې تنداري ته وړاندې شوي وه. د هند د نيمې وچې تر وېش د مخه زياتره ډرامې د پيرنگي استعمار په وړاندې د مبارزې په ملاتړ ليکل شوي دي. په پښتو کې پر ډرامه يي اصولو برابره ډرامه اسلام خټک ليکلې ده چې د "وينو جام" نومېږي او پر ۱۹۳۵ کال له راډيو نه خپره شوه. د پښتو زياتره ډرامې په پښتونخوا کې رامنځته شوې دي او افغانستان د اړينو وسايلو د نشتوالي له امله تر ډېره له ډرامې بې برخې پاتې شوی دی. په کوزه پښتونخوا کې لاندې کسانو پښتو ډرامې ليکلې دي:

عبدالله جان اسير، عبدالخالق خلیق، عبدالاکرم مظلوم، امير حمزه شينواري، داود شاه بړق، سمندر خان سمندر، ميا سيد رسول رسا، يوسف وركزي، عبدالله جان مغموم، رضا مهمندي، شوکت الله اکبر، رحمان کاکا خیل، اياز داود زې، مراد شينواري، اشرف مفتون، رشيد دهقان، اشرف دراني، خيال بخاري، ولي محمد خليل، عمر ناصر، داکتر محمد اعظم اعظم، خالقداد اميد، گل افضل خان، نثار محمد خان، همايون هما، عابد شاه عابد، نورالبحر نوبد، ساحر ايربدي، محب الله شوق، همايون همدرد، فریدالله احساس او... پښتو ژبې ته له نورو ژبو څخه هم ډرامې راژباړل شوي دي چې د لطيف و همې له اړدو نه ژباړلي ډرامه "د قرطبي قاضي" او د سراج خټک له انگرېزي نه ژباړلي ډرامې "د وينز سوډاګر" او "مکبث" د ستاينې وړ دي.

په افغانستان کې د ډرامې دا ليکوال د يادولو وړ دي:

پوهاند عبدالرحي حبيبي، عبدالرؤف بېنوا، ف. فضلي، عبدالمنان ملاګری، عبدالرؤف قتيل، بسم الله کرمکي، سيدجان ملال او يو شمېر نور.

د متن لنډيز:

- د ډرامې کلمه له يوناني ژبې "ډراو" نه راوتلې ده. فعل او عمل ته وايي. ډرامه او عمل يو له بل سره نه شلیدونکي اړيکي لري. په دې توګه ډرامې ته په "فعل سره ښوونه" هم ويالای شو. هره ډرامه بايد يوه خوندوره کيسه او اډانه ولري.
- ډرامه درې برخې، پيل، اوج او پای لري. پيل يې بايد داسې وي چې لوستونکي،

اوریدونکي یا لیدونکي له ځان سره یو سی. د کیسې پیل د کیسې اوج ته لار هواروي. د ډرامې په منځ کې د بیلابیلو لوبغاړو (کرکټرونو) ترمنځ ټکر یا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډرامې اوج وایي. دا غوټه بیا د ډرامې په پای کې پرانستل کېږي. د ډرامې لوبغاړي باید ډرامې ته سا ورکړي او داسې یې پر مخ یوسي چې پر لوستونکو، اورېدونکو او لیدونکو ژور اغېز و اچوي. په ډرامه کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورېدونکو او لیدونکو زړه په موتې کې کلک ونیسي او خوند ورکړي. په پښتو کې لومړۍ ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر "درې یتیمان" ده چې پر ۱۹۲۷ کال یې لیکلې ده. تر دې وروسته په پښتو نڅو او افغانستان کې یو شمېر لیکوالو د ډرامې لیکلو ته مخه کړې ده. د سټیج، راډیو او تلوېزون لپاره ګټې ډرامې یا نندارې لیکل شوي دي.

د ډرامې بېلګه:

د کلو رنځور

(برده پورته کېږي.)

د پښتو نڅو اغرونه، چې ځای پر ځای یې پر سر لږه واوړه ښکاري، دومره هسک دي چې ته به وایې آسمان یې د ښکولو لوبغاړه راټیټ شوی دی. د شنو درو، پاکې فضا، رڼو او یو منظره هومره ښکلي ده چې د انسان روح تازه کوي. د زرکو او اوزونه او د کو هسار نسیم سړی په نڅا راوړي. هغه بل پلوت ته ارت او لوی دښتونه په نظر راځي او د غاښو لوبغاړو په ګلونو داسې ښکاري، ته به وایې چې د خپلواکۍ جګړه یې نن خلاصه شوې او پښتنو زلمیانو دا ځمکه د دښمن په وینو لرلې ده. خو چې سړی لوبغاړی شوی، د دې غرونو په لمنو کې به ویني چې "پښتون" رنځور پروت او له رنگه یې معلو مېږي چې د کلو رنځور دی. مولا نه دی، خو دده او د مرګ ترمنځ هېڅ هم پاتې نه دي. کله کله سترګې روڼې کړي، مگر ژر د بېهو شۍ چپه پرې راشي....

سر ته یې "خبرات خور"، پښتو ته یې "دمګ"، یو اړخ ته یې "خان" بل ته یې "ملک"

ناست دی. خلور سره د رنخور د رنځ په شاوخوا کې خبرې کوي.
خان په قهر: اوه، لا په لاس کې بې قوت شته! عجیبه رنخورا؟ زما په خیال ټکي کوي.

ملک: باید بې مالګې ډوډۍ ورکړ شي... د رنخور داسې لاس غورځول خطر ناک وي!!

دمګر: تاسې بېغمه اوسئ. ما داسې دم نه دی "پو" کړی چې دی بیا سر راپورته کړي...

خو دا بې په وجود پیری ننوتی دی. یوه "دوډکه" به هم غواړي.

خان: په هر صورت باید لاسو ونه بې وترل شي.

خبرات خوز: (په عجز) خو... خو... خو...

ملک: بیا څه خوسې خوسې لړې؟ په دې باب د چاشفاعت نشو منلای.

خبرات خوز: توبه، توبه... به، به... زه او شفاعت!

تاسې ما مه گنهاروئ... خو، خو یو څه... (په گوته د رنخور و اسکت ته اشاره کوي.)

ملک: (خاندې) هه، هه... و اسکت غواړي؟

خبرات خوز: هو، د خدای په جات... اوس همدا یو و اسکت کفایت کوي.

خان: واخله، واخله... ستا خو هیڅ مړېده نشته!

(د رنخور و اسکت کاري او ملک بې لاسونه تړي، دمګر بې خپلو ته لاس اچوي او وایي:)

دمګر: زه نو تر چا پاته یم... دا بې هم زما!

(رنخور سترګې روڼوي، په ډېر قهر شاوخوا گوري.)

دمګر: فضل، فضل، فضل؟ ملک کاکا د رنخور پیری سترگو ته راغلی...؟!

خبرات خوز: هو، هو سترګې بې بدلې سرې شوې... څه نورې بلاوې په سترگو ویني.

ملک: چاره بې څه ده؟

خان: باید سترگی بی هم وتړل شي...!

ملک: ښه دي و ويل ... د رنځور حال بد دی، باید هيڅ شي ته ونه گوري... د رنځور لپاره استراحت ضرور دی. مور باید خپل رنځور خو مو توان وي، همداسې ویده وساتو، وښوالی بی خطرناک دی!!
تول په گډه: بالکل درست!

(د رنځور سترگی هم تړي. رنځور لږ لږ په هوښ راځي.)

رنځور: څه کوی؟ څه رانه غواړی؟

تاسې خو زما هرڅه راڅخه غصب کړل. زما د باغ مېوي، د ځمکې غلې او نور نعمتونه تاسې وخورل. زه مو په وچه ډوډی و غولولم. ... وښي مو راوچې کړې، بی واکه شوم، په رنځ اخته شوم ... بیا لا هم په دې حال کې راڅخه وږېږی. لاسونه مو راوتړل. اوس یوازي ډاکټل مو هم راباندې پېروزو نه دي؟ ولي ظالمانو؟
خيرات خور: الله توبه، پرته او چټت بی شروع کړل. ما ويل چې خيرات وکړی، خيرات ... تاسې ونه منله. الله فضل!

رنځور: چټت نه دي، رښتیا وایم ... تاسې د خپلې گټې لپاره زما وښي راوچې کړې. زه مو ستری ستومانه کړم. کلونه کلونه کېږي، چې تاسې زما د لاس گټې راڅخه اخلي. جامې مې رانه کارې. هرڅه خورئ، خو زما د صحت غم نه خورئ. ... اوس مو د خپلې گټې لپاره په بستر کې اچولی یم. کوم وخت چې زما هرڅه خلاص شي، بیا به نو ما پرېږدی او تاسو به... (دلته خيرات خور په خوله لاس ږدي او دهمگ سر ښوړوي.)
دهمگ: خدای دي زموږ کور او کلی له شیطانه وساتي. ... دا د شيطان خبرې او ډېر بد شگون دی. ... لکه چې پیری بی خولي ته راغی. باید ژر بی خوله وتړله شي چې نور څوک بی دا پرته وانه اوري.
تول په گډه: بېشکه!!

ملک: هو، یو رنځور باید دومره ونه وږېږي.

خان: ژر بی خوله پتوی چې نور په دې رنځ اخته نشي.

(د رنځور خو له هم توي. په دې وخت کې د شنو درو له منځه د وینسو زلمیانو ډله لېدل کېږي، چې د رنځور خواته راروانه ده او د وینسوالي ترانه وايي. *)
(*) د عبدالرؤف بېنوا لیکنه

۱- درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي. هر یو دې په خپل وار لاندې درېو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

الف: د جوړښت له مخې ډرامه څو ډولونه لري؟ نومونه یې واخلئ.

ب: د منځپانگې له مخې ډرامه په څو ډولونو ده؟ هر یو یې څه شی څرگندوي؟

ج: یوه ډرامه څو بنسټیز توکي لري؟ نومونه یې واخلئ.

۲- د زده کوونکو شپږ دوه کسيزې ډلې دې د ټولگي مخې ته راشي. درې لومړۍ دوه کسيزې ډلې دې په خپل وار یوه تراژېدي او دویمه درې کسيزه ډله دې یوه کمېډي ننداره د حرکاتو له لارې تمثيل کړي.

۳- یو تن زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وايي چې د ډرامې د بیان ژبه ښايي څنگه وي. بېلگه دې وړاندې کړي.

۴- یو بل زده کوونکی دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وايي چې یوه کمېډي ډرامه خپل پیغام څنگه لیدونکو ته وړاندې کوي.

۵- ټول زده کوونکي دې سوچ وکړي چې په ډرامه کې وخت، ځای او عمل څه معنا لري. د هغوی له ډلې څخه دې درې تنه د ټولگي په وړاندې هغه بیان کړي.

زده کوونکي دې هڅه وکړي په خپلو کورنو کې یوه لنډه ډرامه ولیکي. موضوع دې پخپله وټاکي او په بله وړځ دې هغه په ټولگي کې ولولي.

بايزيد روښان

د روښانيانو غورځنگ د تيري او زور په وړاندې د افغانانو د مبارزې يو روښانه فصل دی او په افغاني تاريخ کې يو څرگند او روښانه دريځ لري. د روښاني غورځنگ يوه ستره ځانگړتيا داده چې د خلکو د تنوير او د توليد عدالت د تبليغ لپاره يو پيغام هم لري. د روښانيانو ايدلو ژي د شکل په لحاظ عرفاني او تصوفي بڼه لري، خو د محتوا په لحاظ يو ملي ازادي بښونکي غورځنگ دی. ددې غورځنگ په سر کې بايزيد روښان و. غواړو د نورو وتلو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې، چې په تېرو لاکيو کې مو وپېژندل، دلته بايزيد روښان درو پېژنو.

روښان، چې اصلي نوم يې بايزيد دی، په ۹۲۶ هـ.ق. کې د پنجاب په جالندر کې زېږېدلی دی. پلار يې شيخ عبدالله نومېده. شيخ عبدالله په اصل کې د کندهار اورومر و. له کندهاره د وزيرستان کانې گورم ته (د وزيرستان د بدر په وادې کې د غره لمنې ته يو ځای دی چې په پښتنو کې شهرت لري.) لارل او هلته مېشت شول. روښان وایي، زما پلار عبدالله قاضي د محمد زوی و. کورنۍ مو انصاري ده. محمد د ولس زامن درلودل چې په دوی کې عبدالله په فضيلت مشهور و او قاضي توب يې کاوه. د محمد بل زوی خداياد نومېد چې زوی يې خواجه اسمعيل د عبدالله وراره و. دغه سړي ته بايزيد عقيدت درلود.

د مخزن الاسلام ليکوال، اخوند درويزه وایي، د وزيرستان په کانې گورم کې د پښتنو څو قبيلې سکونت لري چې اورومر او انصاري هم له دغو قبيلو څخه گڼل کېږي. مياروښان له انصاري قبيلې څخه دی چې دغه قبيله په علم، صلاح او تقوی کې مشهوره ده. درويزه ليکي: "پوه شه ای زويه چې دکانې گورم د سيمې په اورومر افغانانو کې د عبدالله په نامه يو سړی و له پوهې او صلاح سره. هغه د عالمانو او صالحانو له اولادې څخه و. د قضا له مخې د هغه د بايزيد په نامه يو زوی پيدا شو...". بل ځای ليکي: "د بايزيد پلار او نيکه د واره د اورومر عالمان و. هم رښتيني و و په دين کې."

بايزيد روښان په داسې بڼې کورنۍ کې لوی شو. د خپل عصر ديني علوم، فقه، تفسير، حديث، اخلاق او تصوف يې لوستي و و. بايزيد يو رياضت کونکی او د روحانيت پلوي و. پياوړی مبلغ او مجاهد و. پنځه کاله يې په کور کې په رياضت تېرکړل. په دې ډول د بايزيد نافذ شخصيت او اغېزمن تبليغي قوت او د مشرتابه وړتيا د څېړلو او پلټلو وړ خواوې دي. پر خلکو دده شخصيت اغېزه کوله او دده خبرې به يې په عقيدت او اخلاص او رېډي.

روښان په څلورو ژبو پښتو، فارسي، عربي او پنجابي پوهېده او په دغو څلورو ژبو يې

لیک لوست هم کاوه. په نوموړو څلورو وارو ژبو يې لیکل هم کړي دي. په پښتو لیکنه کې یو خاص سبک لري چې ترده د مخه يې په پښتو کې نورې بېلگې لیدل شوي نه دي. ترده د مخه د پټي خزانې منظومې لرغونې توتې او د سلیمان ماکو د تذکرې منثورې نمونې (۶۱۲ هـ. ۱۲۱۵ م) لرو چې د پښتو ژبې د نظم او وینا له سمون سره برابرې دي؛ یعنې هغه ډول چې خلک پښتو وايي، لیکوال هم په هغه ډول خپل مطلب سم لیکي. په عربي ادب کې اته سوه کاله دمخه یو راز فني نثر هم باب شوی و چې جملو به يې سجع درلوده. لیکوال به داسې مسجع جملې سره جوړولې چې د پای کلمې به سره یو رنگه او موزوني وي.

روښان خپل پښتو نثر په دغه ډول فني او مسجع ډول لیکلی دی. خپله روښان ددغه سبک غوره کول یو الهامې غږ بولي چې ورته وویل شو:

"او بايزنده، وکنه خیرالبيان، په هغسې الحان چې يې به لوست سوره رحمن".

خیرالبيان د پښتو یو پخوانی پیژندل شوی کتاب دی چې ترموږن رارسېدلی دی. خیرالبيان د پښتو ځانگړو تورو لپاره ځانته بڼې او املا لري.

تر روښان وروسته اخوند دروېزه خپل پښتو او فارسي مخزن الاسلام (۱۰۱۵ هـ. ۱۶۰۵ م) شاوخوا و لیکه چې د موضوع له پلوه له خیرالبيان او روښان سره مخالفت ښيي، خو د سبک او انشاء له مخې د روښان پیروي او تقلید کوي. تر دې وروسته په پښتو کې ډېر منشور کتابونه راوتلي دي او ټولو د پیر روښان د سبک پیروي کړې ده.

د روښان لاندې تالیفات موږ ته څرگند دي:

- ۱ - خیرالبيان په پښتو، فارسي، عربي او پنجابي ژبو لیکل شوی دی،
- ۲ - مقصودالمؤمنین، په عربي ژبه لیکل شوی،
- ۳ - صراط التوحید، په فارسي ژبه لیکل شوی دی،
- ۴ - فخر الطالبین،

بايزيد روښان د يو پوه سړي په توگه د وخت د ښکېلاک پر خلاف له عقيدوي محاذ څخه جگړه پيل کړه. روښاني غورځنگ د يوې ملي ايډيالوژۍ په پيروي رااوچت شو. ده په ډاگه ويل، هرڅوک چې خپل ځان نه پيژني، خپل خدای هم نشي پيژندلای. روښان وويل، د خدای په نزد تول انسانان مساوي دي. اصل و نسب او دنيايي اعتبار څه اهميت نه لري.

کله چې بايزيد د پيروښان په لقب د اعتبار خاوند شو، هغه خلک يې تول ترشا وخوا راټول شول چې د وخت د استبداد تر فشار لاندې ځپل شوي وو. د روښان تعليمات، چې سربېره پر مذهبي هغه يې ملي ارزښت هم درلود، داسې قدرت ونيو چې هيچا له هغه څخه سر نه شو غړولای.

د روښاني غورځنگ ايډيالوژيکي ارزښت دادی چې هغه له مذهبي عقيدې سره ملي مبارزه ملگري کړه او خپلو مريدانو ته يې له مذهبي تعليم سره توره هم په لاس ورکړه. د گورگاني دربار پلويانو چې هر څومره زور ولگاوه، د روښاني غورځنگ خراج يې مړ نه کړای شو. روښان ځان د پښتنو مشر باله او دده زوی جلال الدين هم ځان د پښتنو پاچا گانېه. دوی خزانه او تشکيلات درلودل او د جگړو شکل يې گوريلايي و. روښان په پای کې جل وواهه او په ۱۸۹۵ م. کال کې مړ شو. د روښان ملي مبارزې تقريبا ۱۶۰ کاله دوام وکړ او له کندهار څخه تر سواته او له اباسين څخه تر کابله پورې ټوله سيمه يې د گورگانيانو لپاره يو تنور گرځولې وه.

د خيرالبيان موضوع:

د خيرالبيان ډېره برخه پښتو ده. د پښتو جملو په منځ کې د قرآن عظيم آيتونه او ځينې حديثونه يا عربي مقولې د دليل په ډول راوړل شوي دي. د قرآني آياتو فارسي تحت اللفظ ترجمې هم د کتاب پر حاشيه ليکل شوي دي. يوازې د کتاب په پيل کې د پتهجايي لهجې ځينې جملې هم ليدل کېږي.

د خير البيان مضامين ټول شرعي احكام او عقايد او د تصوف او اخلاقو مباحث دي، د حال او حرامو بيان دی او دا ټول د حنفي فقهې له کتابونو څخه راخيستل شوي دي، لکه هدايه، کنز، قدوري او نور.

پخپله روښان خير البيان داسې معرفي کوي:

"گرې مې دی، خير البيان، په څلور ژبې، موافق له قرآن په کې دی، بيان د رشتيا د دروغ د حلال د حرام او بيان د کر و نکړ د هر مقام. (د خير البيان خطي نسخه)"

دا کتاب له لومړۍ پاڼې څخه په حمد و نعت شروع کېږي. نورې برخې يې پندونه او اخلاقي تبليغ، له مرگه، قبر او د دوزخ له عذابه دارونه ده. وروسته بيا د شريعت، طريقت، حقيقت او معرفت څېړنې راغلي دي. د شريعت په برخه کې د اسلام د پينځو بناو و (توحيد، لمونځ، روژه، زکات او حج) بيان دی. وروسته د طريقت او اخلاقو بيان راوړل شوی او د کامل پير د متابعت په اړه څرگندونې شوي دي. د توحيد مسئله يې ډېره څېړلې او په اسانه پښتو ژبه يې بيان کړې ده. په هرځای کې يې د دليل او برهان په توگه د قرآن عظيم آيتونه، حديثونه او د اسلامي لويانو ويناوې راوړي دي.

خير البيان له فقهي احکامو څخه يو ازې د عباداتو برخه په تفصيل بيان کړې او دغه احکام يې له حنفي مذهبه راخيستي دي. د خير البيان بله برخه اخلاق دي. اخلاق يې د اسلامي متصوفينو په ډول بيان کړي دي. له فيلسوفانه او حکيمانه بيان يې ډډه کړې ده. د خير البيان په بحثونو کې د شريعت پر خلاف څه شی نشته. له دې امله پر ده او دده پر لارويانو د الحاد لگېدلي تورو نه ځای نه لري. د خير البيان ټول مضامين او بحثونه د فقهي عقايدو او اخلاقو په کتابونو کې دمخه ليکل شوي او ده پر پښتو اړوي دي. د روښاني غورځنگ لنډه پيژندگلوي:

روښاني غورځنگ د روښان پير له خوا پيل شو. د دې غورځنگ سياسي مبارزې يوه پيړۍ په پر له پسې توگه د جلال الدين د روښان زوی، حداد د عمر زوی، عبدالقادر د

حداد زوی او کریمداد د جلال الدین زوی تر مهاله پایښت وموند. د سیاسي خپلواکي غوښتنلو دا غورځنګ د روښان پیر او جلال الدین اکبر د واکمنۍ پر مهال پیل او د دې غورځنګ وروستی سیاسي لارښود، کریمداد و چې د هندي واکمن شاجهان په وړاندې یې د خپلواکۍ ساتلو د مبارزې ډګر تود ساتلی و.

له عرفاني او ادبي پلوه د روښاني غورځنګ اغیزې یوازې په هغو پیرو او د روښاني واکمنۍ په سیمو کې محدودې پاتې نه شوي. روښان پیر د پښتو لیکدود او پښتو ادب د پراختیا او ودې لپاره ځانګړې هلې ځلې پیل او د پلې کولو لپاره یې بشپړه ژمنتیا درلوده. د روښان پیر په زيار د خير البيان ليکل شوی کتاب، نه یوازې دا چې د هغه پیر د نصایحو او لارښوونو له اړخه ارزښتمن دی، بلکې د پښتو لیکدود او پښتو ادبي نثر د تر ټولو پخوانۍ بیلګې په توګه خورا مهم ګڼل کېږي.

د روښاني نهضت ارزښت له عرفاني او تصوفي اړخه زیات دی. ددې نهضت لارویان له هم هاغه پیله بیا تر اوسه د عبادت او ریاضت ځانګړې لارې او طریقې لري چې په هند، پښتونخوا او افغانستان کې پیروان لري. په سیمه کې د تصوف له بیلابیلو ټولګیو څخه یو مهم ټولګی همدا روښاني طریقه ده چې ریاضت او عبادت یې د نورو صوفیانه طریقو په څیر د اعتدال خوښوونکي او له هر ډول بنسټپالنې او سخت دریځۍ څخه پرهیز کوي.

روښاني نهضت د همدې ځانګړنو پر بنسټ د زیاتو څېرو نکو او محققینو د پام وړ ګرځېدلی او د څېړلو لپاره یې زیاتو بهرنیو او کورنیو څېرو نکو زیار ایستلی دی. د ناروې، فرانسې، پخواني شوروي اتحاد، هند، پاکستان او زیات شمیر نورو هیوادونو لیکوالو له خپلو لیدلورو سره سم د دې نهضت څېړنه او پلټنه کړې ده. ځینو دا نهضت یو تصوفي او عرفاني خوځښت ګڼلی، ځینو بیا د خپلواکۍ د یوه غورځنګ په توګه یاد کړی او یو شمېر یې د اصلاحي او کلتوري خوځښت په توګه یادوي.

د متن لټښودنه:

پير روښان په ميا روښان، بايزيد انصاري او بايزيد مسكين مشهور و. هغه د عبد الله زوی او د شيخ محمد لمسی دی. په ۹۲۶ هجري کال د پنجاب د (جانندن) د اورمر و د کلي (برکي) په يوې متوسطې کورنۍ کې سترگې پرانستې دي. دا کورنۍ (اورمر) تراوسه د وزيرستان په (کابې گورم) کې استوگنه لري. پير روښان له کوچنيوالي څخه د تصوف له مسلک سره پوره مينه درلوده، هڅه يې کوله، چې دغې مرتبې ته د رسېدو په خاطر يو کامل پير پيدا کړي.

په لسمې او يوولسمې پېړۍ کې بايزيد روښان، دده کورنۍ، پيروانو او يو شمېر معاصرينو د هېواد خپلواکۍ او ملي واکمنۍ د ترلاسه کولو په خاطر د وطن پالنې د پاک احساس له مخې نه ستړي کېدونکې مبارزې کړې او په دې لاره کې يې خپل سرونه قربان کړي دي. له بلې خوا د تصوف او مذهب په جامه کې يې ډېر پښتانه د خپلواکۍ په روحیه روزلي او هم يې په پښتو ادبياتو کې د خپلو خلکو د وپيلولو په خاطر له ارزښت څخه ډکه پانگه زياته کړې ده. سره له دې ښمنانو هڅې کولې چې د روښانيانو د ژوند کارنامې او مبارزې پټې کړي او پير روښان د پير تاريک) په نوم ونوموي؛ خو دغو کارونو ښمنو ډلو ته د اميد لار نه ده پرانستلې؛ بلکې د پير روښان د ژوند او مبارزې په هکله يې د کورنيو ليکوالو په څنگ کې ډېرو ناروېزانو، انگرېزانو، ايټاليانو، فرانسويانو، جرمنيانو او (پخواني) شوروې اتحاد) يو شمېر ختيځ پېژندونکو هم ددغه ملي غورځنگ په هکله ليکني کړې دي. روښانيانو د بايزيد په لارښوونه د هندي مغولي واکمنۍ د استبداد په وړاندې او د پښتنو د پخواني برم د بيا ترلاسه کولو په خاطر داسې تحريک رامنځته کړ چې د پښتنو په تاريخ او ادب کې د (روښاني غورځنگ) په نامه ونومول شو. دغه غورځنگ له يوې خوا په افغانانو کې سياسي شعور راژوندی کړ، له بلې خوا يې دوی د هېواد د ازادولو لپاره د هند د مغولي واکمنۍ د استبداد پر ضد مبارزې ته چمتو کړل.

۱- يو تن زده كو ونكي دي پخپله خوښه د تو لگي مخي ته راشي او ودي وايي چې پيرروښان ولي په پښتو ادبياتو كې لوړ دريځ لري؟ نور زده كو ونكي دي غوږ ورتنه ونيسي. هر زده كو ونكي كو لاي شي په دي اړه خپل نظر وړاندي كړي.

۲- په پورته متن كې د پيرروښان د ليكنو له مخي څه ويالاي شي چې په هغي كې د څه شي تله درنه ده. يو تن زده كو ونكي دي د نورو په استازيتوب څرگندوني وكړي. كه له بل زده كو ونكي سره په دي اړه بل نظر موجود وي، وزيات دي يي كړي.

۳- روښاني غورځنگ ته ولي سياسي بڼه وركول كېږي؟ هر زده كو ونكي دي په خپل وار پري رڼا واچوي.

۴- پيرروښان ولي په مسجع ډول خپل نثر ليكلي دي؟ لامل يي څه شي دي، دوه تنه زده كو ونكي دي په دي اړه خپل نظر وړاندي كړي.

۵- د پيرروښان د ژوند په دوران كې د پښتنو ټولنيز او سياسي دريځ څنگه و؟ په دي اړه دي زده كو ونكي خپل نظر وړاندي كړي او خبري اړي دي پري وكړي.

د پيرروښان د ليكني ځانگړتيا او په هغي كې د مذهبي رنگ د غلبي په اړه خپل معلومات په يوې څېړنيزي مقالې كې وليكي. د ښوونكي لارښوونو ته غوږ كښېږدي.

د زده كړي په لار كې د ننني كړاو گالل د سبا لپاره
د ښكمرغي زېرمه كول دي.

رسني، د ټولنيزو اړيکو د وسایلو په نامه یادېږي. په رسنيو کې خبري اژانسونه، ورځپاڼې، جرېدې، مجلې، راډيو، ټلوېزيون او انټرنېټ شامل دي. څومره چې په يوه ټولنه کې د رسنيو شمېر زیاتېږي، په هماغه کچه پر عامه ذهنيټ زيات اغېز اچوي. د سراج الاخبار خپروني د خپلې لومړنۍ سرمقالې د "افتتاح کلام" په نامه په يوې برخې کې ليکلي: "... دا څرگنده خبره ده چې "اخبارونه" په دې زمانه کې د دولتونو او ولسونو د ژبې په توگه گڼل شوي دي. په اوسني وخت کې له وروسته پاتې او بدوي قومونو پرته داسې هېڅ يو دولت يا قوم نشته چې اخبار ونه لري. اخبار د "خبر" جمع ده چې ضد يې خبري ده." چاپخونې يا مطبعې د رسنيو ډېر مهم جزء بللې شي. اوس په کمپيوټرونو کې د انټرنېټ له لارې سرې ډېر ژر د نړۍ له حالاتو، پوهنيزو او تخنيکي بڼو او تازه خبرونو او نورو موضوعگانو څخه نېغ په نېغه خبرېږي. د معلوماتي ټکنالوژۍ له منځته راټگ دمخه داکار شونې نه و. ددې ټولو موضوعگانو د انتقال لپاره چاپخونو او مطبعو ته اړتيا وه. يعنې د خلکو غوږونو ته د معلو ماتو په رسولو کې چاپخونو خپل ارزښت درلود.

په افغانستان کې مطبعه د لومړي ځل لپاره د امير شېرعلي خان د دويمې پاچهۍ (۱۲۵۲ - ۱۲۵۷ هـ ش) په پېر کې رامنځته شوه. په دې وخت کې د چاپ درې مطبعې موجودې وې. دوه يې د مصطفواوي او مرتضواوي په نامه وې. بله يې د "شمس النهار مطبعه" وه. شمس النهار په مطبعې کې د شمس النهار جرېده چاپېده. د شمس النهار، مصطفواوي او مرتضواوي درېو اړو چاپخونو چاپ په ډېرېنه توگه سرته رسېده. په هر حال په افغانستان کې د چاپ پيلامه له همدې درېو مطبعو څخه شوې ده. په دې مطبعو کې د چاپ کارونه په ډېر لږ ظرفيت سره ترسره کېده، خو بيا هم د افغانستان د ژورناليزم په تاريخ کې يې ډېر روښان او څرگند بنسټونه ايښي دي.

دمخه مو وويل چې مطبعه د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د امير شېرعلي خان د واکمنۍ په دويم پېر کې رامنځته شوه. له دې سره مل د شمس النهار په نامه ورځپاڼه هم د لومړي ځل لپاره ددې علمدوسته پاچا د پاچهۍ پرمهال منځ ته راغله. د دې ورځپاڼې د خپرو شوو ليکنو له مخې په دې وخت کې په کابل يا د هېواد په نورو برخو کې بله

خپرونه، نه وه. شمس النهار به کله په اوونۍ کې يو ځل او کله په پينځلسو ورځو کې يو ځل خپرېده. داسې برېښي چې شمس النهار به تر ۴۰ گڼو زيات چاپ شوی نه وي. وروسته بيا د امير حبيب الله خان په وخت کې (۱۹۰۶م، ۱۲۸۵ هـ ش) د مولوي عبدالروف خاکی کندهاري په مسووليت د "سراج الاخبار افغانستان" په نامه يوه جريدۀ خپره شوه. له بده مرغه خپرونو يې دوام ونه کړ او لومړۍ گڼه يې وروستۍ گڼه شوه. بيا (۱۹۱۱ - ۱۹۱۸ م) د "سراج الاخبار افغانيه" په نوم خپرونه رامنځته شوه. دا خپرونه په افغانستان کې د دوامداره ژورناليزم پيلامه ده. ددې خپرونې بنسټ د هېواد پياوړي شخصيت او تکړه ژورناليست، علامه محمود طرزي د ۱۲۹۰ هـ ش کال د تلې د مياشتې په ۱۶ (اکتوبر ۱۹۱۱) کېښود. محمود طرزي غوښتل ددې خپرونې له لارې افغانان د ملت پالنې له روحې سره اشنا کړي، د هېواد پالنې درس ورکړي، خپلواکۍ غوښتنه ورزده کړي او د هغه مهال علم او پوهه وروښيي. سراج الاخبار لومړی په ډبرينه مطبعه کې چاپېده چې وروسته بيا په حروفې بڼه چاپ شو. سراج الاخبار په دوو اوونيو کې يو ځل چاپېده. ددې خپرونې مسوول چلوونکی له پيله تر پايه محمود طرزي و. په سراج الاخبار کې ادبي او علمي مقالې، عکسونه، انځورونه او کارتونه خپرېدل. علامه محمود طرزي په سراج الاخبار کې د پښتو ليکل دود کړل چې د مولوي صالح محمد هوتک، غلام محی الدين افغان او نورو پښتنو ليکوالو له خوا ليکل کېدل. تر شمس النهار او سراج الاخبار افغانيه وروسته "امان افغان" په داسې دورې کې په خپرېدو پيل وکړ چې د افغانستان خپلواکي تر لاسه شوي وه. امان افغان په ۱۲۹۸ لمریز کال کې د وري د مياشتې په ۲۲ نېټه په خپرونو پيل کړی دی. دا اخبار تر نهم خپرنيز کال پورې په اوونيز ډول خپرېده. وروسته د ۱۳۰۷ لمریز کال د ليندۍ د مياشتې په پنځلسمه ورځې يې ته لور شو. قطع او صحافت يې هم ښه شو او په معياري بڼه خپرېده. په امان افغان کې خپرونه، مرکې، راپور تاثرونه، تحلیلي موضوعگانې، تبصرې، سياسي تفسيرونه، ويناوې او بيانې، موعظې، تفریحي مطالب، شعرونه، داستانونه او داسې نور خپرېدل. د امان افغان لومړنی مسوول چلوونکی عبدالهادي داوی و.

په امان افغان پسي د "افغان" په نامه خپرونه رامنځته شوه. افغان د افغانستان لومړنی خپرونه ده چې دکلمې په رښتيني معنا د ورځپاڼې په بڼه خپرېدله. په ځينو ځايونو کې هغه خپرونه چې په اوونۍ کې دوه يا درې ځله خپرېږي، هم د ورځپاڼې په نامه يادوي. افغان د ۱۲۹۹ لمريز کال د چنگاښ په ۱۴ (۱۹۱۹م) په خپرېدا پيل وکړ. په دې ورځپاڼې کې کورني او بهرني خبرونه، اخلاقي، علمي او تفریحي موضوعگانې خپرېدې. مسؤل چلوونکی يې محمد جعفر کندھاری و.

له "افغان" وروسته د "ابلاغ" واراښی. نوموړې خپرونه هم د ورځپاڼې په بڼه خپرېده. ابلاغ د ۱۳۰۰ لمريز کال د تلې مياشتې په لومړۍ نېټه په خپرونو پيل وکړ. دا خپرونه به په يوې پاڼې کې چاپ او پر دېوالونو او دگني گوني په ځايونو کې به د خلکو د لوستلو لپاره څرول کېده. ددې ورځپاڼې لومړنی مسؤل چلوونکی مدير ميرزا محمد اکبر خان و. په دې دورې کې د ابلاغ، حقيقت او اتحاد مشرقي ورځپاڼې او د غازي، اتفاق اسلام، ستاره افغان، اتحاد اسلام (بیدار)، اصلاح، طلوع افغان او ارشادالنسوان په نومونو او ونيزې خپرېدې. ارشادالنسوان لومړنۍ او ونيزه وه چې د افغانستان د ښځو لپاره خپرېده. دا اوونيزه په ۱۲۹۹ لمريز کال کې د محمود طرزي د مېرمنې، اسماء اسميه له خوا رامنځته شوه. دې اوونيزې خپرونه، مقالې، تبصرې، راپورتاژونه او په ښځو پورې اړوند مسائل خپرول.

له کورني اړودوړ څخه په وروسته پېر (۱۳۰۸ - ۱۳۴۳ لمريز) کې مطبوعات په دولت پورې محدود و. د ورځپاڼو په سر کې د "اصلاح" ورځپاڼه يو ځل بيا رامنځته شوه چې لومړی ځل په ۱۳۰۰ لمريز کال کې د بشير احمد او بيا وروسته د حافظ فيض محمد تر مشرۍ لاندې چاپېده. وروسته د انيس (۱۳۰۶ لمريز)، هيواد (۱۳۲۶ لمريز)، کابل ټايمز (۱۳۴۰ لمريز) او جمهوريت په نومونو ورځپاڼې خپرېدې. همدارنگه په يو شمېر ولايتونو کې د اتحاد مشرقي، اتفاق اسلام، پروان، طلوع افغان، بيدار، اتحاد، ورانگه، ستورۍ، بدخشان، تيمروز، هلمند، سنابې او کندوز په نومونو خپرونې خپرېدې. په دې دورې کې يو زيات شمېر مجلې او جريدې هم خپرېدې چې هرې يورې يې خپل لوستونکي

درلودل او په زړه پوري مطلوبه يې خپرو ل. د افغانستان راډيو د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۸ لمريز کال کې خپرونې پيل او بېلا بېل پر او ونه يې وهل، چې اوسني حالت ته رارسېدلې ده. همدا راز د افغانستان د تلوزيون دستگاه د ۱۳۵۷ کال په لومړيو کې ازمېښتي خپرونې پيل کړې. د وخت په تېرېدو يې ورو ورو خپرونې د ورځې څو ساعتونو ته ورسېدې او اوس شپه او ورځ د نړيوالې شبکې په مرسته خپرونې کوي او د نړۍ په زياترو هېوادونو کې يې مينه وال ننداره کوي. د ورځپاڼو، مجلو او جريدو ترڅنګ د څرگندي اړتيا له مخې په ۱۳۱۹ ه. ش. کال کې "باختراژانس" رامنځته او په فعاليت يې پيل وکړ. باختراژانس د خپلو خبريالانو په واسطه له کابل او ولايتونو څخه خبرونه راټولول او د خپرونو لپاره يې راډيوگانو او خپرونو ته ورکول.

که څه هم په افغانستان کې د ازادو مطبوعاتو پيلامه د امير امان الله خان د واکمنۍ مهال ته منسوبه ده، خو په حقيقت کې د مطبوعاتو ازادې ډېر دمخه د محمود طرزي په وسيله په "سراج الاخبار افغانيه" کې پلې شوي ده. سراج الاخبار افغانيه د محمود طرزي د ازادۍ غوښتنې او پالنې ډېر څرگند ثبوت دی چې په بېلابېلو تدبيرونو يې خپل دغه ارمان ترلاسه کړی دی. ددې ادعا د ثبوت لپاره په نوموړې خپرونې کې د "حی علی الفلاح" په نامه د يو مضمون خپرو ل و، چې په هغې کې يې د دربار د هيلو پر خلاف د هېواد خپلواکي اعلان کړې وه او په مقابل کې يې ۴ زره کابلۍ روپۍ جریمه شوی او خپرونه مصادره شوې وه.

د امير امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د "انيس" په نامه د يوې خپرونې پيل د مطبوعاتو له ازادۍ سره وتړل شو. انيس د هېواد د خپلواکو خپرونو د مخکښ په توگه په (۱۳۰۶ لمريز) کال کې چاپ شو. انيس د وخت د پوليسو رژيم "سرخ پوښو" غلو او جوارگرو په نامه تر ښوګو لاندې ونيو. په پايله کې يې د انيس اداره وتړل شوه او چلوونکي يې محاکمې ته وړاندې کړای شو. د انيس مسؤول چلوونکي د خپلې منطقي او مستدلې دفاع له امله برائت وموند او د بيان او مطبوعاتو د آزادۍ د پلې کولو د اثل په توگه يې زموږ د خلکو له خوا تود هرکلی وشو. همدا راز د نسيم سحر، نداي خلق، انگار، وطن،

ولس، نیلاب او ... په نامه ازادو خپرونو فعالیت کاوه. ددې ترڅنګ د ۱۳۴۱ - ۱۳۵۲ کلونو ترمنځ په هېواد کې شاوخوا ۳۰ ازادو خپرونو فعالیت کاوه چې هرې یوې خپله تګلاره او نشراتي مشي لرله.

پر ۱۳۸۱ لمريز کال په هېواد کې د موقتي او ورپسې د انتقالي ادارې له راتګ وروسته د بیان او مطبوعاتو ازادې د دولت له خوا تضمین شوه. په دې بهیر کې زیات شمېر خپرونې، خبري رسنۍ، راډیوګانې، تلوېزيونونه او نورې وسيلې رامنځته شوي. د مطبوعاتو نوی قانون د افغانستان د پارلمان له خوا تصویب شو او په دې توګه یې د بیان او د مطبوعاتو ازادۍ ته لار هواره کړه. نن په هېواد کې شاوخوا پنځه سوه خپرونې، زیات شمېر راډیوګانې او شخصي تلوېزيونونه او همدا رنگه د لسو په شاوخوا کې خبري رسنۍ په فعالیت بوختې دي.

د متن لنډيز

مطبوعات د یو ولس د وینیتیا او بیدارۍ نښه ده. د رښتینو مطبوعاتو دنده د ولس رهبري ده؛ له ظالم څخه د مظلوم ژغورل دي؛ د حق او باطل ترمنځ توپیر دي؛ ښه ته ښه او بدو ته بد ویل دي چې پرمختللي هېوادونه پرې د ښکمرغۍ او سعادت لوړو پوړیو ته رسیدلي دي. په افغانستان کې مطبوعات په پرتله ییزه توګه اوږده مخینه لري. سید جمال الدین افغان له هېواده د وتلو پر مهال امیرشېرعلي خان ته د یو شمېر سلا مشورو په لړ کې د شمس النهار په نامه د یوې خپرونې د رامنځته کېدو سلا ورکړه. له هغه راوروسته مطبوعاتو په افغانستان کې پراختیایي بهیر پیل کړ. د امیر شېرعلي خان د واکمنۍ پر مهال د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه خپرونې په خپرېدو پیل کوي. د مطبوعاتو بهیر په هېواد کې کله غړند او کله هم د یو زور او قوت په څېر راڅرګند شو. په بیلابیلو رژیمونو کې یې خپلې ودې ته دوام ورکړ. نن سبا په افغانستان کې د بیان او مطبوعاتو ازادې تضمین شوي ده. زیات شمېر خپرونې، راډیوګانې، تلوېزيونونه، خبري رسنۍ، پرښایي رسنۍ، انټرنیټ او

- ویب پاڼې فعالیت کوي او د خلکو اړمانونه او هیلې خپروي. د یادونې وړ ده چې
- رسنۍ او مطبوعات باید ټولنه یو سالم لوري ته رهنمائي کړي؛ د هېواد او ولس ملي
- گټو ته وفاداري وي او د پردې کلتور د خپرولو پرځای د خپل افغاني کلتور خپرېدا
- ته پام وکړي.

- ۱ – لس تنه زده کوونکي دي په وار د ټولگي مخې ته راشي او د رسنیو د ارزښت په اړه دې خپله پوهه او معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.
- ۲ – یو تن زده کوونکي دي د ټولگي مخې ته راشي او دې پوښتنې ته، چې ولې رسنیو ته د یو دولت د څلورم رکن په سترگه کتل کېږي، ځواب و اېي. نور زده کوونکي دې په بحث کې برخه واخلي.

- ۳ – ټول زده کوونکي دي "په هېواد کې موجودې رسنۍ او د هغوی تگلوری" تر نامه لاندې په ازاد بحث کې برخه واخلي. لومړی دې د رسنیو رسالت او دنده څرگنده کړي او وروسته دې د هغو رسنیو په اړه خبرې وکړي چې پېژني یې. یو تن دې د غونډې د مشري په توگه د بحث عمده ټکي او پایلې له ځانه سره ولیکي او خپل رپورت دې چمتو کړي.
- ۴ – یو تن زده کوونکي دي د ټولگي مخې ته راشي او د بیان د ازادۍ د اړتیا په باره کې دې نورو ته معلومات وړاندې کړي. بل زده کوونکي دې د بیان د ازادۍ په اړه خپل نظر څرگند کړي چې ایا د بیان ازادې څه محدودیت هم لري او که نه؟
- ۵ – څو تنه زده کوونکي دي د ټولگي مخې ته راشي او په هېواد کې دې د رسنیو د تاریخي بهیر او پراختیا په اړه خبرې وکړي.

- ۶ – څو تنه زده کوونکي دي په خپل ټولگي کې د یوې جریدې د جوړولو په اړوند خبرې وکړي. د بسوونکي په لارښوونه دې په عملي اقدام پورې کړي.

زده کو ونکی دې د خپلو معلومانو له مخې د اوسنیو رسنیو په اړه یو مخ لیکنه وکړي. پورته لوستل شوی لوست دې په پام کې ونیسي. په بله وړخ دې د پښتو په درسي ساعت کې ټولگيو الو ته واوروي.

لاندې شعر ولولئ او خوندي تړي واخلئ:

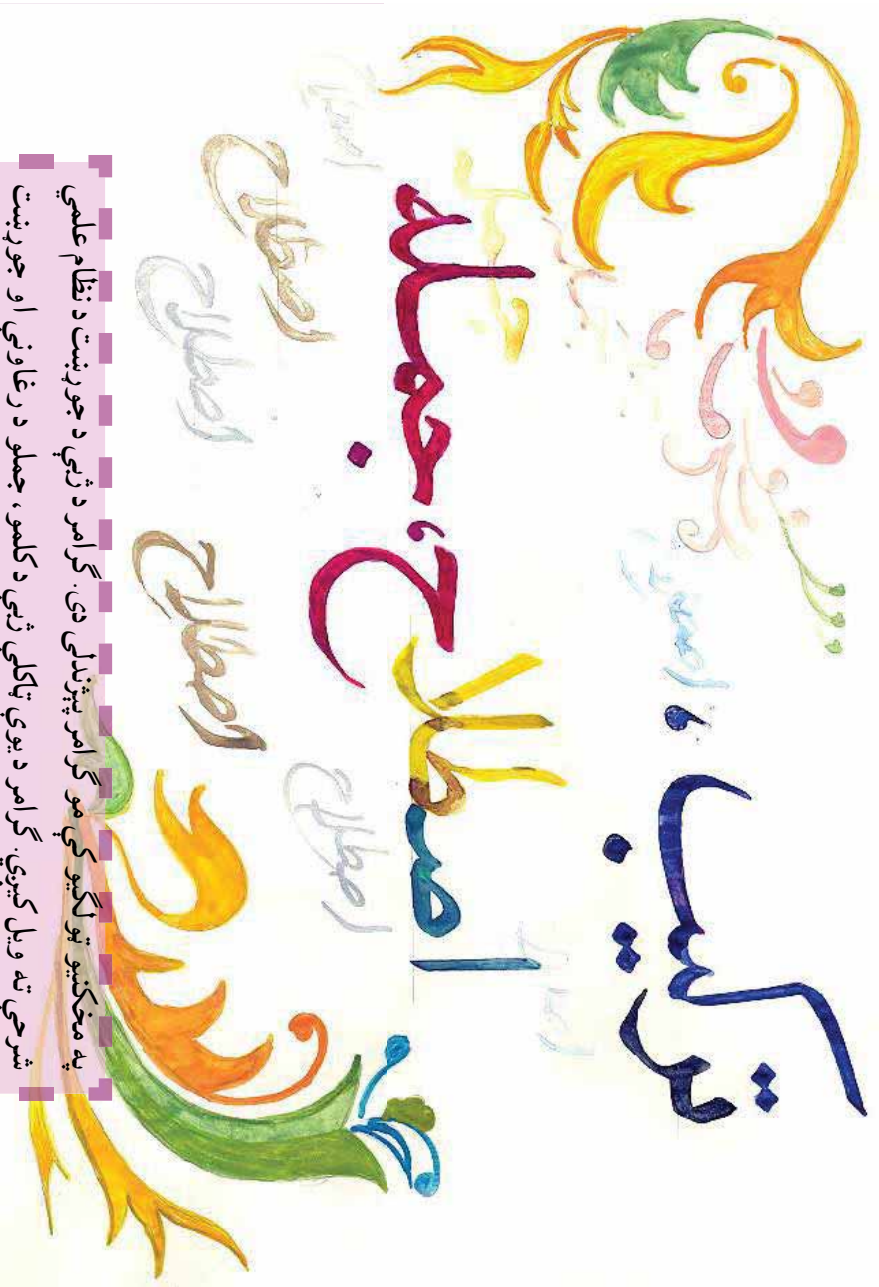
هر ملخی د سربازی له هنر څه زده
چې په دا هنر کې سر پښدي پتنگ دی
لا تر اوسه یې ماغزه په کرار نه دي
چا چې ما سره وهلی سر په سنگ دی
لا په خوب کې په لرزه پرېوزي له کټه
چې د چا تر غوږ زما د توري سرنګ دی
که په دا دور مې گوري هغه زه یم
چې مې داغ په خاطر ایښی د اورنګ دی
درست جهان مې و معلو ته خښیر کر
ځای ځای یې پښتانه و ته قلنګ دی
خوشحال خټک

نیکمرغه هغه څوک دی چې له خپلې هرې خطا څخه

((سقراط))

ترکیب او له جملې سره د هغه توپیر

- په مخکنیو ټولگیو کې مو ګرامر پېژندلی دی. ګرامر د ژبې د جوړښت د نظام علمي شرحې ته ویل کېږي. ګرامر د یوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو د رغاونې او جوړښت د قاعدو سیستم تشریح او څېړي یا د ژبې صرفي او نحوي جوړښت او ساختمان تر کتنې او څېړنې لاندې نیسي؛ یعنې د یوې ژبې د کلمو د تفسیر او بدلون ښې او د هغوی ترکیب، د جملو جوړښت او څرنگوالی بیانوي.
- په دې لوست کې په ترکیب باندې خبرې کېږي.
- تاسو د ترکیب په اړه څه پوهیږئ؟

تر دي دمخه چې تركيب وپېژنو، ښه به وي جمله وپېژنو. د جملې د پېژندلو لپاره د نحوي پېژندلو ته اړ يو. نحوه هغه پوهنه ده چې د جملو، فقرو، عبارتونو او تركيبونو د جوړښت له قاعدو څخه څېړي. د جملې د اجزاو و قاعدې پکې بيان او څرگندېږي. په نحوه کې نحوي تركيبونه او جملې د معنا او جوړښت له مخې په پام کې نيول کېږي. جمله يوه عربي کلمه ده او مجموعې ته ويل کېږي. جمله د الفاظو او کلمو داسې تركيب دی چې يو بشپړ مفهوم افاده کوي، هغه توکي چې جمله ورڅخه جوړېږي، د جملې اجزا ورته وايي.

نحوه په ټاکلې ژبې کې د گرامر د يوې برخې په توگه او په يوې جملې کې د کلمو د گرامري تركيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه څېړي؛ په دې معنا چې د جملو لفظي تركيب او معنوي رابطه او ځانگړتيا وي څېړي. تركيب د دوو يا زياتو (خپلوکو) او ناخپلوکو) کلمو له يوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ارتباط ولري. څنگه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توگه د کلمو تركيب هم د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه گڼل کېږي. لکه "هلاک و لوېد". دا يوه ساده جمله ده چې له دوو اساسي برخو څخه جوړه شوې ده. لومړۍ برخه يې "هلاک" د جملې مبتدا (فاعل - مسند اليه) او دويمه برخه يې "و لوېد" د جملې خبر (فعل - مسند) دی. که چېرته په همدې جملې کې د جملې له فاعل "هلاک" سره ځينې کلمې، چې نحوي رابطه سره ولري، يوځای شي، په دې وخت کې دغه مبتدا "هلاک" له خپلو اړوندو برخو سره يو تركيب جوړوي. لکه:

ښه هلاک، يو ډېر هوښيار هلاک، يو غښتلی تکړه هلاک ... دا ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې له "هلاک" سره د مبتدا په توگه راځي. دې ته "تركيب، غونډ يا عبارت" وايي. همدارنگه له "و لوېد" سره چې د جملې "خبر، فعل يا مسند" دی، يو شمېرونه يې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه سره ولري، لکه: "سخت و لوېد. په زوره و لوېد. وران و لوېد. بېخايه و لوېد." د جملې دويمه اساسي برخه (خبر) جوړوي.

په پورته اسمي تركيب کې گورو چې "هلاک" د تركيب اصلي جزء دی او له خپلو اړوندو کلمو سره يو اسمي غونډ بلل کېږي. په دويمه برخه کې "و لوېد" د فعلي تركيب اساسي برخه ده؛ نو ځکه فعلي تركيب (غوند) ورته وايي. اسمي او فعلي دواړه تركيبونه په ځانگړې توگه بشپړ مطلب نشي رسولای. يوازې د يو غونډ په راوړلو معنا نيمگړې پاتې کېږي. تركيب د

معنا او جو رېښت له مخې بېل دو لو نه لري. ترکیبونو نه د معنا او مفهوم له مخې له کلمو سره یو شی گڼل کېږي، مگر توپیر یې دادی چې ترکیبونو نه مرکب مفهومونه څرگندوي او د نومونو او فعلونو معناگانو ته زیاته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي. په دې توگه ویلای شو:

- ترکیب له دوو یا زیاتو خپلوکو یا ناخپلوکو کلمو څخه جوړېږي،
- په ترکیب کې یوه کلمه د بلې تابع گرځي،
- په ترکیب کې دکلمو تر منځ نحوي رابطه ټینګېږي،
- ترکیب دکلمې په پرتله پراخ او مرکب مفهوم څرگندوي،
- د جملې او ترکیب تر منځ توپیر او بېلوالی اړین دی.

د جملې او ترکیب تر منځ توپیر هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدل کېږي. جمله له ابتدا او خبر څخه جوړه ده. د یوې جملې ابتدا یا خبر هر یو له (اسمې یا فعلې) ترکیبونو څخه جوړېږي. د بېلګې په توګه، په بشپړه او پوره جملې کې ابتدا او خبر او همدارنګه د هغوی اړوندې برخې، ځای لري، خو په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي.

په پښتو کې ترکیبونو په دوو ډلو (اسمې او فعلې) برخو بېلېږي. هره برخه بیا په خپل وار په جلا جلا ډلګیو ویشل کېږي.

اسمې ترکیبونو نه: دا هغه ترکیبونو نه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه یې نوم وي. دا اسمې ترکیبونو په جمله کې د ابتدا په برخه کې راځي.

اسمې ترکیبونو نه په اضافي ترکیب، توصیفی ترکیب، عددي ترکیب او نورو ویشل شوي دي. فعلی ترکیبونو نه، هغه ترکیبونو نه دي چې د جملې د خبر په برخه کې راځي.

اصطلاح له ترکیب سره توپیر لري. اصطلاحې واحدونه هغه تعبیرونه دي چې هر ولس یې د خپل ژوندانه په چاپېریال کې د خپلو دودونو، اخلاقو او روحیاتو په چوکاټ کې په خپله ژبه کې کاروي. دا واحدونه نه یوازې په خبرو اترو کې استعمالېږي، بلکې په لیکنه کې هم کارول کېږي. اصطلاحګانې که له یوې خوا نه د ژبې د لغوي برخې بشپړوونکې دي، له بلې

خوايو ادبي خوند او رنگ هم لري. په ژبه کې دا ترکیبونه ځانته جلا او بېلې ځانگړتیاوي لري، يعنې نحوي ترکیبونه او ژبني اصطلاحگانې يو تر بله توپير لري. اصطلاحگانې يو ډول ژبني ترکیبونه دي چې د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرگندونو ته ويل کېږي. اصطلاحگانې د زمانې په اوږدو کې د خلکو له خوا منځته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکیبونه دي. ددغو ترکیبونو برخې د ويره ثابتې او ټيټې اړيکې سره لري چې بېلول يې گران کار دی.

اصطلاحگانې د خبرو کولو پر مهال سملاسه نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د څرگندولو لپاره ورځني کار واخيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کېږي او د اړتيا پر مهال د جوړ شوي ترکیب په توگه کارول کېږي. پخپله دغه ترکیب نېغ په نېغه معنا نه ورکوي، مگر مجازي معنا ترې اخيستل کېږي. لکه: لور په لوبه تېره کول، اوښ په بډه منډل، لوی لاس لرل، لار وهل، ژبه کول، پيښه نيول، زړه خوړل، له خوشحالي نه په جامو کې نه ځاييدل، تر بوسو لاندې اوبه تېرول، جگ لور کول، سر ټکول، سر تندۍ وهل، خوا سرول، سور او شين اوښتل، زړه تشول، غم خوړل، لاس اخيستل، تار اچول، د اسمان کت، نوک او وری، د لسټوني مار، د غاړې غور، د شرومبو مچ.

اصطلاحگانې د معنا او جوړښت له مخې دا لاندې ښيي لري:

۱- ثابت داخلي ترکیب چې په گډه يو عمومي معنا او مفهوم څرگندوي. په اسمي او فعلي ترکیبونو کې، يې اهميت يو شان دی. اصطلاحي فعلي ترکیبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري، خو له مرکبو فعلونو څخه توپير لري، ځکه په ثابتو فعلي ترکیبونو کې له ټولو ترکیبونو سره گډه عمومي معنا ورکوي.

۲- اصطلاحگانې له هغو توکو څخه جوړېږي چې په يو ثابت ترکیب کې خپله لغوي معناله لاسه ورکړي. که چېرته ددغه ثابت ترکیب واحدونه بېل بېل معنا شي، نو خپله ټاکلي اصطلاحي معنا له لاسه ورکوي.

د بېلگې په توگه، "لار وهل"، "ژبه کول"، "غم خوړل"، "زړه خوړل". که ددغو بېلگو هره برخه يعنې هر يو توکی يې په جلا جلا توگه معنا کړو، نو بيا هغه خاصه او ټاکلي معنا نه

ورکوي، ځکه "لار وهل" کې د تګ معنا پرته ده. په لغوي معنا کې "لار" او "هل" کوم معنوي ارتباط سره نه لري، یا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

۳_ له ترکیب و نکو توکو څخه عموماً معنی لاس ته راځي؛ یعنې ټول ترکیب د یو واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

۴_ په اصطلاحي واحدونو کې ځینې محاورې او متلونه هم راتلای شي او همدارنګه د لیکوالو او پوهانو غوره ویناوې هم پکې شاملې دي، لکه:

پوره ورک دي کړه دوه کوره. د کبر کاسه نسکوره ده.

۵_ اصطلاحګانې ټکي په ټکي نه زیارل کېږي.

۶_ هره ژبه جلا او خاص اصطلاحات لري.

۷_ اصطلاحي توکي د خپلو معنوي ځانګړنو له مخې له نورو آزادو ترکیبونو سره توپیر لري.

۸_ په ژبې کې دغه ترکیبونه ثابت وي، نوي نه جوړېږي.

۹_ اصطلاحي توکي د نورو آزادو لغتونو په څېر د ژبې په لغوي سیستم کې موجود وي.

د متن لنډيز:

ترکیب، اصطلاح او جمله بېلابېل نحوي مطالب دي. د جملو، فقرو، عبارتونو او ترکیبونو د جوړښت له قاعدو څخه نحوه خبرې کوي. جمله د الفاظو او کلمو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کوي. هغه توکي چې جمله ورڅخه جوړېږي، د جملې اجزا ورته وایي. ترکیب د دوو یا زیاتو (خپلوکو) او ناخپلوکو (کلمو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزای یې یو له بله سره ارتباط ولري. د کلمو ترکیب د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه ګڼل کېږي. ترکیب او اصطلاح د کارونې خپل خپل ځایونه لري. ترکیب رامنځته کېږي او اصطلاحګانې رامنځته شوي کلمې دي، په ټولني کې خپلې ځانګړې او ټاکلې معناګانې لري. اصطلاح د یو مطلب د بڼه بیان لپاره کارول کېږي. ترکیبونه او اصطلاحګانې د یوې ژبې د فرهنگ د بډاینې څرګندوی دي.

۱- زده کو ونکی دی پر پنځو ډلو و ویشل شي. هر یوه ډله دی په وار د کلمې، ترکیب، اصطلاح، مثل او جملې پېژندنه وکړي. بېلگې دي بې راوړي. د هرې ډلې استازي دي خپل معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.

۲- یو تن زده کوونکی دی د ټولگي مخې ته راشي او په ژبه کې دي د اصطلاحگانو او د هغې د پانگې او ژبني ارزښت او بډاینې په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

۳- یو تن زده کوونکی دی د ټولگي مخې ته راشي او د ټولو زده کوونکو په گډه مرسته دي د پښتو اصطلاحگانو یو لست پر تخته و لیکي. ټول زده کوونکي دي هغه په خپلو کتابچو کې یاداشت کړي.

۴- یو تن زده کوونکی دی د ټولگي په وړاندې اصطلاحگانې د معنا او جوړښت له مخې نورو ته بیان کړي.

۵- د جملې او ترکیب ترمنځ څه توپیر موجود دی او په پښتو کې ترکیبونه په څو ډوله دي؟ دوه تنه زده کوونکي دي په خپله گډه مرسته نورو زده کوونکو ته په دي اړه څرگندويي وکړي.

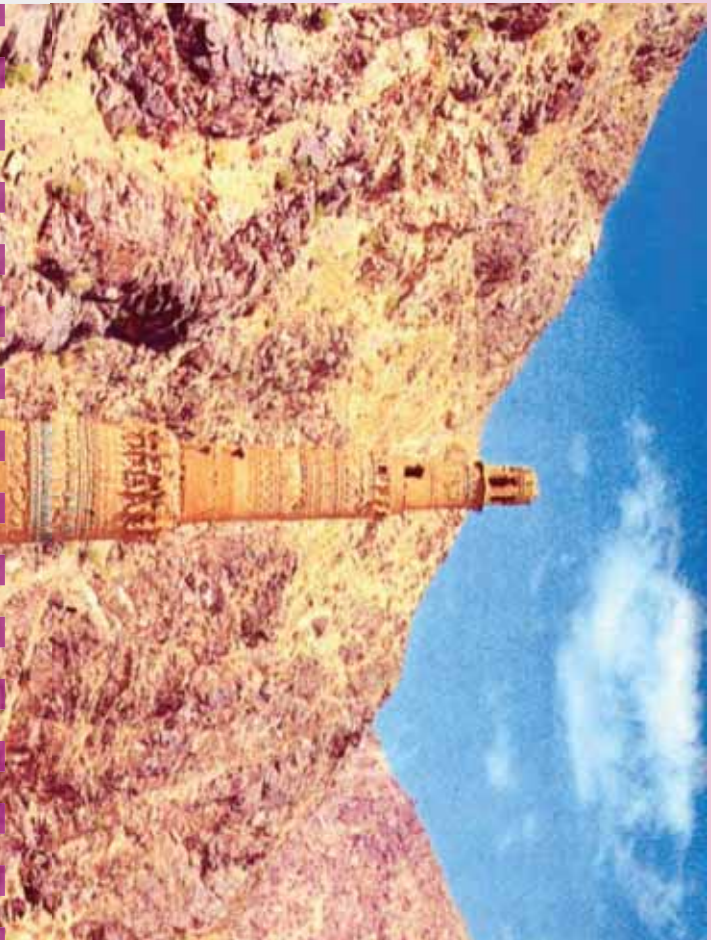
۶- جمله له څو برخو څخه جوړه شوي ده؟ یو تن دي پرې خبرې وکړي.

زده کوونکي دي په خپله خوښه یوه موضوع وټاکي. د هغې په لیکلو کې دي اصطلاحگانې وکاروي. د لیکنې په پای کې دي یو شمېر اصطلاحگانې راټولې کړي چې په ټولگي کې نه وي ویل شوي.

ډښتو قصيده: شيخ اسعد سوري

په پخوانيو ټولگيو کې مو د نظم او نثر په اړه معلومات تر لاسه کړي دي. نثر خپل جوړښت لري او نظم خپل نظم هغه وينا ده چې وزن او قافيه ولري. مثنوي، بولل (قصيده)، غزل، رباعي، قطعه او نور د نظم بڼې دي. دلته پر قصيدې، د هغې پر جوړښت او په پښتو کې د قصيدې پر مخينه غږېږو. تر دې دمخه چې قصيده وپېژنو، ښه به دا وي چې شيخ اسعد سوري وپېژنو چې په پښتو ادبياتو کې يې قصيده د لومړنۍ معلومې قصيدې په توگه پېژندل شوې ده. د قصيدې په اړه لږ معلومات لرو، هغه هم د پتي خزاني په واسطه تر موز را رسېدلې دي.

— تاسو څه فکر کوئ؟ چې د يوي قصيدې د پښتنو ډېر لږ شمېر به څو وي؟

پټه خزانه له "تاریخ سوري" څخه د "لرغوني پښتانه" د ليکوال، شيخ کټبه په حواله ليکي چې اسعد سوري په غور کې استوگنه درلوده. هلته د سوري کورنۍ په دربار کې د درناوی وړ يو شاعر و. د پلار نوم يې محمد و. په ۲۵ هجري کال کې په بغتي (د هلمند د زمينداور سيمه) کې مړ شو. نوموړی ډېر ښه شاعر و. کله چې سلطان محمود غزنوي پر غور بريد وکړ او له امير محمد سوري سره يې جگړه ونښته، نو امير يې د آهنگرانو په سيمه کې کلابند کړ. دغه مهال شيخ اسعد هم د هغه ځای په کوټ نومې سيمه کې و. سلطان محمود غزنوي امير محمد سوري له ځانه سره بندي غزني ته يوړ. امير محمد سوري له ډېره غیرته په بند کې مړ شو. شيخ اسعد سوري، چې د امير محمد سوري دوست و، د هغه پر مرگ يوه بولله و ويېله.

بولله يا قصيده هغه نظم ته وايي چې تر يوې مطلع لاندې ويل کېږي. د ټولو دويمو نيم بيتو قافيه يې د لومړي بيت له قافيه سره يو شان وي. اوږده او ډول ډول مضامين پکې راوړل کېږي، د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. عموماً د ستاينې، وېرني، پند او نور اوږده موضوعات پکې بيانېږي. قصيده معمولاً په تشبيح پيلېږي. تشبيح د قصيدې لومړني بيتونه دي چې د قصيدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه؛ په ځانگړي ډول د ځوانۍ او په هغې پورې د اړوند حالت، لکه د مينې او طبيعت په ستاينې کې ويل کېږي. له تشبيح وروسته په قصيده کې اصلي موضوع په تفصيل سره بيانېږي. قصيده پښتو ادبياتو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پوځوالي کچې ته ورسېده.

د پتي ځزانې له پيدا کېدو د مخه د پښتو د لومړۍ قصيدې په اړه چاته سمه پته نه وه. ددغه مهم اثر له پيدا کېدو سره سم د پښتو يو شمېر غوره قصيدې تر لاسه شوي. په دې لړ کې د پښتو معلومه لومړۍ قصيده هم تر لاسه شوه. دغه قصيده د شيخ اسعد سوري قصيده وه چې د امير محمد سوري په مړينه يې ويلې وه. دا هم څرگنده شوه چې په غور او غزني کې ددې پېر موجودو شاعرانو قصيدې ويلې وې او دغه فن مخ په بشپړتيا او پوځوالي روان و. له بلې خوا قصيده يوه داسې وسيله وه چې د پاچهانو د خوښۍ، غوښدې

پرې تودې شوي وي. د خپگان او غم پر مهال هم ويل کېږي او دومره سوز او گداز به په کې موجود و چې د کابو زرونه به يې هم ويلې کول. کله ناکله به يې ځوانان د جگړې په ډگر کې مبارزې ته هم رابلل.

د تاريخ په اوږدو کې قصيدې ډېر پراو و نه و هلې دي. د پښتو قصيده هم همداسې درواخلې چې د موضوع له مخې يې بېل بېل اړخونه لرلي دي. د غوربانو او سوريانو په پېر کې که څه هم پښتو قصيده د پاچاهانو د مدحي او ستاينې په خدمت کې ولاړه وه، خو بيا يې هم پښه له پښتني چاپېرياله بهر ايښې نه ده. د شيخ اسعد سوري قصيده له هغو قصيدو څخه ده چې ساری يې مورې په هغه وخت کې نه وښو. د غوربانو په پېر کې پښتو قصيدې په فني او ادبي لحاظ د خپل وخت په قصيدو کې لوړ دريځ خپل کړی دی.

د شيخ اسعد سوري په قصيده کې ملي او ټولنيز احساسات له ورايه برښي. نوموړې قصيده په لاندې ډول ده:

د فلک له چارو څه وکرم کوم کار

زموږي هر گل چې خاندې په بهار
هر غټول چې په بيبيا غورېده وکا
رېڅروي يې پانې کاندې نار په نار*
ډېر مځونه د فلک څپېره شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسې مړ سي
د بي وزلو وينې توی کاندې خونخوار
چې له برمه يې زمري ربي څنگلو کې
له اوکوبه يې ډاري تېرو چبار
هم يې غشی سکني ډال د ژوبلورو

رستم‌ان ځني ځغلاکاندي په ډار
چي يي ملاوي نه کړېږي په غښتليو
دا فلک پر وکا څه کاري گنار؟
په يوه گردښت يي پرېباسي له بزمه
نه يي غشي، نه ليندۍ وي نه يي سپار
څه تېری څه ظلم کاندې اي فلکه!
ستا له لاسه نه دی هېڅ گل بي له خار
په ویرژلو، لور نه کړي په زړه کرابه
پر نټليو اوروې د غم نالنار
هېڅ روغی مي په زړه نسته ستا له څوره
بېلوي په ژړا ژر مين له يار
له تېريو* دي اوبسي څانځي له اورينځو
چيني ژاري په ورت ورت ستا له شنار
نه په لاس واخلي له څوره نه به لوري
نه به ملاکړې، له بي وزلو له ترار
نه به زړه وسوځوي په هېچا باندې
نه به پرېوزي له گردښته له مدار
نه به وصل کړي مين له بل مينه
نه به درملې تپونه د افگار
ستا له لاسه دي پراته ژوبل زگېروي کا
هر پلو ته تپي زړونه په څار څار
کله غوځي کاندې مراندې د زرگيو
کله تېر باسي وگړي هوبنيسار
کله تکی واچوي پر نازوليمو
کله څېري کړې گړوان د نمځي چار

کله غورځموي واکمن له پلازنو
کله کينډنوي په خاورو کي بادار
زموږ پر زونو دي نن بيا يو غشي وويشت
ودي ژوبلله په دي غشي هزار
پر سوريو باندي وير پرېوت له پاسه
محمد واکمن چي ولاړی په بل دار
يو وار سو اسير په لاس د ميرځمنو
انتقال يي وکړ قبر له بل وار
په سماو* يي ودان آهنگران و
په ټيکنه و پر درست جهان اوڅار
د محمود د ژوبلورو په لاس کينډوت
چي غزنه ته يي بايلي په تلوار
ننگياليو لره قيد مړينه ده ځکه:
سه* يي والوله هسک ته پر دي لار
تر نړۍ يي غوره خاورې، هديره کا
د زمريو په بېړيو* کله وي څوار
په دي وير د غور وگړي تور نمرې* سول
په دي وير، رڼا تياره سوله د بيار
گوره څاڅي رڼې اوښي له دي غرونو
داکرونگي* ساندي لي په شور هار
نه هغه زرغا د غرونو، د بېديا ده
نه د زرکيو په مسسا دي کتهار
نه غتول بيا زرغونښې په لاسونو
نه بامې بيا مسپده کا په کھسار
نه له غرچه بيا راځي کاروان د مشکو

نه رادرومي غورته بيا چوپي د شار
د پسرلي اوره تودي اوښي ترينه
مرغلري به نيسان نه كړي نثار
دا په څه چي (محمد) ولاړ له نريه
په ويزنه يي سو غور تول سوگوار
نه ښكار پري هغه سور د سور په لټو
نه ځل پري هغه لمر پر دې ديار
چي به نجيلو په نڅا پكي خنډله
چي به پېغلو كا اټن كتار كتار
هغه غور په وير ناتار د واكمن كښوست
هغه غور سو د چاندم غوندي سور اړ
لاس دې مات سه اي فلكه چي دې وكا
محمد غوندي زمري د مړيني ښكار
شين زرگي فلكه! ولي لا ولاړ يي؟
اي د غور غرونو په څه نسوي غبار؟
مخكي! ولي په رېږدلو نه پريوزي؟
لاندي باندي سه! چي ورك سي دا شعار:
چي زمري غوندي واكمن ځي له جهانه
چي څوك نه كړي په نري باندي قرار
سخ په تا اي (محمد) د غور لمر وي!
په نري به نه وي ستا د عدل سار
ته پر تنگه وي ولاړ په تنگ كي مر سوي
هم پر تنگه دې په تنگه كا ځان چار
كه سوري دې په تگ وير كاندي وېرمن سول
هم به وياړي ستا په نوم ستا په تيار

په جنت کې دې وه تون زموږ: واکمنه
هم په تا دې وي ډېر لور د غفار

* * *

* نار په نار: په اصل کې په همدې بڼه دی. ښايي تار په تار وي.

* تېری: تېری، تعدی، ظلم او تجاوز

* سماو: سم، درست، راست

* سه: ساه

* بهرېو: زولني

* تور نمرې: سپاه پوښ

* کرونگي: څړوڼی

* سوز: خوشحالي

* سوز: د قوم نوم دی

* سار: ساری، بېلگه

د متن لاندیز:

قصیده د پښتو د نورو ډولونو په څېر په پښتو کې اوږده مخینه لري. قصیده معمولاً په تشبیب پیلېږي. تشبیب د قصیدې لومړني بیتونه دي چې د قصیدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه د طبیعت د ستاینې او یا هغې ته پر ورته موضوع پیلېږي. قصیده پښتو ادیبانو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پخواني کچې ته ورسېده. د ادبي تاریخ له پانوَ څرگندېږي چې قصیده په پښتو کې پخوا هم موجوده وه او د خپل پوځوالي پورې یې وهلي وې. د شیخ اسعد سوري قصیده د پښتو قصیدو په تاریخ کې د زیات ارزښت وړ ده او له ادبي پلوه هم یوه پخه بوللې گڼل کېږي. دا قصیده شیخ اسعد سوري د امیر محمد سوري د مړینې په ویر کې ویلي ده.

۱- زده کو ونکی دی پر خو دلو ویشل شی. لو مری، وله دی د لوی د غرو په مرسته په پښتو کې د غزل، دویمه وله د مثنوی، دریمه د رباعی او خلو رمه د قصیدې په اړه معلومات له بېلگو سره و لیکي. بیا دی یې نورو ټولگيو الو ته واوروی.

۲- یو تن زده کو ونکی دی د ټولگي مخې ته راشي، د تشبیب په اړه دی څرگندوي وکړي او بېلگه دی په متن کې د قصیدې له مخې و لولي.

۳- یو بل زده کو ونکی دی ټولگي مخې ته راشي او د شیخ اسعد سوري د قصیدې د متن اصلي وینه دی و لولي او د هغې په اړه دی څرگندوي وکړي.

۴- زده کو ونکی دی په پورته قصیده کې د شیخ اسعد سوري ملي او ټولنیز احساسات په گوته کړي او د هغو په اړه دی خبرې وکړي.

۵- زده کو ونکی دی په پورته متن کې اسمي ترکیبونه وگوري او و دی یې لیکي.

۶- د ترکیب او جملې پر تویس دی، خو تنه زده کو ونکی خبرې وکړي. نور دی ورته غورځو

کښېږدي.

زده کو ونکی دی پښتو ادبیاتو ته د قصیدې او د نظم د نورو بڼو د راننوتلو بهیر په ډېر لنډ ډول و څېړي او د یوې لنډې مقالې په توگه دی په بله وړخ په ټولگي کې په وار و لولي.

د دروغچین سزا داده چې څوک یې پر رښتیا خبره هم باور نه کوي.

چاپېريال ساتنه

د اوسېدو او ژوند ځای ته چاپېريال وايي. ټول ژوندي موجودات د خپلې استوگنې لپاره يو ځای ټاکي. انسانان په کلو، بانډو او ښارونو کې اوسېږي. هر شې چې د دوی د اوسېدو پرځای په يو ډول نه يو ډول اغېز کوي، چاپېريال ورته وايي. الوتونکي، څاروي، د سيندونو او سمندرونو ژوي، ځنگلي او د دښتو او بېدیاوو ژوي ټول خپل خپل ځانته د اوسېدو چاپېريال لري. په ځينو حالتونو کې يو شمېر ژوو د خپل پوستکي رنگ د اړونده چاپېريال له رنگ سره يو شان کړی. موخه يې له زيان څخه د ځان ژغورل او پايښت دی. تر ټولو اړينه داده چې چاپېريال بايد د ژوند ټولې اړتياوې په داسې توگه تامين کړي چې موجوديت او دوام يې له گواښ سره مخامخ نشي.

ځنگله کولای شو د خپل چاپېريال اړين توکي د پای ته رسېدو له گواښ څخه وژغورو؟

د ژوند کولو ځای ته چاپیریال وایي. په دې کې د یو ژوندي موجود شاوخوا ټول شیان او توکي چې په یو ډول نه یو ډول یې ژوند تر اغېز لاندې راولي، شامل دي. د انسان د ژوند په چاپیریال کې د هغه کور، د کور شاوخوا، اوبه، ځمکه، چمنونه، وني، باغونه، سیندونه، غرونه، ځنگلونه او داسې نور شامل دي. دا هر یو په خپل وار د انسان او بل هر ژوندي موجود پر ژوند په مستقیم او غیر مستقیم ډول اغېز کوي.

د هري ورځې په تېرېدو د انسانانو شمېر زیاتېږي. د تازه معلوماتو (۱۳۸۸ لمريز کال) له مخې په منځني ډول هر د ورځ شاوخوا درې سوه درې پنځوس زره ماشومان زېږي او شاوخوا ۱۴۶ زره خلک مري. په دې توګه هر د ورځ د نړۍ په نفوس کې له دوو سوو زرو څخه زیات زیاتوالی رامنځته کېږي. د نفوسو دا زیاتوالی پر چاپیریال اغېز کوي؛ هغوی د استوګني ځای ته اړتیا لري؛ اوبه او خواړه غواړي؛ جامې، پوښاک او درمل غواړي؛ بنوونې او روزنې ته اړتیا لري او په سلګونو نوري داسې اړتیا وي. په داسې حال کې چې د چاپیریال یو شمېر توکي د نفوسو په څېر نه زیاتېږي او موجوده اندازه یې د لګښت له مخې پای ته رسېږي، لکه: وني او ځنگلونه (که ووهل شي او نور یې پر ځای کېښودل شي)، کاني زېرمې، کرنيزې ځمکې او نور.

په چاپیریال کې ژوندي او ناژوندي موجودات شته. ژوندي موجودات په خپل منځ او همدا رنگه له ناژونديو موجوداتو، لکه: خاورې، اوبو، گازونو او نورو سره متقابلې اړیکې لري. دا اړیکې د ژوند چاپیریال ته ډېرې اړینې دي. د ایکو سیستم دا اړیکې څېړي. هغه سیستم چې د ایکو سیستم (Eco System) څېړي، د ایکولوژی (Ecology) په نامه یادېږي.

د چاپیریال د پاک ساتني موضوع په روانې پېړۍ کې د ټولو اوسیدونکو د اندېښني وړ ګرځېدلې. زموږ د ژوند چاپیریال ورځ په ورځ ککړېږي او د ژونديو موجوداتو ژوند ته ګواښ رامنځته کوي. نننۍ نړۍ د بشري تمدن د پرمختګ، د معاصرې ټکنالوژۍ، پراختیا او د نفوسو د زیاتوالي له امله په ځمکې او هوا کې د ککړتیا له ستونزو سره مخامخ شوي ده. د روغتيايي رېپورتونو له مخې د همدې ککړتیا له امله د نړۍ د نفوسو په سلو کې شل بېلا بېلې ناروغۍ ګواښوي. جګړې او په جګړو کې د مختلفو وسلو کارول یو بل ګواښ دی چې چاپیریال ککړوي. په جګړو کې د ځنگلونو له منځه وړل، د کروندو او اوبو زهري کول او داسې نور هغه کارونه دي چې د ژوند کړۍ تنګوي او ستونزې زیږوي.

د اوسني پېړیو په بله ډېره مهمه ستونزه د اوبو ککړتیا ده. دا ستونزه د ټکنالوژۍ او صنایعو په پرمختګ

لا پيسې پراخه شوې ده. د نوي صنعت لپاره د ډبرو سکاره او تېل انرژي تولیدوي. ددې توکو زیاته کارونه چاپیریال، په تېره بیا اوبه او زېرمې، ګډوي.

کولای شو د باغونو، شنو سیمو، پارکونو او د سیل د ځایونو د جوړولو له لارې خپل چاپیریال خوندي کړو. د شنو سیمو جوړول ژوندي موجودات له ګواښ څخه ژغوري. ځنګلونه، چې پخپله یوه ژوندۍ ټولنه ده، د چاپیریال عمده توکي دي. د ځنګلونو وهل او ونو پریکول، نه یوازې چاپیریال له ګواښ سره مخامخ کوي، بلکې په هغې کې د موجودو ژوو ژوند ته هم سترګو اښ بلل کېږي.

د چاپیریال ساتنه د یو ځانګړي شخص، یا ټولني او کرمي موسسې کار نه دی. دا هر چا دنده ده چې په خپل وار، له خپل نژدې چاپیریال، کور، څخه نیولې بیا د خپل ښار او پارکونو د پاکولو له لارې خپل چاپیریال ځانته ورنغوي. د ونو کول، د پارکونو جوړول، د ځنګلونو او په هغې کې د شتو ژوو ساتل او د هغوی حمایت، له اوبو څخه په ټاکلې اندازه اخیستل، د هغو توکو لږ کارول یا نه کارول چې لوګي یې هوا ګډوي او ډبرې نورې هغه لارې چارې دي چې هر څوک کولای شي تر خپلې وسې پورې یې عملي کړي او په دې توګه د چاپیریال د ګډتیا مخه ونیسي.

د متین لنډیز:

هر هغه څه ته چاپیریال وايي چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او موږ یې احاطه کړي یو؛ زموږ ژوند وربړي اړوند دی او زموږ د ژوند د دوام وسایل چمتو کوي. ټول ژوي که پر ځمکه دي، که په اوبو او یا د سمندر نو په تل کې، ټول غرونه، دښتې، ځنګلونه او دریاونه د ژوند د چاپیریال یوه برخه ده. په چاپیریال کې، ټول شیان د تل لپاره موجود نه وي، یو څه یې د ورځني لګښت له مخې پلي ته رسېږي او نه نوي کېږي. له دې امله باید د هغې په لګښت کې پوره پام وشي او د راتلونکو نسلونو د ګټې اخیستلو لپاره پریښودل شي. ددې ترڅنګ چې چاپیریال په بشري ژوندانه مستقیمې اغېزې لري، باید په شعوري توګه هم پخپله په چاپیریال پام وکړو او هم د نورو پام هغې ته رااړوو. د استوګني شاوخوا پلاکه وساتو، نیالګي کښېنو، ونې او ځنګلونه ونه وهو، مرغان، الوتونکي او کبان بېرحمانه ښکار نه کړو، موجود چمنونه او شته ځایونه وساتو او نوي هغه جوړکړو. څومره چې یو چاپیریال پاک، ښکلی او په زړه پورې وي، په هماغه اندازه ژوند نېکمرغه، اسان او روغ وي. روغ چاپیریال زموږ ستاسو ټولو د نېکمرغه ژوند ضامن دی.

فعالیتونه

- ۱- چاپیریال څه ته وایي؟ خو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او خپلې څرگندونې دې وړاندې کړي.
- ۲- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ویشل شي. هره ډله دې د چاپیریال د ارزښت او د هغې د پاکوالي په اړه خپل رغنده عملي نظر ونه وليکي او د یو وړاندیز په توګه دې چمتو کړي. بیا دې د ډلو استازي په ګډه هغه توجیه کړي او د یو بشپړ وړاندیز په توګه دې ولیکي او ټولگي ته دې ولولي.
- ۳- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې د چاپیریال د پای ته رسېدونکو او ناپایه توکو نومونه واخلې او څرګنده دې کړي چې له دغو توکو څخه څنګه ګټه واخیستل شي.
- ۴- څنګلونه د چاپیریال په ښکلا او پالنې کې څه رول لري؟ یو تن زده کوونکي دې په دې اړه معلومات وړاندې کړي.
- ۵- په چاپیریال کې ژوندي او ناژوندي موجودات یو له بله څه اړیکي لري. دا اړیکي په چاپیریال څه اغېز اچوي؟ یو زده کوونکي دې په دې هکله رڼا واچوي او بل یو دې د ناژونديو موجوداتو نومونه واخلې او وډې وایي چې دا اړیکي کوم سیستم څېړي او څنګه؟
- ۶- زده کوونکي دې په پورته متن کې صفت او موصوف په ګوته کړي او نورو زده کوونکو ته دې بیان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل کلي، ښار یا ښوونځي د چاپیریال د پاک ساتلو په اړه خپل وړاندیزونه په منظمه توګه تنظیم او ترتیب کړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې خپل دغه وړاندیزونه له نورو ټولګیوالو سره شریک کړي.

د پښتو ادبياتو دويمه تاريخي دوره

په مخکښو ټولگيو کې مو پر ادبياتو خبرې کړي دي. شفاهي يا ولسي ادبيات مو له ليکلو ادبياتو څخه بېل کړي دي. شفاهي ادبيات د ټولنو له رامنځته کېدو سره سم رامنځته شوي دي. هره يوه ټولنه خپل دود، رسم و رواج او فرهنگ د ولسي ادبياتو په هينداري کې نورو ته وربښي. د شفاهي ادبياتو پيل نشي څرگندېدای، خو ليکلي ادبيات هرو مرو له يو تاريخي پړاو سره تړاو لري. پښتو ليکلي ادبيات ډېر لرغوني دي. تاريخي پېښو، کوچېدونو، تاراک، ځښناک او نيواک د هغې زياتې بېلگې تر څاورو لاندې کړي دي. که موږ د ليکلو ادبياتو په اړه خبرې کوو، نو بايد که لاسو ښي بې و لرو چې له بده مرغه زيات شمېر يې په لاس کې نشته. بيا هم د لاندني پېژندنې لپاره پښتو ادبيات په درېو دورو وېشل شوي دي؛ لرغوني دوره، منځنۍ يا کلاسيکه دوره او معاصره دوره. په لسم ټولگي کې مو د پښتو ادبياتو په لرغوني دورې خبرې کړي دي. د معاصرې دورې په اړه به په دو لسم ټولگي کې معلومات تر لاسه کړو. دلته د پښتو په منځنۍ يا دويمې تاريخي دورې

خبرو.

د پښتو ادیبانو دویمه دوره، چې د پښتو ادیبانو د تاریخ منځنۍ دوره هم ورته وبلای شو، د لسمې هجري پېړۍ له نیمایي پیلېږي او د څوارلسمې هجري پېړۍ تر لومړیو درېو لسیزو پورې رارسېږي. د پښتو د ادبي تاریخ دویمه دوره له لومړۍ دورې څخه له هره پلوه توپیر لري. په دې دوره کې پښتو ادبیات د افغانستان، پښتونخوا او هند په سیمو کې له ځینو ملي، مذهبي او پښتني غورځنگونو سره په تړاو راتوکېږي او وده کوي. د سیمې د هغه مهال فرهنگي ادبي جریانونه پر پښتو ادیبانو خپل اغېز ښکاري او د همدغو جریانونو په پیروي، په پښتو ادب کې ځانگړي سبکونه پیدا کېږي او خپل ځانگړي پېروان مومي.

ددې دورې یوه ستره ځانگړنه داده چې، بشپړ او مکمل ادبي اثار یې زموږ په لاس کې دي. په دې دورې پورې اړوند په سلگونو پښتو ډېوانونه، په سلگونو کیسه بین اثار او په زرگونو ولسي سندري له مورږ سره شته چې د پښتو د ادبي تاریخ د یوې ستړې پانگې په توگه هر اړخیز بحثونه پری کولای شو.

په دې دوره کې له گاونډیو ژبو سره د پښتو ادیبانو تړون هم پراختیا مومي. له عربي، فارسي او له همدې ژبو څخه پښتو او له پښتو څخه ځینو دغو ژبو ته د اثارو د راگړي ورکړې مسئله هم خپلو لور وپړاوو نو ته څېږي.

د پښتو د ادبي تاریخ دویمه دوره څو پړاوونه لري. په هر پړاو پورې اړوند اثار د توکېدو د شرایطو، خپلو خصوصیاتو او فکري هنري اغېز د منلو له امله یو اوږد و اېن رانغاړي. ددې خبرو معنا داده چې کله مورږ پر روښانیانو بحث کوو، دا بحث له بائزید روښان څخه پیلېږي چې د فرهنگي هڅو وخت یې د لسمې هجري پېړۍ دویمه نیمایي ښوول شوي او په قادر داد و رکزي پای ته رسیدلی دی. دا کسان بیا د دولسمې پېړۍ خلک دي. حال دا چې له بائزید او دده له پیروانو سره په یوه وخت اخوند دروېزه هم پښتو ته مخه کوي. په پښتو اثار لیکي او ژباړي او ځیني نور کسان په ادبي هڅو لگیا دي.

دادوره له روښاني غورځنگه پیل او همداسې پسې په اخوند دروېزه او دده پر پیروانو،

بیا د خو شحال خټک، رحمان بابا، هوتکیانو او د احمدشاهي پیر تر نورو فکري او فرهنگي بهیرونو رارسېږي.

د لسمې او یو و لسمې هجري پیړیو په ترڅ کې د روښانیانو، اخوند دروېزه او دده د سبک پلویانو او هم د همدې زمانې د ځینو مبلغو او صوفي شاعرانو، ناظمانو او لیکوالو اثار د خپلو شکلي جوړښتونو له پلوه ډېره سره نژدې یو رنگي لري. موضوعات یې هم تر ډېره سره یو شی دي.

که څه هم اخوند دروېزه له روښانیانو سره مخالفت درلود، ده او دده ځینو پلویانو د روښانیانو پر ضد لیکني هم کړي دي، خو هغه لیکني له ځینو شخصي او نظریاتي اختلافاتو رازېږېدلې دي. دغسې اخلاقي لیکني د بېلانه د یوې داسې کړنې په توګه نشو منلای چې د دواړو ډلو اثار د ځانګړنې له مخې سره بېل کړو. د روښانیانو او اخوند دروېزه دواړو په اثارو کې عرفان (تصوف) او د عرفاني لارو د بنسټونو په خپلولو سره ځان الهي ذات ته نژدې کول، د نفس ترکیه، د زړه سپېڅلتیا، د اسلام د مقدس دین پندونه، نصایح او نور دي ته ورته مطالب ددې درې وارو ډلو له خوا په ژباړل شوو، لیکل شوو او پتېځېدلو اثارو کې لیدل کېږي. د اهدافو همدا ورته والی مورږ اړ باسي چې د دغو درې وارو ډلو اثار په یوه پړاو کې و څېړو او د دویمې ادبي دورې د لومړي پړاو نوم پرې کښېږدو.

د دویمې دورې په دې پړاو کې د ادبي اثارو د زیاتو نسخو او ډېرو برخو شتون مورږ پر دې باوري کوي چې دغه مهال په پښتو کې د لوستو او زده کړو خلکو شمېر یو څه ډېر شوی او خلکو د کتاب ساتنې او کتاب لرنې له دود سره مینه ښوده. حال داچې تر دې پړاو دمخه د لومړۍ دورې د اثارو ځیني ډګوتو په شمېر بېلګې له مورږ سره دي چې هغه هم ځینو تذکرو تر مورږ رارسولي دي.

ددې پړاو اثار له شکلي پلوه تيم منظوم، منظوم او ممتور دي. د تيم منظوم، مسجع يا مقفي نثر د لیکلو دود همدا مهال د بايزيد له خوا پيل شو.

دهي پراو په متنور و اثار وکي پر نور و سريره د علي محمد مخلص او ارزاني روښاني رسالي د يادولو وړ دي. ددې رسالو نثرونه سجع نه لري او د هغه وخت له شرايطو سره سم روان نثر بلل کېدای شي. د اخوند ميا داد په نثرونو کې دده "نورنامه" نيم منظوم سبک پالي، خو په ديوان کې يې منثوري توتې دکلمو په پای کې قافې ته پام کوي. که ددې پراو اثار د هنري ځانگړتياو و له مخې د لومړۍ دورې له ځينو بېلگو سره پرتله کړو، نو د پرمختيا څرک پکې نه لگېږي. بايد ووايو چې ددې دورې زياتره اثار عرفاني ديني او اخلاقي مسايلو ته بېل شوي دي. په ځينو وختونو کې ددغسې اهدافو لرونکي شاعران او ليکوال د نظم د شعريت خواته ډېر پام نه کوي او هيله يې دا وي چې د خلکو د زده کړې په موخه خپل اثار په منظومه بڼه وړاندې کړي.

په دې پراو کې عرفان د يوه مسلک په توگه پښتو ادبياتو ته لار پيدا کوي او د عرفاني اثارو څرکونه چې د پښتو د ادبي تاريخ د لومړۍ دورې له خورو ورو پارکو رايستل کېدای شي، په دې پراو کې په مکثي بڼه خپل وزرونه غزوي. ددې پراو په اشعارو کې غزلې، قصيدې، رباعي، منوي، قطعي، مربع او مخمس اشعار پيدا کېږي. په دې شعري خپلونو کې مربع او مخمس داسې شعري څانگې دي چې په لومړۍ ادبي دوره کې يې څرک نشو لگولای. په دې پراو کې ددغو دريو نورو څانگو شتون د پښتو په شعري خپلونو کې د پراختيا يو څرک په لاس راکوي. په دې پراو کې پښتې فرهنگ له اسلامي فرهنگ سره خورا زيات نژدې شو او د اسلامي فرهنگ ډېرو اساسي مسايلو ته يې لاره پيدا کړه. ډېري اسلامي، ديني او عربي فرهنگ ته ورته کيسې پښتو ته و اوښتلې. د پښتو کوم اثار چې مورخ له لومړۍ دورې څخه په لاس کې لرو، دا ډول ځانگړتياوې نه لري. ځينې مهم ديني او فقهي اثار په پښتو ژباړل شوي دي، لکه خلاصه کېداني، قصيده بريد، قصيده سرباني، نورنامه، خلاصه الاسلام او نور. ددې ترڅنگ د پارسي او عربي ژبو له عمده اسلامي اثارو څخه په گټه د ديني او شرعي اساساتو ځينې مهم بيانونکي کتابونه په پښتو کې په تحقيقي ډول وليکل شول. لکه معزن، نافع المسلمین، فوايد شريعت او نور.

ددې پړاو زیاتره لیکوال او شاعران له خو ژبو لکه پارسي، پښتو، عربي او هندي سره اشنا دي. په دغو لیکوالو کې ځینو پر پښتو سربیره په هندي، پارسي او عربي ژبو هم اثار لیکلي دي چې له نورو فرهنگونو سره د پښتنو لیکوالو تر او ځینې څرگندېږي. د پښتو ادبي تاریخ د دویمې دورې لومړی پړاو د پورته ځانګړتیاو په لړلو سره یوه بل پړاو ته ننوږي.

ارزاني خوښکې، واصل روښاني، خواجه محمد، کریمداد بنگښ، علي محمد مخلص، دولت لوانی، قادر داد، اخوند دروېزه، محمد حلیم، عبدالسلام، اخوند احمد، بابو جان، شیخ محمد سعید او په لسگونو نور ددې پړاو شاعران او لیکوال بلل کېږي.

په دویمې دورې کې د خوشحال خټک او دده د پیروانو زریښ پړاو:

خوشحال خټک نه یوازې د خپل وخت یو ټولنیز، سیاسي شخصیت او بریالی سالار و، بلکې دی د پښتو ژبې یو داسې شاعر او لیکوال و چې که و وایو د پښتو ادب تاریخ دده له نامه او اثارو پرته نیمګړی دی، نو زباني به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړل چې تر دده دمخه او وروسته یې نښايي ساری ډېر لږ وګورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بډایتوب لپاره د ګاونډیو ژبو له ادبي زمینو څخه پوره ګټه واخیسته. پښتو شعر یې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډایې کړ او په موضوعي لحاظ یې داسې څه پرې نه ښودل چې شعر یې په کې نه وي ویلی. ده د پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډایې کړ او په پښتو شعري، تر دده دمخه بیان شوو موضوعګانو ترڅنګه ډېر نوي او رنگارنگ معلومات راوړل. د خوشحال خټک په اثارو کې د هغه د شعرونو د کلیاتو، فراقنامې، دستارنامې، یازنامې (منثوره او منظومه)، فالنامې، فضل نامې، طب نامې، بیاض، څښځیرۍ او سوانامې نومونه یادو لای شو.

خوشحال خان د خپلو پښتو منظومو او منثورو اثارو د تالیف په برخه کې د خپلې زمانې د برلاسې ادبي جریان تر اغېز لاندې راغی. د خپل لوړ هنري او فکري وړتیا په زور یې

یوه نوي لاره غوره کړه چې نه دده د زمانې روښاني اثار او نه د نورو عارفانو او شاعرانو اثار دغسې ځانگړتیاوي لري.

د خوشحال په پیر کې پښتو شعر ډېر پراخه او هر اړخیز شو. د ختیځې شاعری، څه ناڅه ټولو ډولونو ددې سبک د رامنځته کولو او ددې سبک د پيروانو په اشعارو کې وده و موندله. ددې سبک د پيروانو په اثارو کې زندانه، صوفیانه، اخلاقي، فلسفي، فکاهي، غنډه، ستاینه او نوري موضوعگانې شته. یوه عمده ځانگړنه یې داده چې پښتني روحیه، پښتني احساسات او د پښتو خپل کړه وړه په کې بیان شوي دي. په دې سبک کې ټولنیز نقد ته ځای ورکړ شوی دی. په یو شمېر اشعارو کې ټولنه، خلک، برلاسی ټولنیز، سیاسي نظام او فرهنگي بهیر په څرگندو الفاظو کې نقد شوی دی. د تخیل، تراکت او انځور جوړونې له پلوه ځینې ابتکاري ځانگړنې لري. د خوشحال د سبک پیروان د شعر ترڅنگ نثر هم لیکي. د نثر لیکنې لار یې هم خپلې ځانگړنې لري. په دې سبک کې یو شمېر نوري ځانگړنې هم شته چې دده دمخه پراو کې یې څرک نه لیدل کېږي.

د پښتو د ادبي تاریخ په دویمه دوره کې د خوشحال خټک، دده د کورنۍ هستوني او دده د سبک د پيروانو اثار موربه ته د یو نوي پړاو څرک په لاس راوړي. په دې پړاو کې پښتو شعر په ټولو شعري بڼو، لکه: غزل، قصیده، رباعي، مثنوي، مریخ، مخمس، مسدس، مثنی، معشر، ترکیب بند، ترجیح بند، قطعه او نورو راڅرگند شو. پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړ شو. ټولنیزې بېلابېلې موضوعگانې پکې راوړل شوي. تاریخي پېښې، له هېواد سره مینه، د پښتو او پښتونولي احساسات پکې رامنځته شوي چې په تېرو پړاوونو کې یې څرک نه لگېده. په دې پړاو کې د پښتو ادب ځینې اړخونه د پښتنو له ټولنیز ژوند څخه رنگ اخلي. د پښتو غزل د ختیځ غزل له پېژندنې سره سم ټولې هنري بڼېگنې خپلې کړې او پښتو بوللي هم د غوري دورې د بوللو رنگ او خوند و موند. د ختیځ ادب داستانونو هم پښتو ادب ته لار پیدا کړه. د پارسي او عربي ځینې اثار په پښتو ژباړل شول.

خوشحال خټک د دغو لوړو ځانگړنو لرونکي سبک رامنځته کونکی دی. دده د کورنۍ

او يو شمېر نورو شاعرانو ددغه سبک پيروي کړې ده. اشرف خان هجري، عبدالقادر خټک، سکندر خان خټک، صدرخان خټک، گوهر خان خټک، بي بي حليمه خټکه، افضل خان خټک، قلندر، اشرف خليل او يو شمېر نور د خوشحال خان خټک د سبک پيروان دي.

ددې پړاو بل مخکښ عبدالرحمان بابا و.

لکه چې دمخه مو وويل، يو ولسمه پېړۍ د پښتو ادبياتو د ودې او پراختيا لپاره يوه مناسبه پېړۍ وه. د پښتو ډېر شاعران په دې پېړۍ کې ورنږدېدل، لوی شول په پښتو بې ليکنې وکړې او شعرونه يې وويل. که موږ د يو ولسمې پېړۍ په بهير کې د پښتو رامنځته شوي اثار له پامه تېر کړو، نو راته څرگنده به شي، په دې پېړۍ کې داسې اثار رامنځته شوي چې د سيمې له ادبي اثارو سره پرتله کېدای شي. په يو ولسمه پېړۍ کې د راپورته شوو شاعرانو په ډله کې يو هم عبدالرحمن مومند و چې پښتانه له ډېرې مينې او زياتې عقېدې ورته (بابا) وايي او په پښتني ولسونو کې د رحمان بابا په نامه مشهور دی. رحمان بابا د يو ځانگړي سبک خاوند دی. دده سبک د خپلو ځانگړتياوو له مخې په ولس او فرهنگي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د ولسمې، ديارلسمې او څوارلسمې پېړۍ شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانگړي هنري او ښکلاکيز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنگ لپاره يې ډېر ښکلي، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسائل پکې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره ومنل شو چې دده د زمانې او بيا په راوړسته دوو، درېو پېړيو کې له افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراءالنهر کې ځينو او سيدونکو پښتنو شاعرانو دده سبک منلی و.

په دې پړاو کې لسگونو پښتانه شاعران رامنځته شول چې د شعرونو پند ديو انونه يې درلودل. ځينو يې له ديو انونو سره پوره منظومې رسالې هم لرلې. په دې پړاو کې قصيدې، غزل، رباعي، قطعي، مربع، مخمس، مسدس، معشر، تركيب بند او ترجيع بند زيات وكارول شول. په دې پړاو کې د اخلاقو او نصيحتونو د بيان خواته ډېر پام كېده. په دې پړاو کې غزل ډېر پياوړی شو او ان د پښتو د شعر د پراختيا او ودې پړاو يې بللی شو. ددې پړاو شاعران زياتره عالمان وو. د خپلې سيمې د ژبو له ادبياتو سره يې اشنيايي درلوده. له خپلې مورنۍ ژبې پرته يې په پاړسي او هندي هم شاعري كوله. د رحمان بابا د سېك په پيروانو کې د بونس خيبري، مهين خليل، معز الله مومند، اخوند گدا، حافظ الپوړي، نجيب سربندي، عبدالعظيم سواتي، ميا نعيم متي زي او يو شمېر نور و نومونه يادولای شو.

هوتگيان او ددې دورې بل پړاو:

په كندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د ودې د زميني رامنځته كېدا د دويمې دورې په راوړسته پړاو کې ټاكلې دريځ لري. كندهار د خپل جغرافيايي موقعيت له مخې د لسمې او يو و لسمې پېړۍ په جريان کې د صفوي او د هند د مغولي امپراتورۍ تر منځ واقع شوی و. دواړو امپراتوريو په دې ستراتيژيکې افغاني سيمې کې خپل ټاکلي اهداف درلودل. د دولسمې پېړۍ د دويمې لسيزې په وروستيو کې گرگن د كندهار صفوي حكمران و. نوموړي په دې سيمې کې داسې ظلمونه او ناروايې كولې چې خلك يې تر پوزې رسولې و و.

مير ويس نيكه د گرگن په وړاندې د ولسي پاڅون له لارې د يو ملي افغاني دولت بنسټ كېښود. د هوتكو د پاچهۍ په ولکه کې دغه مهال په سلگونو ليكوالو اثار ليكلي او شعرونه يې ويلي دي. د پښتو او فارسي ژبو يو شمېر اثار دغه مهال منځته راغلي دي چې د ځينو هغو په ايجاد او تاليف کې هوتكي پاچهانو لاس درلودلی دی. په دې توگه د هېواد فرهنگي تاريخ په ليكلو کې د دغې کورنۍ نوم لور ځای لري. د مير ويس نيكه

مور، نازو انا، زوی، شاه حسین او لور، زبینه د پښتو ژبې شاعران و. ربځی خان، حافظ نور محمد، داود هوتک، د پټې خزانې لیکوال محمد هوتک، یار محمد هوتک، ملا محمد یونس توخی، بابو جان، ملا نور محمد غلجی او په لسگونو نور ددې دورې وتلي شاعران او لیکوال دي.

په دې مهال کې زیات شمېر پښتو اثار او تالیفات رامنځته شوي دي. پټه خزانه ددې مهال یو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په درلودلو د لرغونې او د هغه د خپل مهال زیات شمېر پښتانه نارینه او ښځینه لیکوال او شاعران او د هغوی د لیکنو بېلګې تر موره رارسوي.

د پښتو د تحریري تاریخي حماسو لیکل همدا د هوتکو د پاچهۍ په دوران پورې اړه لري. حماسې د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی. په دې ډول ادبي اثارو کې رزمي او جنگي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په دې دوره کې یو شمېر حماسي ایجاد شوي دي. "محمود نامه" او "جگره د محمود افغان او نیول د اصفهان" په هغو کې ډېرې مشهورې دي. ددې حماسو لیکوال په ترتیب سره ربځی خان مومند او محمد امین سرپرېکړی دي. شاه حسین هوتک د محمودنامې په لیکلو ربځی خان مومند ته زر طلاوي انعام ورکړي وې.

د هوتکو د پاچهۍ په دوران کې ادبي دربار رامنځته شو او په هغې کې د عالمانو پر راټولولو او د اثارو پر تالیف او ایجاد سربېره د انعام ورکول هم پیل شول. د همدې کورنۍ په هڅونې ډېر شمېر اثار په پښتو ژبه تالیف شوي دي. تحریري حماسي اثار په پښتو کې دغه مهال رامنځته شوي. که څه هم په پخوانیو ادبیاتو کې د حماسې ځینې مذهبي نمونې شته، خو تاریخي بشپړې حماسې د همدې پاچهۍ د کارنامو په اړوند رامنځته شوي دي. په دې دوران کې د پښتو ولسي ادب ډېرې ټنګې بېلګې رامنځته شوي چې زموږ د ولسي شعر برخه یې بډایه کړې ده. همدا رنگه په دې پړاو کې د پښتو د لیکلي ادب ځینې موضوعات له فولکلور څخه اخیستل شوي دي، لکه د "شها او گلان" نکل او یاد "اوبښ او سوي" کیسه چې د پښتو ولسي شعر په قالب کې یې نظم کړې دي.

ددې پړاو په اثارو کې د هېوادپالنې روحیه د خوښحال څښک د پړاو په پرتله ښه څرگنده شوي ده.

که له پورته یادونو ورتېر شو په دې پړاو کې ادیبانو د مخکښو دورو په پرتله د پام وړ کومه پراختیا نه ده موندلې. ددې مهال شاعرانو په هماغو قالبونو کې شعرونه ویلي دي چې ترمخه په کې پښتنو شاعرانو ښې تجربې لرلې. ددې پړاو په اړوندو اثارو کې د نثر کتابونه شته چې لیکنې یې پخې، خوږې او د کندهار له ګرود سره سمې وې.

د یو ولسمې هجري پېړۍ په پیل او د دو لسمې پېړۍ په لومړیو کې په هند کې د فارسي ژبې یو شمېر اوسیدونکو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار وموندله چې د لسمې هجري پېړۍ په پیل کې رامنځته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت وموند. هندي سبک ځینې ځانګړتیاوې لرلې. پېچلتیا، په شعر کې تازه فکر او نوي موضوعګانې ځایول، ایجاز یا په لنډو خبرو کې د اوږد مطلب اداکول، د دقیقو تشبېهاتو او ځانګړو استعارو کارول، په شعرونو کې د متلونو او محاورو راوړل، خاص لحن او اهنگ، د ادبي صنایعو پالنه، د مینې پر محور د غزلو چولېدل، اغراق او مبالغه او داسې یو لړ نوري ځانګړتیاوې ددې سبک عمده خصوصیات و. دې سبک د یو ولسمې پېړۍ په شاوخوا کې پښتونخوا او د افغانستان سیمو ته هم لاره وموندله. دغه مهال یو پښتون شاعر د خپلو هم مهالو او متقدمینو شاعرانو په لار نه ولاړ، بلکې نوو مضمونونو او هنري لارو ته یې پام واراوه. همدغه مهال هندي سبک پښتو ادب ته لار پیدا کړه. نوموړی شاعر عبدالحمید مومند و. حمید د شعر ویلو ډېره ښه وړتیا درلوده او د تازه مضمون په پیداکولو ښه ماهر و.

که څه هم په پښتو شاعرۍ کې حمید مومند د هندي سبک د شاعرۍ بنسټ ایښودونکی دی، خو هنر یې بیا دا و چې د هندي سبک بنسټونه یې په اعتدالي ښه خپل کړي و. دده شاعري د پښتو ژبې لفظي او معنوي ځانګړتیاوې نه دي پایللي. ډېرو پښتنو شاعرانو د حمید د سبک پیروي کړې ده.

پر پښتو ادبياتو د هندي سبک د اغېز د بحث پر مهال جو تېري، چي په پښتو کي ددغه سبک پيروي په پښتونخوا کي پيل شوه، په کندهار کي يې وده وکړه او په هند کي يو شمېر او سيدونکو پښتنو شاعرانو لوري پوري، ته ورسوله او اغېز يې تر معاصري دوري پوري پايښت وموند. حسين، قلندر، خانگل خليل، کامگار خټک، دوست محمد، علي خان مامنزی، حمدالله کاکاخېل، سليم، محمدي صاحبزاده، بېدل هشتنوری او ترهقوی راوړسته کاظم خان شيدا، محمد بياض، نورمحمد نوري افغان او يو شمېر نور په پښتو ادب کي د هندي سبک پيروان او نژدې هر يويي د ديوان خاوند شاعر بللی شي.

په دو لسمه هجري پېړۍ کي د او سني افغانستان په سيمو کي د پښتو د ادبي حلقو تر منځ هم د هندي سبک پيروي دود شوي وه. سيد غلام احمد يا غلام جان پاچا، ميرزا حنان بارکزی، صديق اخوندزاده، سردار مهردل خان مشرقي، سردار غلام محمدخان طرزي، ملا محمد اکبر، ملا صالح محمد داوی، عبدالله هوتک او نور ددي سبک پيروان وو او زياتر يې پر همدې سبک شعرونه ويلي دي.

په پښتو ادبياتو کي د هندي سبک موسس عبدالحميد مومند او بشپړو ونکی يې کاظم خان شيدا وو. دوی دواړه د هندي سبک په مشرانو کي شمېرل کېږي. ددي سبک پيرو شاعران ټول غزل ويونکي شاعران وو. ځينو پکې مثنوي هم ويلي. د اشعارو موضوع يې زياتره د مينې او عشق بيان ته ځانگړې شوې وه، خو اخلاقي، ټولنيز او تاريخي پېښې پکې هم بيان شوي وي. ددي سبک د پيرو شاعرانو د اثارو عمدۀ ځانگړنه د دوی د شعرو هنري اړخ دی. ددي سبک زياتر پښتنو شاعرانو بېکلي، د هنري او شعري بېکلا و په گانه پسرولي شعرونه ويلي دي.

د احمد شاه بابا په کورنۍ کي د پښتو ادب پالنه، ددويمې ادبي دوري د پای او د معاصرو ادبياتو د ټوکېدو پړاو:

احمد شاه بابا له خپلو سياسي، ټولنيزو او ملي خدمتونو سر بيره د خپل هېواد فرهنگ لپاره هم نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او ليکوال يې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه تري د شعرونو يو ډول يانې دی. د کورنۍ

له غرو څخه يې تيمورشاه او شاه شجاع په پښتو شاعري كړي ده. په دربار كې يې وکيل
الود له عبدالله جان پوېلزی هم د پښتو ژبې شاعر و.

پير محمد كاكړ د احمد شاه بابا د دربار يو بل شاعر و. پير محمد كاكړ د پښتو د ډېرو
ښو شاعرانو او لوبو عالمانو په ليكه كې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې يو ډيوان
لري. د هغه ډيوان د هنري ارزښتونو له پلوه د مننې وړ دی. انځورونه يې ښكلي، بلاغت
او فصاحت يې لوړ معيار لري. پر دې سربېره پير محمد كاكړ د "معرفة الافغاني" په نامه
د پښتو ژبې د زده كړې يو كتاب ليكلی دی چې په خپل ډول كې د پښتو گرامر لومړنی
كتاب دی او د پښتو نثر ښې نمونې پكې خوندي دي. پير محمد كاكړ د خانگړي سيك
خاوند و چې د عشق هنري احساسات يې درلودل او همدارنگه تشبېهات او استعاراتو
يې طبيعي رنگ درلود، عبارتونه او الفاظ يې روان او ژبه يې راگڼونكې وه. پر نورو
شاعرانو سربېره، شمس الدين كاكړ د هغه د سيك د پيروانو له ډلې څخه و. حافظ گل
محمد مرغزی د احمدشاهي دوران يو بل شاعر و. نوموړی له احمدشاه بابا سره په
لښكري سفرونو كې ملگری و. مرغزي احمدشاهي شاهنامه ليكلي ده. په دې شاهنامه
كې د احمدشاه بابا د ۱۶ كلونو ځينې پېښې بيان شوي دي. په دې پېر كې يو شمېر نور
شاعران هم تېر شوي چې حبيب الله، ملا علم ايرېدی، ابو القاسم او يو شمېر نور يې د
پښتو ډيوانونو خاوندان و.

د احمد شاهي پېر ليكل شوي او ژباړل شوي ادبي مشور او منظوم اثار د شكل او
موضوع له پلوه د مخکښو دورو له اثارو سره كوم خاص توپير نه لري. په دې پېر كې د
بادونې وړ ادبي كار د "احمدشاهي شاهنامه" په نامه د يوې بشپړې حماسې ليكل دي.
تر دې دمخه كومه بشپړه حماسه موجوده نه وه. ددې پېر په اثارو كې د وخت د پاچا،
احمدشاه بابا د ستاينې موضوع ده. دا خبره ددې څرگندوونكې ده چې پښتانه دمخه پر ډيو
حكومتونو ډېر خپلې او ځورولې وو. احمدشاهي پېر د پښتو ادب د ودې او پراختيا
لپاره وړ او مناسب شرايط چمتو كړي دي. په همدې پېر كې نوو او ازادۍ بڼونكو
مفكروو شعرو ادب ته لاره پرانيسته او په دې ډول د معاصرې دورې پيل ته لار هواره

شوه

د ادبي تاريخ دورې په کروونو لوړتياك ډول د پېرېو يا كلونو يا د سياسي رژيمونو او پاچهيو د رامنځته كېدو يا رانسكو رېډو له مخې نه تنظيمېږي، بلكې دا دورې د ادبي اثارو او ادبي پېښو د ودې او پراختيا شرايطو او هم ددغه پېښو شكلې او موضوعي ځانگړتياوو ته په پاملرنه تنظيمېږي. له دې امله دا اړينه او شونې نه ده چې يوه ادبي دوره دې پاى ته ورسېږي او سملاسه دې بله ورپسې پيل شي. يوه ادبي دوره لا د خپلې ودې او پراختيا پړاو ونه وهي چې د بلې دورې زړې راښته كېږي او ورو ورو وده كوي، تر هغه چې يوه ادبي تاريخي دوره پاكى ته ورسوي او بله دوره پيل شي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبانو د تاريخ دويمه دوره، چې منځنۍ دوره هم وبللې شو، د لسيمې هجري پېړۍ له نيمايي پيلېږي او د څوارلسيمې هجري پېړۍ تر لومړيو دېو لسيزو پورې رارسېږي. په دې دورې پورې اړوند په سلگونو پښتو ډېوانونه، په سلگونو كيسه بيز اثار او په زرگونو ولسي سندرې له مورو سره شته، چې د پښتو د ادبي تاريخ د يوې ستري پانگې په توگه هر اړخيز بحثونه پرې كولاى شو. دا دوره له روښاني غورځنگه پيل او همداسې پسې پراخونډ درونيزه او دده په پير وانو، خوشحال خټک، رحمان بابا، د هوتکو او احمد شاهي پير تر نورو فکري او فرهنگي بهیرونو رارسېږي، تر هغه چې دا دوره پاكى ته ورسېږي او ځاى يې دريمه ادبي (معاصر) دوره ونيسي.

د دې دورې د لومړي پړاو په مشورو اثارو کې ځانگړې رسالې شته. پرنور و سرپره يوه د علي محمد مخلص او بله هم د ارزاني روښاني ده. ددې رسالو نثرونه سچ نه لري او د هغه وخت له شرايطو سره سم روان نثر بلل کېږي.

په دويمې دورې کې بل زرين ادبي پړاو د خوشحال خټک او دده د پيروانو دى. خوشحال خان خټک نه يوازې د خپل وخت يو ټولنيز، سياسي شخصيت او بريالى سالار و، بلكې دى د پښتو ژبې يو داسې شاعر او ليکوال و، چې که ووايو د پښتو ادب تاريخ دده له نامه او اثارو پرته نيمگړى دى، نور زياتى به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړ چې ترده دمخه او وروسته به يې ښايي سارى ډېر لږ وگورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بېلابېلو لپاره د گاونډيو ژبو له ادبي زمينو څخه

پوره گټه و اخيستنه. پښتو شعريې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډایې کړې او په موضوعي لحاظ يې داسې څه پېرې نه بڼو دل چې شعريې په کې نه وي وېلي. ده پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډایې کړې او په پښتو شعريې تر ده د مخه بيان شو و موضوعگانو ترڅنگه ډېر نوي او رنگارنگ معلومات راوړل. د خوشحال خټک په پېر کې پښتو شعر ډېر ارت شو. د خټيزي شاعرۍ څه ناڅه ټولو ډولونو ددې سبک درامنځته کړونکي او ددې سبک د پيروانو په اشعارو کې وده و موندله. د خوشحال د سبک پيروان د شعر ترڅنگ نثر هم لیکلې. د نثر ليکنې لار يې هم خپلې ځانگړنې لري. په دې سبک کې يو شمېر نورې ځانگړنې هم شته چې دده دمخه پر او کې يې څرک نه ليدل کېږي.

رحمان بابا د دويمې ادبي تاريخي دورې د يو بل پړاو مخکښ و. دده سبک د خپلو ځانگړتياو و له مخې په ولس او فرهنگي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د دو لسمې، ديارلسمې او څوارلسمې پېرې شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانگړي هنري او ټيکناليز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنگ لپاره يې ډېر ښکلې، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسائل په کې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره و منل شو چې دده د زمانې او بيا په راوروسته دوو، درېو پېرېو کې په افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراءالنهر کې ځينو او سډونکو پښتنو شاعرانو دده سبک منلی و.

په کندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د وټې د زمينې رامنځته کېد او دويمې دورې په راوروسته پېر ونو کې ټاکلې دريځ لري. د هوتکو د پاچهي په پېر کې دغه مهال په سلگونو ليکوالو اثار ليکلي او شعرونه يې ويلي دي. د پښتو او فارسي ژبو يو شمېر اثار دغه مهال منځته راغلي دي چې د ځينو هغو په ايجاد او تاليف کې هوتکي پاچهانو لاس درلودلی دی. په دې توگه د هېواد د فرهنگي تاريخ په ليکلو کې ددغه کورنۍ نوم لوړ ځای لري. دغه مهال زيات شمېر پښتو اثار او تاليفات رامنځته شوي دي. پټه خزانه ددې مهال يو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په ډولونو لرغوني او د هغه مهال زيات شمېر پښتانه نارينه او ښځينه ليکوال او شاعران او د هغوی د ليکنو بېلگې تر موربه رارسوي. د پښتو د تحريري تاريخي حماسو ليکل همدا د هوتکو د پاچهي په دوران پورې اړه لري. د يو و لسمې هجري پېرې په پيل او د دو لسمې پېرې په لومړيو کې په هند کې د فارسي

ژبني يو شمېر او سید و زکو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار و موندله چې د لسمې هجري پېړۍ په پيل کې رامنځته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت وموند. هندي سبک ځيني ځانگړتياوې لرلې. پېچلتيا، په شعر کې تازه فکر او نوي موضوعگانې ځايول، ايجاز يا په لنډو خبرو کې د اوږدو مطلب اداکو، د دقيقو تشبېهاتو او ځانگړو استعارو کارول، په شعرونو کې د متلونو او محاورو راول، خاص لحن او اهنک، د ادبي صنايعو پالنه، د مېني پر محور د غزلو چورلېدل، اغراق او مبالغه او داسې يو لړ نورې ځانگړتياوې ددې سبک عمده ځانگړتياوې وې. دې سبک د يو و لسمې پېړۍ په شاوخوا کې پښتوخوا او د افغانستان سيمو ته هم لاره و موندله.

احمدشاه بابا له خپلو سياسي، تولنيزو او ملي خدمتونو سرسېره د خپل هېواد د فرهنگ لپاره هم نه هېرېدو. زکي خدمتونه کړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او ليکوال يې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه ترې د شعرونو يو ډېوان پاتې دی. د کورنۍ له غړو وڅخه يې تیمور شاه او شاه شجاع په پښتو شاعري کې ده. په دربار کې يې وکیل الله له عبدالله جان پوپلزی هم د پښتو ژبې شاعر و. پير محمد کاکړ د احمدشاه بابا د دربار يو بل شاعر و. پير محمد کاکړ د پښتو د ډېرو ښو شاعرانو او لویو عالمانو په ليکه کې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې يو ډېوان لري. د هغه ډېوان د هنري ارزښتونو له پلوه هم د مننې وړ دی. انځورونه يې ښکلي دي، بالغت او فصاحت يې لوړ معيار لري. پر دې سربېره پير محمد کاکړ د "معرفة الافغاني" په نامه د پښتو ژبې د زده کړې يو کتاب ليکلی دی چې په خپل ډول کې د پښتو لومړنی گرامر دی او د پښتو نثر ښې نمونې پکې خوندي دي.

فعالیتونه

۱- پښتو ادیبانو کومې تاریخي دورې تر شا پرېښي دي؟ د دوه تنه زده کوونکي دي د خپلو معلومانو له مخې د هغو په اړه معلومات وړاندې کړي.

۲- زده کوونکي دي د هغوی د شمېر له مخې په څلورو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دي د پښتو ادیبانو د دویمې تاریخي دورې د لومړي پړاو، دویمه ډله دي د همدې دورې د دویم پړاو، درېیمه ډله دي د درېیم پړاو، او څلورمه ډله دي څلورم پړاو د ځانگړتیاو و په اړه خپل نظر ونه روښانه کړي. د هرې ډلې استازی دي هغه راغونډ او د تړون لاسي په وړاندې دي ولوي. د تړون ډلو نظريات دي توجیه کړي او زده کوونکي دي په خپلو کتابچو کې وليکي.

۳- پښخه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخکې ته راشي. هر يو دې په خپل وار د متن يوه برخه ولولي. متن دې په ورو او رو بڼه ټکو کې ولولي او داسې دې تمثيل کړي، چې گووندي له راډيو او تلويزيون څخه خبرونه يا کوم ادبي متن لولي. نور زده کوونکي دې هغوی ته غورځوونکي دي. د هغوی بڼې برخې دې وستايي، نيمگړتياوې دې په گوته او په عمومي خبرو اترو کې دې برخه واخلي.

۴- څو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولگي مخکې ته راشي او د خپلې خوښې د يوې موضوع په اړه د دوه - درې دقيقو لپاره خبرې وکړي.

۵- د پټې خزانې ستر ارزښت په څه شي کې نغوښتی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د يو بل په مرسته پرې د نورو ټولگيو الو په وړاندې رڼا واچوي.

۶- پښتو ادبياتو ته د خوشحال خان خټک او د هغه ډکورنۍ د اهميت او د هغوی دکارنامو په اړه دې څو تنه زده کوونکي د نورو په وړاندې خبرې وکړي.

۷- په ولس کې د رحمان بابا د محبوبيت په اړه دې دوه تنه زده کوونکي خپل نظر وښايي کړي. د رحمان بابا د سبک څښتنې ځانگړتياوې دې په گوته کړي.

۸- که زده کوونکي د مېرمن نازو او مېرمن زينب د شعر ونو په اړه معلومات لري، د ټولگي له نورو زده کوونکو سره دې شريک کړي.

۹- دوه تنه زده کوونکي دې پښتو ادب ته د هوټليانو د خدمتونو په اړه رڼا واچوي.

۱۰- حماسه څه ډول شعر دی؟ زده کوونکي دې خبرې پرې وکړي.

۱۱- يو شمېر زده کوونکي دې په احمد شاهي پېر کې د پښتو ژبې د ودې او پراختيا په اړه نورو زده کوونکو سره د معلومات ورکړي.

۱۲- زده کوونکي دې په څو ډلو ويشل شي. هر ډله دې د دومي ادبي دورې بېل بېل پړاوونه وڅېړي، د هر پړاو ځانگړتياوې، مشهور تاليفات د هر پړاو اړوند ليکوال او شاعران دې له نومونو سره وليکي او د هرې ډلې استازي دې په ټولگي کې نورو ته بيان کړي.

زده کوونکي دې په لنډ ډول د پښتو ادبياتو د دويمې تاريخي دورې د څلورو واريو پړاوونو د ځانگړتياوو او په دې پړاوونو کې د رامنځته شوو ليکنو او شعرونو په اړه يوه مقاله وليکي او په بله ورځ دې په ټولگي کې د نورو په وړاندې ولولي.

په ټولنيز ژوند کې د بښځو ونډه

ټولنه له افرادو جوړه شوې ده. کورنۍ، لومړنۍ انساني ټولنه ده. یوه کورنۍ له مور، پلار او اولادونو څخه عبارت ده. د بښځو له شتون پرته کورنۍ شتون نه لري، همدا کورنۍ دي چې له مجموعې یې ټولنه جوړېږي. په ټولني کې بښځې او نارینه، دواړه شته. له یوه پرته او د بل په شتون ټولنه بشپړه نه ده. په ټولني کې بښځې او نارینه یو له بل سره داسې اوبدل شوي دي چې د یو له نشتوالي پرته بل نیمگړی دی. همدا راز نارینه او بښځې لکه د یو مرضه دوي وزرې دي. که یو مرضه په یو وزر الوتنه نشي کولای، یوه ټولنه هم د بشپړوالي لپاره نارینه او بښځو ته یو شان اړتیا لري.

د بښځې له شتون پرته په یوه کورنۍ او ټولنه څنګه وي؟

ښځې د ټولني نيمالي برخه ده. ارزښت يې له نارينه و سره برابر دی. د نړۍ پرمختګ د ښځو له برکته دی. د هر بريالي نارينه تر شا يوه ښځه شتون لري. و ابي: "ښځه په يو لاس زانګو او په بل جهان زنگوي." ښځه د کور ډېره ده؛ ښځه مور ده؛ ښځه د نارينه سلاکاره ده؛ ښځه روغتياپاله ده؛ ښځه د مينې او عاطفې جوهر دی. لنډه داچې ښځه د نارينه روح دی. څنگه چې انسان له روح پرته ژوند نشي کولای؛ همداسې له ښځې پرته د نارينه ژوند نيمګړی او له رنځ او ډک دی.

زموږ په ګران هېواد کې ښځې له پامه غورځېدلې دي. د تاريخ په اوږدو کې هغه د محروميت او مظلوميت يوه بېلګه پاتې شوې ده. له ښځو څخه د يو جنس په توګه کار اخيستل شوی، نه د يو انسان او بشري موجود په توګه. دلته ښځې آن له ډېرو لو مړنيو حقونو څخه بې برخې شوې دي. ددې لامل دادي چې افغانستان يوه سنتي، ترلي او قبيلي ټولنه ده چې هر څه په کې د وروسته پاتې دود او دستور تر سيوري لاندې راغلي دي. په دې توګه ددې نامنلو وروسته پاتې دودونو، رسم او رواجونو لو مړنی بېکار ښځې دي. له بلې خوا د افغانستان په تاريخ کې د پرله پسې جګړو او ناخوالو له امله ښځو ډېر زيانونه ګاللې دي. ښځه کونډه شوې؛ ښځه پوره شوې؛ ښځه وراره شوې؛ ښځه يې پلاره شوې. که هر څه غم او کړاو په نارينه راغلی، ښځو تر هرچا دمخه او ترهر چا زيات هغه ګاللې دي. د هرې جګړې لو مړۍ قرباني ښځه وه.

له دې ټولو ناخوالو سره سره ښځه نه ده تسليم شوې. ښځو اتلولۍ ښودلې او خپل شهادت يې له لاسه نه دی ورکړی. پر هېواد د پردو د يرغل پرمهال د نارينه و تر څنګ درېدلې، هغوی ته يې په سنگر کې ډوډۍ، اوبه او کارتوس وړي. که نارينه ټپي شوی، د هغه پالنه يې کړې، له هغوی سره يې ورځنيو کارونو ته اوبه ورکړې او ددې ترڅنګ يې د خپلو او لادونو په روزلو کې هاند او هڅه کړې ده.

زموږ د هېواد د نارينه پوهانو، ليکوالو، شاعرانو او ملي شخصيتونو ترڅنګ ښځو په ټولو يادو برخو کې خپله وړتيا ښودلې او د تاريخ په پاڼو کې يې نومونه په زرينو کرښو ليکل شوي دي. ددې نو مياليو مېرمنو په ډله کې نازو انا، زرغونه انا، عايشه دراني،

رابعه باهخي، بي بي نېكېخته، مېرمن الایي، غازي ادې، مېرمن عینو، د میوند ائله ملائی،
ناھید او په سلگونو نورې شاملې دي.

نن، د تاریخ په دې پړاو کې ښځو خپل غږونه پورته کړي او په ټولني کې د خپل دریځ د
پیاوړتیا لپاره هلې ځلې کوي. اوس ښځې کولای شي ولسمشرۍ ته ځانونه ونوموي؛ په
کابینې کې گډون وکړي؛ د وزارتونو په لوړو څوکیو عملا کار وکړي، ولسي جرگې او
مشرانو جرگې ته ځانونه کانديد کړي او څوکۍ تر لاسه کړي؛ د هېواد د سرنوشت په ټاکلو
کې له خپلو نارینه ورونو سره په گډه پریکړه وکړي او خپله رایه وکاروي؛ په ښوونځیو،
پوهنتونونو او د هېواد د لوړو زده کړو په موسسو کې زده کړه او یا تدریس وکړي. لنډه
دا چې اوس ښځو ته تر پخوا زیات په ټولني کې د خپل مسوولیت او دندو د پرمخ وړلو
لپاره زمینه برابره شوې ده.

لکه څنګه چې دمخه ورته گوته ونیول شوه، په هېواد کې د یو شمېر نامنلو دودونو
له امله، په تېره بیا په کلو او بانډو کې، د ښځو ژوند لا همافسي تریخ دی. د خپلو نارینه
خپلوانو د بدو دروند پیټی پراوړو وړې. د قومونو او کورنیو ترمنځ د لاندیو
د له منځه وړلو لپاره د یوې متاع په څېر په بدو کې ورکول کېږي. په ځینو حالتونو کې
له خپلې خوښې پرته واده ته اړ ایستل کېږي، د مېړه له مړینې وروسته د مېړه د کورنۍ
له یو نارینه غړي سره، که زور وي یا کوچنی، بیا واده ته اړ ایستل کېږي. "ګونډه د لېوره
ده" له داسې ډېرو ناخوالو سره مخامخ دي چې هوارېدو ته یې زیات کار او زیار ته اړتیا
شته. ډاکار او زیاریو ازې د ښځو او مېرمنو دنده نه ده، باید نارینه تر ښځو زیات په دې
لاړه کې مخکښ رول ولوبوي، چې په دې توګه په پای کې یوه هوسا، نېکمرغه، خوشاله
او له هره اړخه یوه انساني ټولنه جوړه شي.

د متن لنډیز:

ښځې په ټولني کې له نارینه سره یو شان انساني حقونه لري. ښځې د ټولني نیمه
برخه جوړوي. که انسان له الوتونګي سره پرتله کړو، نو ښځې به یې ورونه

وي. هيڅ الوتونكي له وزونو پرته الوتلاى نشي او نه په لاره تالاي شي، په دې توگه له ښځو پرته ټولنه به يو گوزن و هلي بدن ته پاتې وي چې نه په لاره تالاي شي او نه په خوښۍ او خوشحالي پوهيږي. په ټولني كې د ښځو د دريځ لوړولو لپاره ډېر كار او زيار ته اړتيا ده. ډاكاريو ازې د ښځو دنده نه ده، نارينه بايد تر ښځو زيات په دې لاره كې گام و اخلي او په دې توگه يوي ښكمرغښه، سوکالي، پرمختللي او رغنده ټولني ته لار پرانيزي.

۱_ لس تنه زده کونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او په افغانستان کې دې د ښځو په وړاندې پرته ستونزې په گوته کړي. هڅه دې وکړي چې یو د بل خبرې تکرار نه کړي. پاتې زده کونکي دې هغه ولېکي او توحید دې بې کړي.

۲_ زده کونکي دې په خپل ټولگي کې یوه غونډه تمثیل کړي. پورته موندل شوي ستونزې دې وگوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبرې وکړي. په پای کې دې خپلې موندنې د یو وړاندیز په توگه ولېکي او له ځانونو سره دې یادداشت کړي.

۳_ پښخه تنه زده کونکي دې د ټولگي په وړاندې په ټولنه کې د ښځو په دریځ او د هغوی په ارزښت خبرې وکړي. نور زده کونکي دې په خبرو اترو کې برخه واخلې.

۴_ زده کونکي دې د پښځو دقیقو لپاره فکر وکړي چې ځوانان او نجونې څنگه د هېواد د راتلونکي لپاره کار کولای شي، پر کومو لارو چارو د یووالي او وحدت احساس رامنځته او پیاوړی کولای شي او څنگه ملي ډاډپیاوړی کولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله خوښه خپلې نظرې د نورو په وړاندې و وایي، خبرې اترې دې پرې وکړي او غوره وړاندیزونه دې راټول او ولیکل شي.

په خپل بنا، کلي او چاپېريال کې د ښځو او نجونو په وړاندې د ناروا چلندونو د عملي بېلگو په اړه يو مخ ليکنه وکړی.

د "ښځو تعليم" او "د وطن مينه" له ځان سره و لولې، پر مفهوم يې له نورو سره پرې خبرې وکړی.

د ښځو تعليم

وبلې شي چې که يو نارينه تعليم وکړي، نو يو کس تعليم يافته شي او که يوه زوانه تعليم وکړي، نو يوه کورنۍ تعليم يافته شي. نبي عليه السلام فرمايي، علم پر هر نارينه او زوانه فرض دی. زموږ پښتانه وايي موز په ښځو نوکړي نه کوو، چې سبق پرې و وايو. خو دوی په دې نه دي پوهه چې سبق د سترگو بينايي ده. ناخونده د خوانده په مخکې شمکور دی. لکه څنگه چې او سپنه نکل شي او د هغې رنگ په برق بدل شي، دغه شان په تعليم د ښځې ټولې کمزورۍ په طاقت بدلې شي. تعليم هغه ډال دی چې د انسانيت تحفظ کوي.

پوهان وايي د مور غېږ ورومۍ مدرسه ده، خو زه وایم چې دا مدرسه نه، بلکې يو نيورستي (پوهنتون) ده. څنگه چې يو نيورستي کې ټول علوم نه سرته رسي، دغه شان د مور غېږ نه د تمامو علومو نو ابتدا کېږي. دغه غېږ چې د علم په رڼا روښانه وي، نو د ماشوم ذهن به څومره ځلند وي او چې د جهالت په تيارو کې پته وي، نو د ماشوم ذهن به څومره تن وي؟ "رفعت پروين"

رفعت پروين

رفعت پروين د ۱۹۲۹م. کال د سپتمبر په مياشت کې په لره پښتو نڅوا کې زېږېدلې ده. لومړنۍ زده کړې يې په ښوونځي او لوړې زده کړې يې په خصوصي توگه له خپل پلار، حافظ محمد ادریس څخه کړې. رفعت پروين د پښتو او اردو ژبې ليکواله ده. ليک يې ډېر ساده دی، ښه معنا او مفهوم يې پکې ځای کړی دی. زياتې پښتو افسانې يې ليکلې دي.

د وطن مينه

زموږ په وينو دې تازه شي وچ بوستان د وطن
يوځل دې ځار په معشوقې شي عاشقان د وطن
چې ترقي د قام وطن د ځان زينت وگڼو
خوب د غفلت نه دې بيدارې شي زنان د وطن
نسلونه واړه آينده به محبان وي د قام
که په بيدارو پيو لوی شي فرزندان د وطن
خويندو د خدای لپاره پاڅی دای وخت د همت
وگورئ څومره دې قومونه محبان د وطن
ځای د تعليم دی ستا جولې ای عزتمندې خورې!
لوی هغه زوی کړه چې سبا شي سخندان د وطن
که په زبور د قومي عشق موزه سينگار جوړ که خپل
دا مې يقين دی نور به ونشي نقصان د وطن
د قوم وطن عزت زموږه د عزت معيار دی
د سر په بيه عزت اخلي شاه زلميان د وطن
د غافل قوم نوم و نينان په دنيا نه دی پاتې
تاريخ به هير نه کړي هېچيرې بهادران د وطن
ددې دنيا په مخ هغه خلک ژوندې دي پاتې
چې په کونښن د چا ژوندون شي جاودان د وطن
اخر ترڅو به به بې خیر د قام له حال يو داسې
راځی چې وکړو لږ د نورو نه پرسان د وطن
په کومه لار دي رسيدلې قافلي د وطن
چې صوب هم بوځو په هغه لار کاروان د وطن
که د قران پاک په تعليم مو کړې سينې روښانه
ورځې د جهل بيه شي لري له اسمان د وطن
سپده بشري بيگم

ژمنه

ښه خوږونه زيات دي. هر يو يې پر خپل ځای په ټولنه کې د انسان پر دريځ او شخصيت اغېز لري. ښه خوږونه سړی درنوي او سپک خوږونه سړی سپکوي. اسلام مور ته د ښو اخلاقو لارښوونه کړې ده. له بدو هغو څخه يې ژغورلې يو. درواغ ويل، د ژمنې سرته نه رسول او ښکېلي کول د منافقت نښې دي. درواغ سړی خواروي، ښکېلي د سړي شخصيت ته زيان رسوي او د ژمنې سرته نه رسول په ټولني کې د انسان حيثيت، وقار او باور راښيي. انسان د ټولنيز مخلوق په توگه اړ دی په خپل ځان کې داسې نیک خوږونه پيدا او وروزي چې د نورو په وړاندې د يو بشپړ انسان په توگه د احترام او درناوی وړ شي. اسلام د اخلاقو بشپړ دين دی او حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو د تعميم او بشپړتيا لپاره مبعوث او گومارل شوی و.

– په ټولني کې د يو رښتيني شخص دريځ څنگه وي؟

و ابي چي يوه ورځ عمر بن خطاب د عدالت لپاره د خلكو په منځ كې ناست و. ناڅاپه يو ښكلى او ښايسته ځوان، چي دو و نورو ظاهراً ښايسته ځوانانو له لاسونو نيولى و، خليفه ته راوست. عمر بن خطاب هغو ځوانانو ته وويل: "ځوان خوشي كړئ او ووايئ چي څه كيسه ده؟"

ځوانانو وويل: "مور دوه وروڼه يو. يو بوډا پلار مو درلود. په خپلو خلكو كې په نيكو اخلاقو او د مشرتابه په ټولو صفتونو مشهور و. يوه ورځ د تفريح لپاره خپل يو باغ ته تللى و. هلته دې ځوان و واژه. اوس له تا څخه غواړو چي زموږ په منځ كې د خداى ﷻ حكم جاري كړي."

عمر رضي الله عنه هغه ځوان ته په تېرو تندي وكتل او پرېښته يې ترې وكړه: "ته څه ځواب لري؟" ځوان ډېر زړور او فصيح و. و موسكېد، په ډېره خوږه ژبه و غږېد. د عمر رضي الله عنه ستاينه او درناوى يې وكړ. وېي ويل: "په خداى قسم چي رښتيا يې وويل. خو زه هم خپله كيسه درته كوم. بيا ستاسې خوښه چي څه حكم كوي!" زه يو كليوالې عرب يم. وچكالي راضله. زه له خپلې كورنۍ او مال سره دلته راغلم. لاره مې په دې باغونو كې وه. ما او ښان درلودل. ماته ډېر گران و. په هغوى كې د ښه نسل يوه ډېره ښايسته

جونگي وه. د نورو او ښانو په ډلې كې به داسې پرېښېده لكه پاچا چي د رعييت په منځ كې روان وي. جونگي ددې ځوانانو د پلار باغ ته مخه كړه. د هغه باغ پر ډېوال باندې د يوې ونې څانگه پرته وه. جونگي هغې څانگې ته خوله واچوله او پرې يې كړه. ناڅاپه هغه بوډا سړى له باغه راووت. له ډېرې غوسې يې سترگې سړې او ښتې وې. په لاس كې يې يوه ډبره نيولې وه. د زمري په څېر غرو مېېده. بيا يې جونگي پر ډېرې كلكه وويشته او مړه يې كړه. كله چي مې وليدل جونگي ولورېده، په سر كې مې او ريل شو. په هماغه ډېره مې شېخ پر سر وويشته چي جونگي يې پرې وپېشلي وه. د ډېرې په لگېدو بوډا سړي چينغې كړې او مړ شو. دا دوه ځوانان راو رسېدل، زه يې ونيولم او تاته يې راوستم."

عمر رضي الله عنه وويل: "اوس چي دې په خپلې گناه خوله و خوځوله، نو نشي خلاصېداى او بايد قصاص شي."

خوان وویل: "زه پر هغه شي خوښ يم چي اسلامي شريعت ټاکلی وي. خو زه يو کوچنی وروړلم. پلار مې له مړينې دمخه هغه ته ډېر مال ورکړی او د هغې د سانتي دنډه يې زما پر اوږو اېښي ده. ماته يې ويلي و و چي دا مال ستا د وروړو دی. د هغې سانته پرتا فرض ده. ما هغه مال اخيستی او ښخ کړی مې دی. له ما پرته نور هيچا ته د هغې پته نه ده څرگنده. که تاسې اوس زما د وژلو حکم وکړئ، هغه مال به ضايع شي او د هغې د زيان پره به ستا پر غاړه وي. د اخرت پر ورځ، چي پاک خدای د بنده گانو تر منځ عدالت کوي، هغه کوچنی به ستا غاړې ته لاس واچوي. که ماته درې ورځې مهلت راکړې، نو زه به د هغه کوچني وروړ د مال سرپرستي بل چاته ورکړم او بېرته به تاته راشم."

عمر رضي الله عنه په فکر کې ډوب شو او خپل سر يې څو شېبې څوړند ونيو. بيا يې خوان ته مخ وړاوه او ونيې ويل: "خوانه څوک دې ضامن کېږي؟" خوان ناستو خلکو ته وکتل او د هغوی په ډلې کې يې ابو ذر ته گوته ونيوه او ونيې ويل: "دا سړی زما ضامن دی."

عمر رضي الله عنه له ابو ذر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه: "يا ابو ذره! ددې خوان د راستنېدو ضمانت پر غاړې اخلي، که نه؟" ابو ذر رضي الله عنه له لږ ځنډ وروسته وويل: "هو، تر دريو ورځو پورې يې ضمانت کوم." عمر رضي الله عنه، خوان رخصت کړ.

کله چي د مهلت وخت نژدې شو، د خوان پته ونه لگېده. عمر رضي الله عنه له اصحابو سره ناست و. ابو ذر رضي الله عنه هم و. هغه دوه خوانان په غوسه شول او ونيې ويل: "ای ابو ذره، زموږ قاتل چېرته دی؟ هغه سړی چي تښتېدلی وي، څنگه به بېرته راشي؟" ابو ذر رضي الله عنه وويل: "په خدای قسم، که د مهلت وخت پای ته ورسېږي او هغه خوان راشي، زه به خپل ضمانت وفا کوم او ځان درته سپارم." عمر رضي الله عنه وويل: "په خدای قسم، که هغه خوان وځنډېږي، د شريعت له غوښتنو سره سم به د ابو ذر رضي الله عنه په اړه حکم وکړم."

ددې خبرې په اوږدو د ابو ذر رضي الله عنه په خاطر د حاضرينو په سترگو کې اوښکې راغلې. د غوډني حاضرينو يو تر بله په خبرو پيل وکړ او له خوانانو څخه يې د ديت (خوښه) غوښتنه وکړه.

خوانانو د چا خبره نه منله او له قصاص پرته په بل شي نه راضي کېدل. په دې وخت

کي خلکو د ابو ذر رضي الله عنه ارمان کاوه او ژړل يې. ناڅاپه هغه ځوان رابنکاره شو او د عمر رضي الله عنه په مخکي ودرېد. په داسې حال کې چې سا و تيگا او په تندي يې خوږې روانې وې، په فصيحې ژبه يې پر عمر رضي الله عنه سلام و اچاوه.

وروسته يې عمر رضي الله عنه ته وويل: "هغه کوچنی مې پر ترور و سپاره او د مال ځای ځایگي مې ورته ونيوده. د ژمني د سرته رسولو لپاره د اوبې په گرمۍ کې په منډه راغلم." خلک د ځوان له رښتينولي، پر وعدې د هغه د وفا او مرگ ته د راتگ له امله هيښ پاتې شول. ځينو حاضرينو وويل: "څومره ښه کار او څومره ښه ژمنه!" ځوان وويل: "آيا نه پوهېږئ چې له اجل خلاصی نشته. ما پر خپله ژمنه وفا وکړه چې څوک ونه وایي په خلکو کې وفا له منځه تللي ده."

ابو ذر رضي الله عنه وويل: "په خدای قسم ای عمره، دا هلاک مې نه پېژانده، چې څوک او د کوم ځای دی. تردې دمخه مې ليدلی هم نه و، خو کله چې يې په حاضرينو کې يوازې مانه مخ راوړاوه، نو ښه راته ونه پرېښېده، رد يې کړم. مېراني مې اجازه رانه کړه نهيلی، يې کړم، چې څوک ونه وایي، مېرانه له نړۍ ورکه شوې ده."

هغه مهال هغو دوو ځوانانو وويل: "موږ د الله د رضا لپاره د خپل پلار وينه دي ځوان ته وښېله، چې څوک ونه وایي احسان په چا کې نشته." بيا عمر رضي الله عنه هغو ځوانانو ته مخ وړاوه او وېي ويل: "د پلار خوښېدا له بيت المال څخه واخلئ."
ځوانانو وويل: "موږ د الله د رضا لپاره هغه ته د خپل پلار وينه وښېله او له هغه تېر شوو. د دنيا د مال تمه نه لرو!"

د متين لنډيز:

ښه او ښک اخلاق د انسان گانه ده. په انسان کې داسې يو لړ صفتونه شته چې انساني جوهر يې بولي. صداقت، رښتينولي، پر وعده وفا، دروغ نه ويل، مېرانه، پت ساتل، له خيانت ځان ليرې ساتل، ښکته او خوږه وينا او په سلگونه داسې نور

هغه صفتونه دي چې له انسانانه انسان جوړوي. دروغ ويل په ټولني کې د انسان و قار راتېتوي. که يو ځل څوک په دروغو مشهور شو، نو بيا يې پر رښتيا او و هم څوک باور نه کوي. يو شمېر اخلاق فردي دي، زبان او گټه يې يو ازي يو فرد ته رسېږي؛ خو يو شمېر نور بيا ټولنيز اړخ لري؛ د ټولني بنسټ جوړوي او له ټولنيزو ارزښتونو څخه گڼل کېږي. وگورئ، په پورته کيسه کې پر ژمنې د يو ځوان و فاشو مره بښگنې رامنځته کړې، هم يې ځوان له هرو مرو مرگ څخه و ژغوره او هم يې انساني جوهر په گوته کړ. که چېرته له لومړۍ هغې يې اوږې خالي شوی وای او پرې عمل نه وای شوی، نو د مېړانې او احسان په څېر ټولنيزو ارزښتونو ته يې زبان رساو.

۱- د پورته کيسې پيغام څه شی دی؟ درې تنه زده کوونکي دې هغه د ټولگي په وړاندې روښانه کړي.

۲- درې تنه زده کوونکي دې يو ځای د ټولگي مخې ته راشي. هر يو دې په وړاندې هغو درېو دليلونو وړاندې، مېړانې او احسان څخه د يو په اړه خپل معلومات وړاندې کړي چې له مرگ څخه د هغه ځوان د بچېدو لامل شول.

۳- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او په خپله ژبه دې پورته کيسه ووايي. بيا دې د هغې روزنيز اړخ ته وگوري او نورو ته دې روښانه کړي.

۴- په يوې ټولنه کې دې د ښو اخلاقو په اړه څو تنه زده کوونکي خپل نظر روښانه کړي.

پر و عددي، وفا څه گټه لري؟ په ټولني کي د انسان اعتبار او شخصيت ته څومره ارزښت لري؟ د کومو کارونو په اړه ژمنه کولای شو؟ په دې اړه يوه مقاله وليکئ او په بله ورځ يې نورو ته واوروئ.

زده کوونکي دې ډاکيسه ولولئ او پند دې ترې واخلي:

"وايي په يوې لوبې، بې سره او سامانه دښتې کې يو سړی د اس پر سپرلی تېرېده. څه گوري چې له ودانۍ او کلو بانډو لېرې د بې اوبو او سوځوونکي دښتې په منځ کې يو برونځوان په لاره روان دی. د اس و الا پرې زړه سوځي او اس ورته دروي. له ځان سره بې پر اس سپروي او درومي. په يو ځای کې برونځوان له اس و الا څخه غوړي چې يوازې دی پر اس پاتې شي، ځکه د هغه پر وينا کله پر اس سپور شوی نه و او ستړی شوی و. زړه سواند سړی بې هم ورسره مني او له اس څخه کوزېږي. د زړه سواند سړي له کښته کېدو سره سم برونځوان اس پر متروکه وهي او په چټکۍ، ځغلي، اس و الا پرې غوړوي او ورته وايي: (څوانه، پام کوه ډاکيسه په ودانۍ او ښار کې چاته ونه کړي، که نه نو بيا به څوک له چا سره ښيگڼه او زړه سړی نه کوي!)"

په دښتې کې ولي د اس څښتن هغه ځوان ته وويل چې د اس د تښتولو کيسه چاته ونه کړي؟ زده کوونکي دې په خپل وار پرې خبرې وکړي.

ابن سينا وايي:

د خپل نفس معلم او د خپل وجدان شاگرد و اوسه.

د پښتو ليکنښو سمه کارونه

په هره ژبه کې د خبرو په مهال انسان کله دمه کوي او درېږي؛ کله تعجب څرگندوي؛ کله پوښتنه کوي او يا هم کله که خبره په ډېر ټينگار سره کوي. دا مسائل د ليکنښو سمې کارونې ته گوته نيسي. د ليکدود د سموالي لپاره دغو نښو ته پام لازمي او ضروري دی. ليکنښې له مورې سره د جملو په لوستلو او د کلمو د سمې معنا په پوښېدو کې مرسته کوي. همدارنگه له مورې سره مرسته کوي، جملې مفهسي روانې و لولو، لکه: خبرې چې کوو. هڅه کوو له دې لوست وروسته د ليکنښو په ارزښت او کارونې وپوهېږئ.

د ليکنښو په اړه څه پوهېږئ؟

دالاندې دوه لیکني وگورئ:

غورام ستاسو په شرکت کې کار وکړم. د دوو کلونو لپاره مې په سپين زر شرکت کې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی چې افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نو داوه یم چې همداسې به وي.

غورام ستاسو په شرکت کې کار وکړم د دوو کلونو لپاره. په سپين زر شرکت کې مې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی. افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نو داوه یم چې همداسې به وي.

لیکنې په لاندې ډول دي:

۱- ټکی: Period (.) : ټکی د یوې بشپړې بیاني جملې په پای کې راوړل کېږي. د ټکي او د هغه د مخکیني کلمې تر منځ واين نشته او باید ورسره جوخت کېږودل شي. له ټکي وروسته د یو توري ځای سپين پرېښودل کېږي او بیا بله جمله پیلېږي. لکه: د کلتور اصطلاح پخوانی لرغوني رېښه لري. ددې کلمې رېښه د لاتیني ژبې د کلتور کلمې ته رسېږي.

په انټرنیټ کې ورته "ټکی" یا "Dot" وايي.

همدارنگه ټکی په مخطوټو تورو پسې هم لیکل کېږي. لکه م. م. (ملگري ملتونه)، یا ه. ش. (هجري شمسي)

تر سرلیک، بغلي (څنگیزو) سرلیکونو، په ستونونو کې د فقرو ترمنځ او داسې ورته نورو ځایونو کې ټکی مه کاروی.

د پوښتنې له نښې او ندایې وروسته ټکی مه روږی.

که جمله په لینده کیو کې راتله، نو ټکی په لینده کیو کې دننه کېږي. لکه (د هغه وخت دود داسې و.)

د نښې په لیکلو کې هم کارول کېږي، لکه: ۲۹. ۱۲. ۱۳۸۸

۲- چپه پښېس ، ترونی یا کامه، Comma (،) : دا نښه په یوې بشپړې جملې کې د یو لنډ څنډ لپاره کارول کېږي.

همدارنگه، د نیمگړو خبرو او د کوچنیو ترکیبونو تر منځ د عطف لپاره راځي. لکه: رحمان بابا لوی شاعر، ستر ادیب او پوخ متفکر و.

د یوې موضوع د بېلو بېلو ډولونو تر منځ د توپیر لپاره راځي. لکه: نوم، ضمیر، فعل، قید او ... د کلمې ډولونه دي.

په یوې مرکبې جملې کې د معترضه جملو د بېلو لو لپاره کارول کېږي.

لکه: زلمي د احمد موټر، چې په نهه سوه زره افغانۍ یې پېرودلی و، ټکر کړ.

په جمله کې د بېلو بېلو شیانو تر منځ کارول کېږي.

لکه: کاغذ، قلم، مشوانۍ او رنگ راواخله او راځه.

د پوښتنې په ځواب کې تر "هو" یا "نه" وروسته راځي.

یادونه: په پام کې دي چې د کامې نښه له مخکینۍ کلمې سره جوخته راځي او وایې ورسره نه لري. له کامې وروسته دې یو توری فاصله ورکړ شي. همدراز له خو ، بلکې، مگر څخه دمخه کارول کېږي، خو هیشکله دې له "او" څخه دمخه نه راوړل کېږي.

۳- ټکی او کامه یا څنډېنې، Simicolon (؛) : دغې نښې ته مفزده ، ممیزه او سیمې کول هم وايي. دا نښه د زیاتې وقفي لپاره په کارېږي، مگر د کلمو تر منځ نه راځي، بلکې د هغو مرکبو جملو په منځ کې راوړل کېږي چې په معنا کې یو له بله سره تړلې وي. لکه: له هغه علم څخه، چې اخلاق ورسره نه وي؛ ناپوهي غوره ده. همدارنگه د دلیل او علت د بیانو لو له لو مړنیو کلمو څخه دمخه هم دغه نښه لیکل کېږي، لکه: مورن د خپلو ښوونکو درناوی کوو؛ ځکه هغوی مورن ته پوهنه رازده کوي.

پر دې نښې جمله په دوو یا زیاتو برخو وپشل کېږي.

کله چې د ځینو لفظونو تر منځ ویرگل وي، تر وروستي لفظ وروسته د اوږدې وقفي لپاره څنډ نښه راځي، لکه: ننګرهار، لغمان، کونړ، نورستان؛ په ختیځ زون پورې اړه لري.

په علمي او خيرنيزو ليکنو کې چې کله د يو مطلب په هکله خو ماخذونه ذکر کېږي، د هر يو د بيلو لوستو لپاره هم ځنډ نښه کارول کېږي، لکه: کابل مجله پرله پسې ۳۱مه گڼه؛ هيله مجله ۸ مه گڼه؛ الينگار مجله ۴مه گڼه؛ زما د خوښې مطلبونه لري.

۴_ څرگندنې، شارحه يا د بيان علامه Colen (:) : دانښه د يورې کلمې د سپړنې او د بيان نښه ده؛ يعنې د هغې کلمې يا جملې په پای کې ليکل کېږي چې وروسته ورپسې بيان او شرحه راځي، لکه: د ژوندانه او کاميابي ستني دادې: پوهه، روغتيا او زيار.

د يو شي د اجزاوو د بنسټولو لپاره راځي، لکه: ليکل نښې دادې: ټکي، ځنډ نښه، لينده کې او نور.

د يو شي د څرگندولو او تفصيل پر مهال: روژه يو شمېر گټې لري: د الله ﷻ د رضا د حاصلولو ذريعه ده؛ د گناهونو د بښلو لامل او د جسماني روغتيا لپاره گټوره ده.

۵_ د پوښتنې نښه، د استفهام علامه يا سواليه، Question Mark (؟): دانښه د پوښتنې په وخت کې راوړل کېږي او د هر ډول سواليه جملو په پای کې راځي، لکه: ستاسو د پښتو ښوونکي څه نومېږي؟

۶_ بلن نښه، يا نډايه، Exclamation Mark (!) : دانښه د غوږ او ندا په وخت کې کارېږي، لکه: اې هلاک! دلته راشه. په اصل کې د خبردارۍ او تشبیه نښه ده او له دې امله د مخاطب امر په برخو کې راځي. لکه: وروڼو! د وطن ناموس وساتئ.

دغه نښه د تعجب، شاپاس او افسوس په ځای کې هم راوړل کېږي؛ خو د زيات تعجب، استهزاء او زياتې خبردارۍ په وخت کې دوه ځله، بلکې درې ځله هم ليکل کېږي. لکه،

غلبيل کوزي ته وایي چې سوری!!
آفرین ستا په دې غیرت او میرانه!!
په ليکونو، مکتوبونو او غوښتنليکونو کې دې له لقب څخه وروسته نه راځي، بلکې پر ځای يې "گامه" ليکل کېږي، لکه:

زما گرانه وروڼه،
ښاغلی مدير صاحب،

داسې مه ليکئې:
گرانه وروړه!
ښاغلي مدير صاحب!

۷ - دش، بيان نښه يا پېلنې (Dash) (-) : دا نښه د يوې جملې د پېلوني لپاره ليکل کېږي، په تېره په سوال او ځواب کې د هرې جملې په سر کې راځي. سوال او ځواب سره پېلوي، لکه

- څنگه راغلي ؟
- ستا د ليدو لپاره.

- ما نه غوښتل چې په دې وخت کې تا وگورم.

دا نښه دوو کلمو د پېلوني لپاره هم په داسې وخت کې راځي چې د هرې کلمې خپلواکي او ځانله والی مقصد وي، لکه: صرف - نحو - پديع - بيان - معاني - عروض - وزن - قافيه ټول ژبني علوم نه دي.

۸ - وړه کرښه، يا هاپين (-) : وړه کرښه (Hyphen) د دس د اوږدوالي په نښلې ده. دا نښه هغه وخت کارول کېږي چې يوه لويه يا مرکبه کلمه د پانې د يوې ليکې (کرښې) په وروستۍ برخه کې راشي، نيمه کلمه ځای شي او د پانې نورې لپاره ځای نه وي، نو له نښې کلمې وروسته د کرښې په پای کې دغه نښه راځي او د کلمې پانې برخه د بلې کرښې په سر کې ليکل کېږي. تر شمېرو وروسته هم ليکل کېږي، لکه: ۱ - ۲ - ۳
۹ - ولاړه کرښه، سلس يا بار (/) : دغې نښې ته پېلوونکې يا مميزه هم وايي. په انگرېزي کې (Slash) ورته وايي. دا نښه پر دفتري ليکنو سربېره د هجري لمريز، سپوږميز او ميلادي کلونو د پېلو لو لپاره کارول کېږي.

- د (يا) پر ځای ايښودل کېږي، لکه: استنباط / استخراج ؛ هلاک / نجلۍ.
- د ورځې مياشتې او کال د نېټو د آسانه ښودلو لپاره هم استعمالېږي، لکه: دا گرامر په ۱۳۸۸/۸/۸ ليکل شوی.

۱۰ - ليندۍ (Parentheses) : ليندۍ يا قوسين د هغو اضافي کلمو لپاره کارول

کېږي چې په عبارت او کلام کې مقصد نه وي، لکه: شاه شجاع (د تیمورشاه زوی) د پلار په څېر علم پالونکی نه و.

د ځانگړو نومونو، د پاملرنې وړ شیانو او په منځ کې د رالو بدلو جملو د بنو دلو لپاره لیکل کېږي، لکه: (سمسور) په اتم ټولگي کې دی، خو (میروس) او (روښان) په لومړي ټولگي کې دي او (نسیم) لاتر اوسه کوچنی دی.

همداراز په ژباړه کې د څرگندتیا لپاره په متن پورې نا اړونده برخه په قوسینو کې لیکل کېږي.

۱۱_ غبرگي لېنډی، نقل قول (" Quotation Mark): په دې نښه کې د بل چا وینا په مستقیم ډول ایښودل کېږي، لکه، حدیث شریف دی: "عمل په نیت اړه لري."

د بل چا نظریه یا د یوه کتاب عبارت او د زياتې توجه وړ اشنا کلمه راوړل کېږي، لکه: په دې ورځو کې د "آزاد بازار" خبرې ډېرې کېږي. کله نا کله ځینې اصطلاحگانې هم د غبرگو لېنډیو په منځ کې لیکي چې له عام عبارت څخه بېلې شي.

۱۲_ قوسین [Brackets]: دغه نښه د اقتباسونو په دننه کې د هغو وضاحتی جملو او تعلیقاتو د اضافه کولو پر مهال کارول کېږي او لېږ دوونکي د وضاحتی الفاظو ترمنځ توپیر لیکي چې د اقتباس شوي کلام او د لېږ دوونکي د وضاحتی الفاظو ترمنځ توپیر وښي، لکه: "په دې یادښت کې د جنرال جیکسن له زحمته اد جگړې په لومړۍ ورځ د چانسلس وېل په جبهه کې] یادونه ونه شوه؛ خو له جنرال لې څخه د ستړي فتحې په مناسبت ستاینه شوې ده." دغه نښه د کمپیوټر په کمپوز کې د قرآن کریم د آیتونو د حوالې ورکولو لپاره هم استعمالېږي.

۱۳_ درې ټکي یا د حذف نښه (Ellipsis): کله چې یو لیکوال د یو نامه یا یوې خبرې څرگندول نه غواړي، نو پر ځای یې درې ټکي ښکي او ورځنې تېرېږي، لکه: "د ... رئیس ډېر ظالم سړی دی، له هر چانه رشوت اخلي." که دا لیکنه د جملې په پای کې

وي، نو درې ټکي خوا په خوا او څلورم ټکي (د جملې د پای ټکي) د يو توري په واکن وړاندې ليکل کېږي، لکه: په افغانستان کې د ډرامې دا ليکوال د يادولو وړ دي: ف. فضلي، عبدالمنان ملگري او....

۱۴- درې ستوري (* ** *) : دا نښې د يوې رسالې يا يوې مقالې د يوې برخې د سرته رسېدو او د بلې برخې د پيل کېدو په منځ کې راوړل کېږي. همدارنگه د يوې کيسې له يوې برخې يا صحفې نه بلې ته د تلو په منځ کې د بېلوالي لپاره هم کارول کېږي.

۱۵- تر جملې لاندې کرښه: (Underline) : که چيرې يونوم يا جمله په ځانگړي ډول د پاملرنې وړ وي، نو لاندې ترې يوه اوږده کرښه راکښل کېږي، لکه: ښاغلو! دلته درېدل منع دي.

۲- "اې" نښه (@) : دا نښه په انگليسي ليکنو کې کارېدله، خو د انټرنېټ له عامېدو وروسته يې د انټرنېټي وېب پاڼو، موسسو او اشخاصو د پتو د ښودلو او ليکلو لپاره په پښتو کې خای نيولی او په پښتو ليکنه کې راځي. لکه: curriculum.dept@moe.gov.af او نور.

يادونه: بايد په ياد مو وي چې ټولې ليکلې نښې له (زښمو) سره جوختې او نښلوي راځي او هيڅ راز فاصله يې بايد تر منځ نه وي. که نه، ليکل نيمگړي بلل کېږي.

د متن لنډيز:

ليکلنې د يو چا پښو او لاسونو ته پاتې کېږي. د لاس يا پښو نه لرل او يا د هغوی نيمگړتيا د انسان پر فزيکي حالت مستقيم اغېز لري. ليکلنې هم همداسې درواخلې. که يوه ليکنه ليکلنې ونه لري يا يو ليکوال د نښو په کارولو پوه نشي، ليکنه يې څرگند پيغام نشي لېږدولای. پورته مو وليدل چې د ليکل نښو کارونه څومره ارزښت لري او د هغوی ناسمه کارونه يوه موضوع څومره اروا لای شي. له دې امله په يوې ليکلې کې ليکلنې ډېر ارزښت لري او سمه کارونه يې د ليکل لوستل او پر مفهوم يې پوهېدل اسانوي.

۱- ټول زده کوونکي دې پورته متن په غور وگوري، د ليک نښو بېلا بېلو ډولونو ته دې پام وکړي او د هغوی د کارونې ځايونه دې زده کړي.

۲- هر يو زده کوونکی دې په ټولگي کې داسې يوه موضوع وليکي چې پورته ټولې ليکنې پکې کارول شوي وي. بيا دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او خپله ليکنه او د ليکنينو کارونه دې نورو ته روښانه کړي.

۳- له ليک نښو پرته نور کوم نحوي بدلونونه د يوې جملې مطلب بدلولای شي؟ درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې د يو بل په مرسته هغه پيدا او په توره تخته دې وليکي او له نورو زده کوونکو سره دې خبرې وکړي.

۴- معترضه جمله څه ته وايي او څنگه په جمله کې پېژندل کېږي؟ يو تن زده کوونکی دې يې له بېلگو سره يو ځای د ټولگي په وړاندې ولولي.

۵- په کومو وختونو کې له ندانې سره د پوښتنې نښه کارول کېږي؟ يو تن زده کوونکی دې هغه له بېلگې سره يو ځای د ټولگي په وړاندې بيان کړي. نور زده کوونکي دې ښه ورته څېر شي.

زده کوونکي دې په کورونو کې د ښوونې او روزنې د ارزښت په اړه يوه مقاله وليکي او ليکنې دې پکې په سم ډول په پام کې ونيسي. ياده دې وي چې هره ليکنه په وروستي توري پسې له واټن پرته ليکل کېږي. ورپسې ليکنه د يو توري له سپينې فاصلي وروسته پيلېږي.

قيام الدين خادم

د افغانستان د ادبي تاريخ په غږه كې زيات شمېر ليكوال او شاعران روزل شوي او پال شوي دي. هغوی هر يو په خپلو ليكنو او څېړنو كې د خپل مهال حالات او شرايط غبرگ كړي او تر موردي بې رارسولي دي. نوي نسل ته د هغوی د ليكنو لوستل او د هغه مهال له شرايطو څخه د ځان خبرول له گټې خالي نه دي. موردي په تېرو لوستونو كې يو شمېر پېښانه پوهان، ليكوال او شاعران پېژندلي او د هغوی د ليكنو او د فكر له لارو سره اشنا شوي يو. دلته د پښتو يو وتلی او نوميالی مفكر، ليكوال او شاعر درېېزونو. هغه قيام الدين خادم دی.

ايا تاسو تر اوسه د خادم صاحب كوم شعري ليكنه لوستي ده؟

قيام الدين خادم په ۱۳۲۵ هجري قمري کال (۱۹۰۷ ميلادي) کې د ننگرهار ولايت دکامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې زېږېدلې دی. پلار يې ملاحسام الدين او نيکه يې ملا علي گل هم د خپل وخت ديني عالمان وو. ارواښاد خادم د مورني نسب لړۍ په فقير صاحب مشهور عبدالرحمن سيلاڼي ته رسېږي. عبدالرحمن سيلاڼي د خپل وخت ستر ديني عالم تېر شوی دی او د مراد علي (رح) پلار و. ارواښاد خادم لومړنۍ زده کړې په خپل کور کې له خپلو والدينو څخه ترسره کړي دي. خادم صاحب د اسلامي علومو گڼ شمير کتابونه لوستي دي. هغه صرف، نحوه، منطق، حکمت، فقه، حديث، تفسير او د نورو دوديزو علومو زده کړې ترلاسه کړي وې. هغه د ديني پوهې د ترلاسه کولو لپاره ۱۵ کاله په هېواد کې دننه او له هېواد نه دباندې سفرونه کړي وو.

قيام الدين خادم په بېلابېلو دولتي دندو گومارل شوی او د هېواد په بېلابېلو ولايتونو کې يې دندې ترسره کړي دي. نوموړي خپله لومړنۍ دنده د ښوونکي په توگه پيل کړه، بيا د کندهار د پښتو ادبي انجمن او د زبړي، اتحاد مشرقي، د کندهار د طلوع افغان، هېواد او اصلاح د ورځپاڼو د مسوول مدير په توگه خپلې چارې پرمخ بېولي دي. استاد خادم د منظمو او منشورو آثارو ډير په زړه پورې کتابونه ليکلي او زيات شمير ځانگړي اثر يې چاپ شوي دي چې يو شمير يې دا دي:

د کوچنيانو اخلاقي پالنه، روحي گلونه، د مرغزو اميل، نوری ژوندون، مکارم اخلاق، پښتونولي، بايزيد روښان، خيالي دنيا، د شريف سرگذشت، نوبخ او عبقرت (فلسفي اثر)، نوري رڼا، د پښتو نښې ليکوال، د پښتو د تاريخ يوه سرباڼه، د خوشحال او د رحمان موازنه، څاروان، د څلورم ټولگي لپاره د پښتو قرائت، پښتو کلي (په ۶ ټوکونو کې)، معلم پښتو، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، پارتيان څوک وو، په تذکره الاوليا تبصره، کوشانيان څوک وو، د بابا نصيحت، د پښتو پټۍ، د پښتو نثر، تاريخي تصورات، لوی سهاک، ادبي قصې، لوی اصحابان (اصحاب کرام)، نشنيزم او انټرنشنلزم، افغاني حکومت، معياري پښتو، بلکا، د پښتو سټه او څانگې، نصوص الحکم، د مور مينه، لرغوني پښتانه قومونه، ټولنيال افغان مانو فېسټ (د مولانا قيام الدين خادم سياسي

افکار لیکلي او چاپ شوي دي.
د نوموړي گڼ شمېر نور اثر لار تر اوسه نه دي خپاره شوي. مرحوم خادم په اردو او عربي ژبو هم بلد و. د همدغو ژبو په مرسته هغه د يوه کنجکا و او پلټونکي انسان په توگه هڅه کوله او د ډيرو شيانو په راز يې ځان پوه کړی و. کيدای شي د هغه د برياليتوبونو له رازونو څخه يو هم همدا ويو لو.

د هېواد په سياسي ډگر کې قيام الدين خادم يوه فعاله ونډه درلوده. ارواښاد خادم د حقيقت له څرگندولو سره مينه لرله. تل يې هر څه برېښه ويل. خادم په زيات شمېر ادبي او علمي غونډو کې برخه اخيستي ده او کله کله د دولت ارونده ارگانونو له خوا په ستاينليکونو او ډاليو سره نازول شوی او ستاينه يې شوي ده. مرحوم خادم د فلسفي اند او علمي شخصيت څښتن و. هغه په رښتيا له خپل ولس سره مينه درلوده او د هغه خدمت يې په ډيره خوښۍ سره کاوه. هغه د هر ډول مشکلاتو او سختيو په مقابل کې د مقاومت، صبر او حوصلې لارښوونه کوله. استاد خادم د معاصرو ادبياتو له هغو پنځو ستورو څخه و چې پښتو ادب او کلتور يې ځلولی او د يوه داسې وښښ زلمی په احساس يې د پښتو ادب چوپړ کړی چې د نن زلميان يې درناوی کوي.

د ارواښاد خادم د "شه بيدار پښتونه" په نامه لومړنی شعر په اتحاد مشرقي کې خپور شوی دی. په نثر کې د استاد خادم تر ټولو خواږه او خوندور اثر ونه د "نوي ژوند" او "خيالي دنيا" په نامه دي. دا دواړه ادبي شهکارونه گڼل کېږي. د استاد خادم په ليکنو کې د پښتو او پښتونولي مينه ډېره پياوړې ده. په دې برخه کې د يوې پخې عقېدې خاوند دی. سر بېره پر دې استاد خادم ليکنې ادبي، انتقادي، ټولنيز، سياسي او روزنيز رنگ لري. خادم په خپلو ليکنو او شعرونو کې د ظالم له مخ څخه پرده پورته کړې او رسوا کړې يې دي. هغه ولس يو والي او اتفاق ته رابللی دی، نامنلي زاړه دودونه يې غندلي دي، په خپلو لوستونو کې يې د زړورتيا او ازادۍ احساس پياوړی کړی. استاد خادم د خپلو ليکنو له لارې د ټولني هره تياره رڼا کړې او ولس ته يې څرگند پيغام ورکړی دی.

د افغانستان دا لوی مفکر، ژورنالست، اديب، ليکوال، د فلسفي افکارو خاوند، د

توانی طبیب، سیاستپوه او توبلینز شخصیت د ۱۳۵۸ هـ. ش. کال د وږي د میاشتی په ۵مه نیټه د ۷۴ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترگې پټې او دکامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې په خپله پلرنۍ هدیره کې په ډېر درنښت خاورو ته وسپارل شو.

خادم چې په اخلاص شي خوک د ملک او د ملت
وطن یې پس له مرگه په مدفن فخر کوي

قیام الدین خادم په "اوسني لیکوال" کې خپل ژوندلیک خپور کړی دی، هغه په یوه برخه کې د "زما پر حیات انتقادات" تر سرلیک لاندې یو لړ مطالب لیکلي چې مورنۍ د هغه د نشر د بېلگې په توگه رااځو:

"... دا د خلکو قصور دی او که زما عیب؟ استادان به هم زما پوښتنو ته اریان و و. زه پخپله هم په دې قانع یم چې بحث مې خوښ دی، مگر په اساسي او اصولي خبرو، نه مطلق بحث... وایي سرشوخه دی، مگر دوستان مې وایي ادبي شجاعت لري. په ورکوټوالي کې راته خلکو ویل چې کاتکار دی، ولي په آزادۍ خو زه په خپله هم قایل یم او دا ځکه چې دا طبیعي بار زما په ورمېښ نشته. هو، په دې یوه گناه زه پخپله هم قانع یم چې هغه د حقیقت مینه باید وبولم. په ژوندانه کې هیڅوک له انتقاد نه دی خلاص.

هغه انتقادونه چې په ما یې خلک کوي دایي:

وايي نه منونکی سړی دی. دا انتقاد په ما باندې زما والدې هم هر وخت کاوه. مگر زما جواب داو چې که زه منونکی وای خو زه به هم د نورو خلکو غوندې وای.

په ورکوټوالي به مې د مور سره تل په دې جنگ و. دې به ویل: خلک داسې کوي او ته داسې. ما به ویل چې: خلک راته مه یادوه خلک خو هر څه کوي. وایي ډیر بحث کوي او نه قانع کېږي... دا خبره نشم فیصله کولای. خلک په امورو کې د نورو نورو ملاحظاتو مراعات کوي، مگر زه په حقیقت او واقعیت پټې نشم ایښودای. ما خپل دغه عادت په هغه نظم کې چې د شاعر مسلک یې نوم دی، ښه تصویر کړی دی. زه دا ټولې

خبرې اورم مگر د ځان سره وایم: ډیرې خوږې ډیرې خبرې."

لکه پورته چې ورته اشاره وشوه، ارواښاد قیام الدین خادم "شاعر مسلک" تر نامه

لاتندي يو شعر ليکلی دی. په دې شعر کې شاعر خپل مسلک ته څرگندي اشارې کړي او له هېواد، ژبې او ولس سره مينه يې پکې غيرگه کړې ده. نوموړی شعر په دې ډول دی:

د شاعر مسلک

صحيح لاره به پيايېم که و م و م که نه و م نه و م
رښتيا رښتيا به و ايم که و م و م که نه و م نه و م
د حق د پيروي نه مې بل څه په زړه کې نشته
چې څه يممه همدا يم که و م و م که نه و م نه و م
آزاد يم زېږېدلی بنده گي کولی نشم
بنده د خپل مولا يم که و م و م که نه و م نه و م
په بلو خوشامندو مې ځان خوښ نه دی چې غټ شم
که غټ يممه خو دا يم که و م و م که نه و م نه و م
چې څوک غواړي څه سپکه مې د قام له څه جهته
دښمن د هغه چا يم که و م و م که نه و م نه و م
خدمت د خپلې ژبې، قام، وطن زما مسلک دی
په دې مينه به پيايېم که و م و م که نه و م نه و م
کرم ټسکلي تخمونه چې گلزار شي پښتنو ته
په دغه تمنا يم که و م و م که نه و م نه و م
په ماته کښتۍ ناست يم توپانونه دي په مخ کې
په دې لاره يې پيايېم که و م و م که نه و م نه و م
د ناز په خوب ويدي غوښچې به ورو ورو وينسومه
خادم پيا د سبا يم که و م و م که نه و م نه و م

د متن لنډيز:

قيام الدين خادم د ننگرهار په كامه كې نړۍ ته سترگې پرانيستي دي. لومړنۍ زده كړې يې په خپل كاله كې له خپل پلار او نورې زده كړې يې د هېواد دننه او بهر سرته رسولې دي. خادم په بېلابېلو لورونو دوولتي څوكيو كې كار كړى او د ډېرو ادبي، ټولنيزو او سياسي ليكنو ليكوال و. هغه يو افغان سياستپوه، د مشرانو د جگړې سناتور، د كابل پوهنتون د ادبياتو د پوهنځي استاد، ژورناليست، پياوړى ليكوال، وېب شاعر، اديب او د فلسفي اندونو يو پوه عالم و. نوموړى په پښتو ادب كې يو ځانگړى ځاى لري او په همدې سبب هغه د پښتو ژبې او ادب له پښځو خلاښدو ستورو څخه يو ستورى گڼل كېږي. هغه د پښتو ژبې او ادب په باب په زړه پورې منظوم او منثور آثار ليكلي. د ادبي هلو ځلو تر څنگ نوموړي په سياست كې هم ښكاره ونډه درلوده.

۱- زده كوونكې دې داسې يوه غونډه تمثيل كړي چې د قيام الدين خادم د ژوند، زده كړې، ليكنو، دندو او د هغه د ليكنو نثري او شعري بېلگې وړاندې كړي. يو تن دې د غونډې وياند (انانس) وي. يو زده كوونكى دې د غونډې منشي وي. پنځه تنه دې د پورته يادو شوو موضوعگانو په اړه لنډې خبرې وكړي او معلومات دې وړاندې كړي. په پاى كې دې يو تن زده كوونكى د غونډې بهير وازوي. د هغې بڼه ټكې او نيمگړتياوې دې په گوته كړي. ددې غونډې د تنظيم لپاره دې دمخه لس دقيقې چمتووالى ونيول شي.

۲- دوه تنه زده كوونكي دې په خپله خوښه د ټولگي مخې ته راشي او د قيام الدين خادم د شعر او نثر بېلگې دې په خواړه او منلي غږ واوروي.

۳- زده کو ونکی دی سوج وکړي د یو لیکوال او شاعر له شعرونو او لیکنو څخه څنگه د یوې ټولني د هغه مهال وضع او حالت څېړلای شو چې لیکوال په کې ژوند کاوه. بیا دې څو تنه په وار د ټولګي په وړاندې د هغې په اړه خبرې وکړي.

۴- زده کو ونکی دې په مناسبو ډلو کې تنظیم شي او د ژبې په ودې او پابښت کې دې د لیکوالو ارزښت وڅېړي. همدا راز دې په ټولنیز پرمختګ او له ظلم او ناخوالو څخه د ټولني د افرادو د ژغورلو په لاره کې د شاعر او لیکوال اهمیت څرګند کړي. په پای کې دې د ډلې استازي راغونډ شوي موضوعات نورو ته واوروي او ازادې خبرې اترې دې پرې وکړي.

۵- زده کو ونکی دې په خپلو سیمو کې د یو یا دوو شاعرانو یا لیکوالو او د هغوی د شعر او لیک په اړه معلومات وړاندې کړي. کېدای شي ټول زده کو ونکی په خپله څو ښه په دې فعالیت کې برخه واخلي.

زده کو ونکی دې د "شاعر مسلک" تحلیل او وڅېړي. خپله لیکنه دې په بله ورځ نورو ته واوروي.

د هر لیکوال د فکر ډول د هغه له لیکنو او د هر هنرمند د هغه له هنر څخه پېژندلای شو.

((مایکل اټز))

لاندي نثري بېلگه و لولئ او خوند تري و اخلي:

خوندور خوب

مازنگر لمر په غرغره دی. د انگر په منځ کې، د گلابو د کياريو په غاړه، وروکي ماشوم په لويو بوخت دی، په لمن کې خاورې اخلي له يوه ځايه يې بل ته وړي او هلته يې غونډوي.

مور د کاله په کار اخته ده. په ډېره بېره لگيا ده، کالي کونډي سنبالوي؛ ځکه چې ماينام دی او وخت ناوخته دی. د کار په منځ کې يې چې پام شي نو غبرکړي چې: "زرگنه! څه کوي راځه ناوخته دی، هله څار دی شم" ماشوم په خپله نيمکې او خوږه ژبه وايي: "ډوډو پکه کم". مور: "څه کوي؟"

ماشوم: "ډوډو پکه کم" يعنې "ډوډی پخوم". مور د کاله په کارو بوخته او ماشوم په خپلو لويو. وړي وړي مرغی چې په کياريو کې يې تويونه وهل خوشحاله خوشحاله او جاتي جاتي گرځېږي. يوه يوه و الوته او تولي چپلو پچيو او څالو ته لاري. وخت تېرېږي، نمر و لوېد، له بېکې تياره راپورته او د ځمکې په مخ راخوږه شوه. د آسمان په شنه او نامحدوده فضا کې ځای پر ځای ستوري رابکاره شول.

مور چې د کار له بېرې نه خلاصه شوه له ځانه سره يې وويل: "آه! ماينام دی، تېر غونډې شوه، پچي مې هلته لوبې کوي، آه زما هېر شوی دی!"

ورځله څه گوري، ماشوم د خاورو نه وړي وړي او پلني پلني ډوپکني جوړې کړي دي. څرپرپر و ت دی چې ستړی شوی دی، په خاورو کې يې سر ايښی دی او د خوب د فاصدانو لاس ته يې ځان سپارلی دی. د ماينام په خره تياره کې مور د خپل ماشوم سرتنه و لاره ده. زړه يې د يو عالم ترحم او رقت نه ډک دی او چورت وړي ده.

"هو! د ژوندانه مثال همدا دی. مور په خپل ژوند کې همدغسې په خاورو لوبې کوي. په دغه لويو اخته او سوچه د مرگ دروند خوب په مور خپل چپاو راوړي او بل عالم ته مو بوړي. مگر آه! څومره خوږې دي دا لوبې او څومره خوندور دی دا خوب چې په خپله خوښه او آزادۍ سره وي،" (قيام الدين خادم)

پښتو ادبي سپکونه

پښتو خورا بېبايه ژبه ده. اوږد ادبي تاريخ لري. په لاس کې د شتو لاسوندو له مخې يې د شعر مخينه دويمې هجري پېړۍ ته رسېږي. لومړی موندل شوی شعر يې په ۱۳۹ هجري کې د اميرکروړ دی. په مخکښو ټولگيو کې مو د پښتو د نظم، نثر، ولسي ادبياتو او ليکلي ادبياتو په اړه لازم معلومات ترلاسه کول. دلته د نورو معلوماتو تر څنگ ادبي سپک درپېژنو.

تاسو هر ورو د سپک نوم اوريدلی دی. ستاسو په اند به څه معنا ولري؟

سبک د نظم او نثر يو خاص ډول بلل شوی دی. هر شاعر او ليکوال د ليکلو او شعر وبلو ځانگړي لاره لري. هغه ځانگړتياوي، چي په ادبي او هنري اثارو کي د بيان او تخليق ډول، بڼي او محتوا له مخي يو اثر له بل څخه بېلوي، سبک نومېږي. سبک خپلي ښکېني، لاري او طريقي لري. سبک ډېره لرغوني کلمه ده او په ادبياتو کي په بېلا بېلو معنا و څرگنده شوي ده. د ادبي سبک کلمه هنري ادبياتو، انځورگري، معماري، موسيقي، مجسمي جوړونې، خطاطي او نورو ته هم کارول کېږي. په منځنيو پېړيو کي د سبک له مفهوم څخه داسي انگېرل کېدل چي تراژيدي او کمېډي ژانرونه په کو مو الفاظو وليکي. ځکه کمېډي ژانرونه به په عاميانه ژبه؛ يعني د خلکو په ژبه او تراژيدي به د هغي برعکس د هغه وخت په ادبي ژبي ليکل کېدل. په معاصره دوره کي د سبک معنا روښانه شوه. په دې دوري کي پر سبک باندي د ليکوال د ليکوالی، طرز، د فکر لاري او د لغاتو دکارونې معنا پيدا کړه. تر هغه ځايه چي د سبک کلمه د يو ټاکلي ليکوال او هنرمند په اثارو پوري اړه لري او د هغه اثار د خصوصياتو له مخي يو له بله بېلېږي، دا د سبک لومړۍ معنا بلل کېږي. کله چي له يوي ټاکلي موضوع او مفکوري څخه د ليکوالو يا هنرمندانو يوه ډله دفاع کوي، نو دلته سبک د مکتب معنا پيدا کوي. په دې معنا چي په يوي ټاکلي تاريخي دوري کي د څو ليکوالو د ليکوالی، ډول، د فکر لاري او نورې ورته ځانگړتياوي د هغوی له ليکنو څخه رايستل کېږي. ادبي سبک په يوي محدودې معنا کي د يوه ليکوال او هنرمند په ټولو اثارو کي هغه نښي نښانې دي چي له لاري يې د ليکوال او هنرمند فکر ډول څرگنديږي. د يوه ليکوال سبکي يو والی له هرڅه دمخه د څو اثارو په هنري او ادبي ژبه کي ترټولو ښه احساس کېدای شي. د يوه ليکوال او هنرمند د ليکوالی او هنري اثارو ځانگړتياوو ته سبک ويل کېږي. که څوک د يوه ليکوال له سبک سره اشنا وي، نو کولی شي د هغه د سبک له مخي د هغه نور اثار وپېژني. ادبي سبک د يوه ليکوال او هنرمند ټول اثار او د هغوی پراختيا څېږي.

ادبي مکتب يا ادبي جريان په يوي ټاکلي تاريخي دوري کي د يوي ادبي ډلې ليکوالو له خوا د يوي ځانگړي لاري او د يو ځانگړي سبک خپلول او پرمخ وړل دي. دا حرکت د ادبي جريان په نامه يادېږي. د يادونې وړ ده چي په دغه ټاکلي دوره کي د ليکوالو او شاعرانو له

خوا لیکل شوي او ویل شوي اثار یو خانګړي ادبي مکتب ته منسوبیږي.

- په پښتو ادبیاتو کې د لاندې ادبي مکتبونو مشهور دي:
- د روښاني دورې تصوفی او ادبی مکتب،
- د خوشحال خان خټک ملي، حماسي او ادبي مکتب،
- د عبدالرحمن بابا تصوفی او ادبي مکتب،
- د حمید مومند هندي ادبي مکتب،

۱- د روښان په تصوفی مکتب کې اخلاقي، ټولنیز، دیني او نور مطلوبو نه ځای شوي دي. دې موضوعګانو د روښان د تعلیم او ښوونې په اثر په پښتو ژبه کې ځان ښکاره کړی دی. تر دده وروسته دده مریدانو او اولادونو پر دې لار ګامونه ایښي دي. اخون دروېزه د خپلو لیکنو لامل د میرا روښان لیکنې بللې دي. د روښان لارویانو دده مسلک چلولی دی. د روښان په ادبي مکتب کې ډېر خلک د پښتو ادب له کاروان سره ملګري شول. ډېر و خلکو قلم په لاس کې واخیست او ددغه پیر غوښتنې یې په ډله ییزه توګه په ښه شان انځور کړې. د بایزید روښان او دده د مخالف، اخون دروېزه د مخزن الاسلام له لیکنو څخه څرګندیږي چې دغه لیکنې په مسجع نثر لیکل شوي دي. مسجع نثر د عربي او فارسي له لارې پښتو ته راښوونې او په پښتو کې دنوي نثر مومسس بایزید روښان دی. دغه سبک د دیني او مذهبي کتابونو د لیکلو دوډیز او خانګړی سبک و.

د کلاسیکې دورې د لومړۍ برخې له ادبي مکتب څخه وروسته بل ډېر مشهور او غوره ادبي مکتب د پښتو په ټولو مکتبونو کې وتلی، د خوشحال خټک مکتب دی. دا مکتب د ادبي فنونو په ګاڼه سمبال شوی مکتب دی. اشعار یې ډېر خواږه دي. دې مکتب ډېر لیکوال او شاعران وپال او وروزل. له پخوا څخه زیات پښتو ته حماسي اشعار راښوول. د پښتو لمن له اخلاقي، ټولنیزو، تصوفی، دیني او ملي مسایلو څخه ډکه شوه. نثر هم پراختیا وموندله او مخ په ساده ګۍ روان شو.

په دې دوره کې د پخواني نظم او نثر نیمګړی سبک پیاوړی شو. نثر خوږوالی وموند، له نیم منظوم مسجع نثر څخه خلاص شو او د خبر و ابرو بڼه یې وموندله. پښتو شعور د بڼې له مخې هم پراختیا وموندله او نوښتونه رامنځته شول. د موضوع له پلوه هم په دې

مکتب کې د ژوندانه ټول اړخونه رابرسیره شول. په دې وخت کې ډېر آثار لیکل شوي دي او د پښتو ادب نړۍ یې رنگینه کړې ده. په دې مکتب کې د پښتو او پښتونوالي روزنه هم شته. اوږدې، اوږدې قصیدې په کې وبل شوي چې هره یوه یې ځانته بېل ټولنیز، تبلیغي او تاریخي مضمونونه لري. د حماسي احساساتو بنسټ خوشحال خان کښنود او لارویانو یې پیروي وکړه. د مغولو زور زیالی پکې په جوتنه څرگند شوی دی. د ادبي ارزښت له پلوه دا مکتب تر ټولو جامع دی. په دې معنا چې د معنا له خوا غښتلی او ادبي او شعري اړخ یې پوخ دی. په تخیل کې دا مکتب ډېر پیاوړی دی. ډېر لوړ او شاعرانه تخیلات پکې شته. دا مکتب د پښتو تر دریم ادبي مکتب پورې په ډېر قوت او زور چلېدلی دی. په دې مکتب کې په نظم او نثر ډېر آثار لیکل شوي او ډېر پیاوړي کسان پکې روزل شوي دي. په شعر کې اشرف خان هجري، عبدالقادر خټک، صدر خان خټک، سکندر خان، گوهر خان او نور، په ساده نثر کې خوشحال خټک، افضل خان، قادر خان، او نور پیدا شول او د یوه مکتب پیروي یې وکړه.

د رحمن بابا ادبي او تصوفي مکتب د خوشحال خټک له ادبي مکتب څخه وروسته پیل شوی او ډېر ادبي او تصوفي شاعران یې روزلي دي، لکه: پیرمحمد کاکړ، محمد یونس خټیری، احمدشاه بابا، شمس الدین کاکړ، نجیب، عبدالعظیم رانې زی، بېدل اشغوری، مطیع الله، رحمت داوی، حسین او نور. ددوی په آثارو کې د ژوندانه زیاتره مسایل راغلي دي. د رحمان بابا په اشعارو کې اخلاقي، ټولنیز، عشقي او انتقادي درسونه نغښتي دي. ددې مکتب د پیروانو سبک روان دی. د شعرونو مضمونونه یې عموماً عشقي، اخلاقي، دیني، ټولنیز او تصوفي اړخونه لري.

له رحمن بابا او خوشحال خان څخه وروسته په پښتو ادب کې یو بل لوی شاعر پیدا شو او د نازک خیالی، یو نوی ادبي مکتب یې جوړ او نور شاعران یې خپلې پیروی ته راوبلل. دا شاعر حمید مومند و چې د پښتو ادب گلبن یې رنگین او بهای کړی دی. حمید ډېر په زړه پورې ادبي آثار پرېښي دي او پښتو ادب یې له یوې بلې لارې بشپړ کړی دی. هندي سبک چې دده په وخت کې پراختیا موندلې وه او لوړو پوړیو ته رسېدلې و، ښه یې و سپړه او بیا په خپله پکې شامل شو. د پښتو شعر یې په هندي سبک و اړاوه. د هندي سبک ځانګړتیاوې

بي پکي راوستي چي له همدې امله د حميد مومند سبک ته د پښتو هندي سبک ويلای شو. د نازک خيالی په دې مکتب کې د سوز، گداز، مينې او محبت کلمې ډېرې دي. د فورم له پلوه په دې مکتب کې د شعر ونو زياتره ډولونه، لکه: غزل، قصيده، مثنوي، ترکيب بند، قطعه، مخمس، رباعي او نور شته. د غزل برخه پکې درنه وه.

لکه دمخه چې مو وويل حميد پخپله د هندي سبک پيرو و، خو ددې سبک د نورو شاعرانو پر خلاف د ده کلام لږ څه ساده او هر څوک پرې پوهېدای شو. د حميد د وينا بله ځانگړتيا د پښتو ژبې د خوږو محاورو په کارولو کې نغښتې ده. له يوې خوا يې د وينا نازک خيالي او لطافت ساتلی او له بلې خوا د عامو پښتنو د پوهې کچې ته نژدې و. ددې سبک بله ځانگړتيا داده چې حميد د نورو شاعرانو پر خلاف مبتدلي تشبيه گانې نه کاروي او ډېرې نوي او ابتکاري تشبيه گانې يې پيدا کړي دي. علي خان، کامگار خټک، کاظم خان شيدا، محمدي صاحبزاده، عبدالله، ملا محمد، اکرم، قلندر ايريدی، نجيب، بيدل، ميرزا حنان کندهاری او نور ددې سبک پيروان دی.

د متن لنډيز:

پښتو بډايه ژبه ده. شعر او ادب يې ډېر لرغونی دی. تر ډېرې کچې يې خپل اصل ساتلی دی. هيواد ته د اسلام دين له راتگ وروسته د عربي او فارسي ادب تر اغېز لاندې راغله. عربي ژبه ديني ژبه وه او فارسي ژبې له هغې څخه زياتې موضوعگانې ژباړلې يا ليکلې وې. پښتانه از و و د اسلام دين او مذهب ته د درناوۍ له امله د هغوی تر اغېز لاندې راشي. له بلې خوا په سيمه کې يو لږ تو لنډيز و ناخوالو او سياسي خوځښتونو يو شمېر پښتانه شخصيتونه دي ته هغو لي و و چې د دين له لارې خپل ټو لنډيز او سياسي اهداف مخکې يو سي. بېلا بېل نامتو ليکوالان، شاعران او مشران رامنځته شول. هغوی هر يو خپل، خپل پيروان درلودل چې پيروانو به يې د يو واحد شعري قالب په ساتلو خپل مطالب بيانول. په دې توگه په پښتو کې ادبي مکتبونو او ځانگړي سبکو نه رامنځته شول او تر ډېره وچلېدل. د روښانيانو، خوشال خټک، رحمن، بابا او عبدالحميد مومند سبکو نه يادولای شو.

- ۱- تو لگی دی پر خورو دلو و وپشل شی. هره ډوله دی د سبک په اړه خپل معلومات راټول کړي او په ترتیب سره دی د روښان، خوشحال خان خټک، رحمن بابا او حمید مومند پر ادبي سبکونو باندې رڼا واچوي. د ډلو استازي دی د خپلو ډلو لیکني و لیکي او ټولو زده کوونکو ته دی یې واوروي. د یادوني وړ ده چې هر زده کوونکی باید په وار سره د ډلي استازیتوب وکړي. ډاکار ډیر اربین او د پام وړ دی.
- ۲- ادبي سبک څنگه ځانگړی کېږي؟ دوه تنه زده کوونکي دی پرې خبرې وکړي.
- ۳- په پښتو ادبیاتو کې د سبک او مکتب مفکوره څه وخت منځ ته راغله؟ یو زده کوونکی دی پرې رڼا واچوي.
- ۴- مسجع نثر لیکنه د کومو لیکوالو له خوا پیل شوه؟ له ساده نثر سره د مسجع نثر توپیر څه شی دی؟ یو تن زده کوونکی دی د نورو په وړاندې دی پرې خبرې وکړي.
- ۵- د حمید سبک څه ځانگړتیاوي لري؟ دوه تنه زده کوونکي دی د شعرونو او بېلگو په وړاندې کولو هغه بیان کړي.

د خوشحال خان د ادبي سبک په اړه معلومات راټول کړئ او په یوې لیکنې کې یې ځای کړئ. په بله وړځ یې په ټولگي کې نورو ته بیان کړئ.

لور ته د چارلي چاپلين پيکي

چارلي سينسر چاپلين د سينما د ډگر يو ه وتلي څېره وه. چاپلين په داسې وخت کې له اونا اونيل سره واده وکړ چې د برياليتوب پورې ته رسيدلی و. چارلي د ۱۸۸۹ م کال د اپرېل په ۱۶ په لندن کې زېږېدلی او د ۱۹۷۷ م کال د دسمبر په ۲۷ په سويسز لنډ کې مړ شوی دی. نوموړي او وه او لادونه درلودل. په دوی کې يو ازلي جرالدينه وه چې د سينمايي لوبغاړيتوب فنډه ورته له پلار څخه په ميراث پاتې وه. څو کاله د سينما په ډگر کې په کار بوخته وه. د پلار په څېر د شهرت پورې يو ته رسيدلی او په هنري غوندو کې يې نوم يادېده. کله چې جرالدينې غوښتل نوي د هنر ډگر ته ننوزي، پلار يې، چارلي ورته يو ليک ولېږه. دا ليک د نړۍ د ښکلو او زړه راگڼونکو ليکونو په ډلې کې راځي. دا ليک هر لوستونکی او اورېدونکی فکر کو لو ته هڅوي.

دلته نوموړی ليک په يو څه لنډون راوړو :
اگراني لوري، جراليني،

دلته شپه ده، د نوبل يوه شپه. زمونږ په کوچني کور کې ټول خلک ويده شوي دي. وروړو دي، خور دي، آن مور دي ويده دي. پرته له دې چې دا ويدي مرغی، راويني کوم، ځان مې دې نښې تيارې کولې ته، چې د مرگ د انتظار کولې ته ورته ده، راوړساوه. زه له تاڅخه ډېر لرې يم... خو سترگې مې دې رنډې شي، که به مې يوه شېبه ستا انځور له سترگو اوړي. ستا انځور هلته د مېرپر سړوت دی، خو ته پخپله په ښکلې پارس کې د هغه پرتمين تيار پر سترې. په دې پوهېږم او همدا سي ده چې گوندي د شپې په دې چوپه چوپتيا کې ستا د پښو او اوزونه اورم او د ژمي په دې تروزمې، کې ستا د سترگو پرېښاگورم.

او رېدلې مې دي د هغه شهزې (شهزادگي) په رول کې کار کوي چې د تاتار د خان اسيره شوي ده. شهزې او سه او ناڅخه ستوری شه او ځلېږه! خو که د نندارچيانو له څنداوک شاپاسي او د سوغات شوو گلونو په زړه پورې بوی درته د هو بښلاری، کومه شېبه درکه، په يو گوښه ځای کې کښينه، زما ليک ولوله او د پلار خبرو ته غوږ شه.

زما جراليني، زه ستا پلار يم، چارلي چاپلين. کله چې ته کوچنی وې، شپې شپې ستا سرته ناست وم او کيسې مې درته کولې؛ په ځنگل کې د يو خوب وړي خوندوره کيسه، په دنبته کې د وينښ ښامار کيسه،... کله چې به مې زړو سترگو ته خوب راغی، نو په پېغور به مې ورته ويل: څه! زه مې د لور په خوبونو کې ډوب يم.

خوب مې لیده جراليني، خوب... ستا د سبا خوبونه، ستا د نن ورځې خوبونه، د صحنې پر سر مې يو ه نجلۍ لیده، په اسمان کې مې يو ه پرېښته لیده چې نخل يې او نندارچيانو ويل: هغه نجلۍ گوري! دا د هماغه زاره سړي لور ده...

نوم يې پېژني؟ چارلي! هو، زه چارلي يم. زه يو زور سړی يم. نن ستا وار دی. و ناڅخه! زه په هغه ټوټې، ټوټې او شکېدلې پتلون کې نڅېدم او ته د شهزېو په وربښمېنو جامو کې ناڅې، دانڅاوري او تر هغو زيات د نندارچيانو د لاسونو پرکا په تاکله اسمانونو ته يو سي. څه هلته لاره شه! خو کله ځمکې ته هم راځه او د خلکو د ژوند ننداره کوه!

د تيارو كو خو د هغو ډمو ژوند وگوره چې په وچ نس او وچو لښكيو ناڅڅي.
زه د هغوی په ډلې کې و.م. په هغو شپو کې، ستا د ماشومتوب په افسانوي شپو کې، چې
ته زما په آلو ویده کېدې او زه بیا هم وینې پاتې کېد،م، ستا مخ او څېرې ته مې کتل او د زړه
درزهار مې دې شمېره. له ځانه مې پوښتل: چارلې، ایا دا کوچنی، نجلی، به تا وپېژني؟
ته ما نه پېژني، جرالدینې. هغه پخوانۍ شپې، هو... تاته مې کسې کولې، خو هېڅکله
مې تاته خپله کیسه ونه کړه. دا کیسه په اوږدو ارزۍ... د هغه وړې انسان کیسه چې د لندن
په ډېرو ټیټو او سپکو کوڅو کې به یې سندرې وېلې، نڅېده به او خیرات به یې ټولوله. دا
زما کیسه ده.

ما د لوږې مړه څکلې ده. ما د بې کورۍ درد گاللی او ترهغې زیات ما د هغه انسان رنځ
احساس کړی چې له غروړه یې سمندر په زړه کې څپې وهلې، خو د لاروي د خیرات یوې
سکې د هغه غروړه په اوبو لاهو کاوه.

له دې ټولو سره سره زه بیا هم ژوندی يم او له مرگه مخکې په ژوندیو پسې باید څه ونه
ویل شي. زما کیسه ستا نه پکارېږي. ستا خبرې به وکړو. ستا په نوم پسې زما نوم راځي،
چاپلین. په همدې نامه مې د ځمکې پر مخ له څلورپنځو کلونو څخه زیات خلک وځنډول
او هرڅومره چې هغوی وځنډل ترهغوی ما پخپله ډېر وژړل!

جرالدینې، په کومې نړۍ کې چې ته او سپرې، هلته یوازې نڅا او موسیقې نه ده.
د نیمې شپې پر مهال چې د ټیټر له پرتمین سالون څخه راوځي، هغه شتمن له یوې
مخې هېرکړه چې لاسونه درته پرکړي او ستایې دي. د هغه ټکسي چلوونکي د حال پوښتنه
وکړه چې تا کور ته رسوي. د هغه د مېرمنې پوښتنه وکړه. که مېرمنه یې امیدواره وي او د
رائلونکي ماشوم د جامو پیسې نه لري، د پیسو چیک راوباسه او په پټه یې د هغې د مېر
په جیب کې کېږده. ما په پاریس کې خپل د بانک استازي ته سپارښتنه کړې چې ستا دا راز
لگښتونه په پټو سترگو ومني، خو د نورو لگښتونو اړتیا باید بیان کړې.

کله کله په سرویس یا میټرو کې په بیمار کې وگرځه. خلکو ته وگوره او لږترلږه د ورځې
یو ځلې ځانته و وایه چې: "زه هم د هغوی له ډلې څخه یوه يم." گراني لوري، ته د هغوی له

دلې څخه یوه بې، نه له هغو څخه زیاته. مخکې تر دې چې هنر چاته د الوتلو وړزې ورکوي، زیاتره ترې خبرگي بڼې هم اخلي، که کله هغه ځای ته ورسېدې چې یوه شېبه د خپلې نڅا له ننډارچیانو څخه ځان پورته وگڼي، هماغه مهال صحنه پرېږده او ځان ژر پاريس ته ورسوه. ماته هغه ځای ښه معلوم دی. هغه ځای د پېړیو پېړیو دمخه د کولیانو پسرلنی، ځانگو وه. هلته به د ځان په څېر نڅاگرې وگوري، چې له تا څخه ښکلې دي، چالاکه دي او له تانه ډېرې مغورې دي، هلته د "شانزلیزه" ژندو ونکې شغلې نشته.

د کولي نڅاگرو شغلې یوازې د سپورې رڼا ده. ښه ورته وگوره ایا هغه تر تا ښې نه ناڅي؟

گراني لوري، اعتراف وکړه. تل داسې یو څوک شته چې تر تا ښکلې وي، پر دې پوهه شه د چارلي په کورنۍ کې هېڅکله څوک داسې بې ادبه نه و چې کوم ښوونکي ته ناوړه خبره وکړي.

ښایي زه و مرم او ته ژوندۍ، واسې، زما هیله داده چې هېڅکله یېو زله ژوند ونه کړي. له دې لیک سره مل یو سپین چک درلېږم، هرڅو مړه پسي، چې غواړې پکې وي، لیکه او وايې اخله. خو هرکله چې دوه فرانکه لگوي، ځانته ووايه چې دویم فرانک زما برخه نه ده. هغه د یو نومورکي برخه ده چې نن شپه ورته اړتیا لري.

د پیسو او شتو په اړه له دې امله درسره خبرې کوم چې زه د هغې بدوالی ښه پېژنم. ما ډېره موده په سرکس کې تېره کړې. تل د هغه چا په اړه انډېنمن و م چې په یو نړي پورې تلل، خو، لوري، دا حقیقت تله وایم چې د نړي پورې په پرتله خلک د ځمکې پر مخ زیات لورېږي.

ښایي چې کله د نړۍ ډېر ښکلې الماس تا وغولوي. هغه شپه به دا الماس تا ته د سرکس د پورې په څېر وي او تا به هرو مرو وغورځوي.

په زرو او گانو زړه مه تړه. ځکه ددې نړۍ تر ټولو ستر الماس لمر دی. له ښکته مرغه دا

الماس د هر چا پر غاړه ځلېږي.....

خو، که که مه وړځ دي د يو چا د څېرې په لس زره بابلود، پاکه او له هغه سره يو زره او سهه. مور ته مې دې ويلي چې په دې اړه درته ليک و ليکي. هغه مينه تر ما بڼه پېرژني. هغه د يو زره توب د پېژندنې لپاره تر ما غوره ده. يو هېرم چې ستا کار ډېر ستونزمن دی.

پر سستېر باندي له نړيو و رښمښنو جامو څخه پرته بل څه ستا بدن نه پتوي. د هنر لپاره انسان د سستېر سرته لوڅ لغو راتلاى شي، خو بېرته بايد له مخکې څخه هم پاک او سوچه راکښته شي. په دې نړۍ کې داسې هېڅ غوره شى نشته چې يوه نېجلۍ دې د هغه لپاره خپل يو نوک هم چالنه ښکاره کړي.

لوڅوالى زموږ د زمانې ناروغتيا ده. زه زور سړى يم، ښايې خبرې مې خندنى، او سې. خو زما په گومان ستا لوڅ بدن بايد د هغه چا برخه وي چې تاته يې لوڅ روح گران دی. بده نه ده، که په دې اړه ستا فکر لس کاله دمخه وي، د ستر (حجاب) له مهاله مه ډارېږه! د لس کاله تا نشي زرو لای!!.....

د متن لنډيز:

چارلي چاپلين د نړۍ د سينما تکړه لوبغاړى و. هغه په خپل تمثيل يې شمېره خلک خنداوي او ژړولي دي. نوموړي په ټولني کې شته ناخوالي ډېرې بڼې انځور کړي او په ډېره وړتيا يې نندارې ته وړاندي کړي دي.

لور ته د چارلي چاپلين په ليک کې د هغه مفکوره ډېره بڼه غبرگه شوي. انساني جوهر يې درک کړى او هغه يې خپلې لور ته پوره څرگند کړى دى. چارلي انساني دريځ ته په ارزښت د هغه په ساتني ډېر ټينگار کړى دى. لور ته د چارلي چاپلين په ليک کې په حقيقت کې ټولې نړۍ ته د چارلي پيغام نغښتى دى. هغه په ډېر جرات له هغو کړنو پرده پورته کړې چې سرته رسول يې بشر ته په ټوليز ډول د شرم او رسوايۍ خبره ده.

۱- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو و وېشل شي. هره ډله دې پورته لیک له ځانه سره ولولي. د لیک له متن څخه دې اصلي پیغامونه راوباسي، و دې یې لیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه نورو ته وړاندې کړي. ټول زده کوونکي کولای شي په موضوع ازادې خبرې اترې وکړي او خپل نظرونه بیان کړي.

۲- پښه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې راشي او هر یو دې په خپل وار پورته لیک په خپله ژبه و وایي. نور زده کوونکي دې غوږ ورته ونیسي.

۳- ټول زده کوونکي دې د پورته لیک د متن له مخې د چارلي چاپلین د شخصیت په اړه فکر وکړي او بیا دې څو تنه هغه د نورو په امتحانیتوب په وار سره بیان کړي.

۴- چارلي چاپلین په سینما کې کمپي او تراژیدي صحفې لوبولي. زده کوونکي دې فکر وکړي چې کمپي او تراژیدي څه ته وایي او آیا موخه یې یوازې د خلکو خندول او ژړول دي او که بل څه؟ په دې اړه دې څو تنه زده کوونکي خپل نظرونه له بېلگو سره نورو ته وړاندې کړي.

۵- د زده کوونکو له ډلې څخه دې څلور تنه رڼدای شي تر څلورو زیات وي) د ټولگي په وړاندې په عملي توگه یوه، یوه کمپي او تراژیدي ننداره نورو ته وړاندې کړي. نور زده کوونکي دې د هغو اصلي پیغام په گوته او له خپل نظر سره دې وړاندې کړي.

هر زده کوونکي دې د نورو له مرستې پرته یوه لنډه کمپي یا تراژیدي ټوټه و لیکي. د خپلې ټولني یا ولس موجود حالت دې پکې تمثيل کړي او په بله ورځ دې یې نورو همپو لگيو الوته واوروي.

نشه يي توکي (هپروپين)

د زلميتوب دوره په رواني لحاظ ډېره حساسه دوره ده. که يو څوک په دې دوره کې بې لارې شو، نو پايله به يې د ډاډ ورنه وي. په دې دوره کې ځوانان ډېر زيات تر تقليد او د بل د پېښو تر اغېز لاندې راځي. که په دې ډېر کې هغوی ته پوره پام و نشي، بنسټي په ضمير شعوري توگه په ډېرو بدو لارو روان او تر څو چي ورته د لويانو پام کېږي، کېدای شي خپل ځان او ټولنه له يو لړ ستونزو سره مخامخ کړي. د نشه يي توکو کارونه او پر هغې باندې روبردي کېدل هم زياتره له همدې مهاله پيل کېږي.

- تاسو به په خپل ځم گاونډي کې په نشي کوم روبرښي سړی ليدلی وي، د هغه ژوند ورته څنگه معلومېږي؟

د نشه يي توکو د کارونې پر بنسټ په ټولني کې رنگارنگ اخلاقي او جنابي جرمونه رامنځته کېږي. په نشه يي توکو روږدي کېدل نه يوازې د سړي شتمني له منځه وړي، بلکې ټوله کورنۍ او آن ټولنه له خطر سره مخامخ کوي. دا توکي زياتره په کورنيو کې د ښځې او مېړه د جلا کېدو او د کورنۍ د ټوټه کېدو لامل کېږي. پر نشه يي توکو او الکو لو روږدي کېدل د سړي جسمي، ذهني او اخلاقي روغتيا له منځه وړي او سړی په بيکاره او لټ موجود بدلوي. هغه نه يوازې دا چې د مسووليت احساس نه کوي، بلکې د خپلې کورنۍ حيثيت هم له گواښ سره مخامخ کوي. په ټولنه کې د يو شمېر شرايطو د چمتو کېدو له امله انسان د يو شمېر نشه يي توکو په کارولو اخته کېږي چې څرگند جرم گڼل کېږي. ددې توکو د کارونې مخه بايد ونیول شي. پر نشه يي توکو او الکو لو باندې د يو غړي روږدي کېدل کولای شي په مستقيم ډول د ځوانانو او کوچنيانو په چال چلند اغېز وکړي او له نشه يي توکو سره د هغوی د مينې لامل شي. که د روږدي کېدا لامل يې نشي، خو بيا هم د کورنۍ پر اخلاقي وضعې باندې ناوړه اغېز کوي. روږدي مور يا پلار يوازې د خپلې نشې په سوچ کې وي او د خپلو اولادونو په نسبت د مسووليت احساس نه کوي.

هير وين يو ډېر قوي او مرگونى نشه يي توکى دى. د مورفينو پينځه برابره مسمومونکى زور لري او ډېر ژر پرې سړى روږدى کېږي. له ايبينو څخه لاس ته راځي. په ۱۸۷۴ م کال کې يو انگليسي پوه کشف کړ. په ۱۸۹۰ م کال کې يو شمېر الماني پوهانو پرې نوي څېړنې وکړې او دا توکى يې پر نړي رنځ او تنفسي ناروغيو اخته کسانو او همدارنگه پر مورفينو روږدو کسانو ته تجویز کړ. په ۱۹۰۹ م کال کې عملاً پر مورفينو باندې د روږدو کسانو لپاره وکارول شو. دا يو ډېر قوي نشه يي توکى دى. لکه دمخه چې مو وويل د مورفينو پينځه برابره مسمومونکى دى، نو د يو روغتيايي توکى په توگه وپېژندل شو؛ ځکه کله چې په پر مورفينو باندې روږدو کسانو ته وركول کېده، د مورفينو اغېز به يې ډېر ژر ليرې کاوه، خو وروسته د ډاکټرانو پام دې ټکي ته واوښت چې دا توکى تر نورو توکو څو څو واړې خطرناک او مرگونى دى. له مورفينو

څخه يې د روږدي کېدو ځواک زيات دی؛ ځکه ۶۰ ميلي گرامه ورځنی لگښت يې سړی په دو و او ونيو کې په بشپړ ډول روږدی کوي. په روږدي سړي کې له ۸ څخه تر ۱۲ ساعتونو وروسته بېرته د هغې کارونې ته زياته لېوالتيا پيدا کېږي. له هير ويينو څخه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۸ م کال کې د سپين رنگه پوډرو په توگه کار واخيستل شو او ورو ورو ورسره د اخيستونکو جسمي او رواني تړاو پيدا شو. ددې توکي په نه تر لاسه کېدو روږدي شخص ته کانگې، د ځان خوړ، سرېدالي، د بدن د دفاعي سيستم کمزورتيا، خپگان، مړاويتوب او غلی والی، د کمزوری احساس، سخته لوزه، د او بڼکو او پوزي بهېدل، جنسي کمزوري او د حافظې کمزوري، د سترېا او ستومانی احساس او نس ناستی پيدا کېږي. که پر هير ويينو باندې روږدي شخص ته تر ۳۶ ساعتونو پورې هير ويين ورته کړای شي، لاس او پښې يې سختې ږيږي، خوب نه ورځي او له ارادې پرته کوکاري وهي. سترېا او بېحالي پرې غلبه مومي او آن تردې چې له ځايه سر نشي پورته کولای. که دا کار لږ وادام ومومي، نو د مرگ خطر يې شته دی.

د شمېرنو له مخې د نړۍ د ايشينو زياته برخه په افغانستان کې توليدېږي. له همدې امله د روږدو کسانو شمېر هم په افغانستان کې زيات او له يوې ورځې نه بلې ته لاپسي ډېرېږي. د شمېرنو له مخې پر هير ويينو باندې زياتره روږدي اشخاص ځوانان دي چې له ۱۸ – ۳۰ کلونو پورې عمر لري. پر نشه يې توکو باندې د اخته کسانو د مړينې شمېر په هغو ځايونو کې ډېر زيات دی چې هلته د کوکلاړو کرکبله کېږي او ايشين توليدېږي.

نن دې مرگونو توکو ښوونځيو او د ځوانانو مرکزونو ته لاره پيدا کړې او زموږ د زړه پوتې ماشومان او تنکي ځوانان پرې اخته کېږي. دلته د ميندو، پلرونو او ښوونکو دنده ډېره درنده ده. هغوی بايد پرې تږدي چې د زړونو پوتې او د سترگو کسې يې ددې چټلو توکو په کارونې اخته شي. بايد د هغوی له مرگونې او خطرناکو پايلو څخه يې خبر کړي. د اسلام د سپېڅلي دين احکام، ټولنيز او اقتصادي او د طبابت له مخې د هغوی بدني او روحي زيانونه ورته بيان کړي. د هغو خلکو حالت دي ورته په خپلو سترگو وروښيي چې عملا يې ټولنيز، اقتصادي او روغتيايي زيانونه ليدلي دي او د کورنۍ او ټولنې د

شرم لامل او د اوږو بار يې گرځېدلې دي. په همدې توگه گران زده کوونکي دي د خپلې ټولني او کورنۍ غړي، خپلوان، ملگري او انډيو الان ددې توکو له روغتيايي، اقتصادي او ټولنيزو زيانونو او په تېره بيا د اسلام د سپېڅلي دين له مخې د نشه يي توکو د راکړې ورکړې، کارونې او پېر او پلور له نارو او الوې څخه خبر کړي. د احساس لرونکو ځوانانو په توگه دې هغه پيغامونه د تبليغ، خبرو اترو، ليکنو او نورو له لارې د خپلو هېوادوالو غوږونو ته ورسوي چې د سگرتو، نسوارو، چلم، اپين، هيروين، مورفين او نورو نشه يي توکو په اړه يې په ښوونځي کې زده کړې دي.

د متن لنډيز:

هغه څوک چې نشه يي توکي کاروي او له هغې پرته ژوند نشي کولای، د روږدې يا معتاد په نامه يادېږي. له بده مرغه په افغانستان کې د معتادينو شمېر ورځ په ورځ زياتېږي. زياتره دا هغه ځوانان دي چې عمر ونه يې له ۱۸ څخه تر ۲۵ کلونو پورې دی. خلک هغوی د هير وښي يا پوږي په نامه يادوي. پوږيان له ټولني څخه وتلي خلک دي. خلک ورڅخه کرکه کوي او د يو مجرم سړي په سترگه ورته گوري. هغوی د خپل خان دښمنان او د ټولني د اوږو بار دي. په حقيقت کې روږدې کسان هغه څوک دي چې رواني ستونزې لري؛ د نشه يي توکو له زيانونو څخه خبر نه دي؛ له ناسمو خلکو سره ناسته ولاړه لري؛ ټولنيز او اقتصادي محروميت لري؛ د کورنيو ستونزو له کړاو سره لاس او گړيوان وي؛ ميندې او پلرونه يې په هميشي تاوتریخوالي کې ژوند کوي او په غير ارادې توگه د نشه يي توکو په دام کې نښتي وي. د ټولني د ټولو افرادو، دولتي او نادولتي موسسو گډ مسؤليت دی، يو له بل سره په گډه له روږدو کسانو سره مرسته وکړي چې له دې مرگونې رنځ څخه ځانونه راوباسي. همدا شان هڅه وکړي په هېواد کې د کوکنارو د کرکېلې مخه ونيسي چې ددې مرگونو توکو زېږونکي ده. ځوانانو او ورگاړو خلکو ته د کار لازم فرصتونه چمتو کړي؛ په ټولني کې پر نشه يي توکو د روږدو کسانو لپاره د درملني لارې چارې برابرې کړي چې د تل لپاره له دغه رنځ څخه خپله ټولنه وژغوري.

۱- د زده کو ونکو له ډلې څخه دې خو تنه په و ار پر بېلا بېلو نشو باندي د اخته کسانو ژوند او حرکتونه تمثيل کړي.

۲- په ټولني کې پر نشو باندي د اخته کسانو شخصيت او د هغوی ټولنيز دريځ څنگه وي؟ څو تنه دې په خپله خوښه د نورو په وړاندي د هغې په اړه خبرې وکړي.

۳- زده کو ونکي دې په ټولگي کې يوه غونډه جوړه کړي. د غونډې مشر، د مشر مرستيال، منشي او وياند دې د رايو له مخې وټاکي. پنځه تنه وينا وال دې د بېلابېلو نښه يي توکو په اړه خبرې وکړي. د غونډې په پای کې د نښه يي توکو د کرکلي، تجارت، لېږد او پر هغې باندي د روږدي کېدا په اړه دې يو پرېکړه ليک غونډې ته وړاندي کړي. کېدای شي د زده کو ونکو له ډلې څخه يو تن د غونډې بهير و ارزوي او رڅنډه وړانديزونه وکړي.

۴- که ستاسو په چم او گاوند کې پر نشې کوم اخته سړی او سېږي، تاسو له هغه سره څنگه چلند کوئ او خپلو ملگرو او کليوالو ته له هغه سره د چلن په اړه څه لارښوونه کوئ؟ درې تنه زده کو ونکي دې د نورو ټولگيو الو نظرونه واورې او هغه دې توحيد او نورو ته وړاندي کړي.

۵- پر نشې روږدی يا معتاد چاته ويل کېږي؟ پر نشې باندي د روږدي کېدا لاملونه کوم دي؟ زموږ هېواد څومره له دې ستونزې سره لاس او گډون دی؟ د زده کو ونکو درې ډلې دې پر دې موضوعاتو بحث وکړي او خپل نظرونه دې ټول ټولگي ته وړاندي کړي.

د برياليتوب شرط د پياوړې ارادې لړل دي. تصميم د بري
لومړی شرط دی.

((د ورځې يوه خبره))

زده کورنکي، هي د کورکنارو د کرکيلي د مخنيوي او بوگرانو ته د قناعت د ورکولو په اړه خپل نظر په يوې مقالې کې وليکي او په بله ورځ دې نورو ټولگيو الو ته واوروي.

لاندي شعر و لولئ او خوند ترې واخلي:

سيم و زړ په ملک کې نه لرم نادار يم په دولت د زړه تر حده دنيا دار يم
 وظيفه د حق له دره رارسېږي کله سسپي غونډي طامع د بل ديار يم
 د مخ آب مي په سوال سره توی نشو پو شپږه په صدف در غونډي ابدار يم
 قناعت له نا اهلاتو بي پرواکرم په دې گنج سره سرخړوی لکه انار يم
 دار مدار د هيڅ ظالم کولای نشم ځکه تل د هر خودبين د سترگو خار يم
 تر همای بلند نظر يم که باور کړي کرگس نه يم چي جيفي ته هو ادار يم
 نه مگس يم چي پر غوره کاسه منبلم نه دعوت وته د چا په انتظار يم
 نه پرخان باندي منت د هر نامرد بډم نه يم خر چي د گازر په جامو بار يم
 مملکت د نومېدی، مي رب نصیب کړ په معنا کې په راحت تر شهربار يم
 د اغيار په صورت اوريم چي لگيږم لکه گل تر و تازه په لاس د يار يم
 بنده گي د بل صاحب راڅخه نشي خاص بنده زه پسر محمد د کردگار يم
 پسر محمد کاکړ

د نورو په عيونو سترگي پټي کړئ، پر ځای بي خپلو عيونو ته پام وکړئ. هغه فرصت چې د نورو د عيونو په سپړلو کې تېروئ، په هغې کې خپل عيونه اصلاح کړئ.

درواڅښنه ونه

هره انساني ټولنه د اخلاقو يوه ټولگه لري. دا اخلاق د هغې ټولني بنسټيز ارزښتونه جوړوي؛ د ټولني د غرو په ورځنيو فعاليتونو کې راڅرگندېږي او بشري بنسټ پياوړی کوي. اخلاق دوه اړخه لري: نیک او بد. نیک اخلاق په هر ځای او هره ټولنه کې منلي وي. بد اخلاق د هېچا نه خوښېږي او کرکه ترې کوي. د ټولنيزو فرهنگونو له مخې کېدای شي په يوه ټولنه کې يو کار د منفي اخلاقو په ليکه کې وشمېرل شي، خو بيا همدا کار په نورو فرهنگونو کې د هغې ټولني د معيارونو له مخې ناوړه نه برېښي. له دې سره داسې اخلاق شته چې په ټولو ټولنو او فرهنگونو کې ورته په يوه سترگه کتل کېږي. رښتینولي، صداقت، ښښنه، مېړانه او دې ته ورته نور د غوره اخلاقو داسې بېلگې دي چې هر شخص، هرې ټولني او هر فرهنگ ته منلي دي. له بلې خوا دروغ، منافقت، په وعده نه وفا، غلا، غيبت او نور داسې کرني دي چې د نړۍ په ټولو ولسونو کې ناوړه بلل کېږي. دلته د خيانت او دروغو د زمان په اړه د "کليله او دمنه" له کتاب څخه يوه کيسه راوړل کېږي. ولې ترهغه چې بدي شته، نیکي پالنې کېږي او ترهغه چې تورتم وي، زنا خپل رنگ له لاسه نه ورکوي.

تاسو پوهېږئ چې د دروغو يا منافقت پایله څه شي؟

داوړې گرمې وه. کریم او جمال په یوې دښتې کې روان وو. چېرته کلی، کور او ودانې نه لیدل کېده. کریم تر جمال لږ څه ډنگر او ساده و. هغه مخکې او جمال ورسې روان و. کریم شاته وکتل، ډېره لار یې وهلې وه. د دښتې په شگو کې یې د خپلو پټیو پلونه ولیدل چې د میړیانو د لارې په څېر یې یوه نړۍ لاره جوړه کړې وه. کلو او بانډو ته لږه لار پاتې وه. څو دقیقې وروسته هلته رسېدل. ښار کلو ته نژدې پروت و. کریم ودرېد او جمال ته یې وویل: "لږه لار پاتې ده. کلو ته چې ورسېدو، لږه دمه به وکړو، بیا به خپلو کورونو ته لار شو. د سخت باد او تویان له امله مو او ښان ورک شول. نه پوهیږو او س به چېرته وي. ژوندي به وي که کوم ځناو به خوړلي وي؟" جمال، چې له ستړیا یې سا تنگ، تنگه کېده، وویل: "زمونږ ټوله شتمني هماغه او ښان وو، نور څه نه لرو. نه پوهیږم څه وکړو. کاشکې پیدا کړی مو وای."

کریم وویل: "چېرته دي لټول؟ ته څه پوهیږي چې هغه چېرته تللي دي؟" جمال په نهېلې و ویل: "نه پوهیږم، خو زړه مې په اوښانو پسې سوځي."
لږ وروسته کلی ته ورسېدل. هلته یې یوه چینه ولیده. د چینې د پاسه یوه لویه ونه ولاړه وه. ځانگې او ښاخونه یې هرې خواته غځېدلې و. یخ سوری و. تر ونې لاندې یخه چینه وه. چینې ته لارل، د دښتې تودوځي ډېر تېرې کړې و. لومړی یې مخ او لاسونه پرمخغل بیا یې اوبه وڅښلې. کریم وویل: "خدايه، د اوبو په څېر ستر نعمت نشته!" جمال په توکو ورته وویل: "یو ورک شوی اوبس هم نه؟"

کریم په تریو تندي ورته وویل: "آه، د زړه پر تپ مې مالگه مه دروړه!"
کریم او جمال دواړه ډېر ستړي شوي وو. خوب ورته ورغی. ویده شول. څو ساعته تېر شول. کریم سترگې وغړولې. میده میده باران وریږه. زړه یې نه کېده چې پاڅیږي، خو باید خپلو کورونو ته یې ځانونه رسولې وای. ودرېد، ملا یې تاوه راتاوه کړه، ستړیا یې واېسته. مخامخ یې سترگې په یوې کڅوړې ولگېدې. ورغی او پورته یې کړه. کڅوړه درنه وه. وینې څښله، د سکو ترنگار یې واوړېد. کڅوړه یې بېرته کړه. "او خدايه، سره

زرا" باور يې نه کېدو. کڅوړه له سرو زرو ډکه وه. د اوبسانو غم يې له ياده ووت. په دې سرو زرو سلگونه اوبسان کېدل. جمال ته ورغی او غږ يې ورته وکړ: "جمال، جمال، پاڅېره!" جمال په ډوډه و او بېست، سترگې يې پرانېستي. کریم ته يې وکتل. بېرته يې سترگې پټې کړې. کریم بيا و خوځولو او ورته يې وويل: "پاڅېره! وگره چې څه شی مې موندلی، پاڅېره!"

جمال سترگې وغړولې. د کریم په لاس کې يې کڅوړه وليده. کریم کڅوړه و خوځوله. د سکو ترنگار بيا پورته شو. جمال توپ کړ او کڅوړې ته يې لاس کړ. خوب يې نه لیده، په رېښيا د سرو زرو کڅوړه وه. ويې پوښتل: "دا کڅوړه دې له کومه کړه؟ هغه چېرته وه؟" د کریم خوله له خدا ډکه وه. ويې ويل: "تر هغې ډېرې لاندې. لومړی مې وانگېرل چې چا به اېښي وي، هاخوا دې خوا مې وکتل، هېڅوک مې ونه لیده. فکر مې وکړ چې خدای ﷻ د اوبسانو بدله راکړې ده."

جمال ته ځمکې ځای نه ورکاوه. ناکار و. ويې ويل: "ته رېښيا وايې؟ اوس نو دا زموړه کڅوړه ده؟ ښه به دا وي چې په اړه يې سوچ وکړو!"
کریم ډېر ساده سړی او په ملگرتوب کې وفادار و. ځواب يې ورکړ: "سوچ ته اړتيا نشته. اوس يې په خپل منځ کې وېشو. ښمې يې ستا او ښمې يې زما."

جمال خپل ملگری ښه پېژانده او د هغه ساده گي ورته ښه معلومه وه. فکر يې وکړ او ويې ويل: "ما ته يو چل راغی. که ټوله کڅوړه کور ته يو سو، ښايې خلک راباندې پوه شي او د غلام گومان راباندې وکړي. اوس به لږې ترې واخلو او نورې به تردې ونې لاندې ښخې کړو. هر کله چې مو ورته اړتيا پيدا کوله، راځو به او لږې، لږې په ترې اخلو."
کریم ورسره ومنله. لږې سکې يې واخيستي او نوره کڅوړه يې تر هماغې غټې ونې لاندې په يو ځای کې ښخه کړه. ډېرې يې ورباندې کښېدې. د اوبسانو د ورکېدو غم يې له ياده ووت. خوشحال، خوشحال کورونو ته رهې شول.

څو اوونۍ تېرې شوې. جمال خپلې پيسې خلاصې کړې، نورو پيسو ته يې اړتيا پيدا

کره. د خپلي نقشي د پلي کېدو سوچ يې وکړ.
يوه ورځ د لمر لوېدو پر مهال له کوره ووت. هو اتياره شوي وه. چانه ليدېد. يو ساعت وروسته هاغه ځای ته ورسېد. شاوخوا يې په څير وکتل. څوک يې ونه ليد. زړه يې کېده په بېره کڅوړه راواخلي او ولاړ شي، په منډه ونې ته لاړ، ډبرې يې پورته کړې او کڅوړه يې راواخيسته. د کڅوړې پر ځای يې خاورې واچولې او ډبرې يې پرې بېرته همغسې کېښوئې. کڅوړه يې تر ملا وتوله او روان شو.

څو ورځې وروسته جمال د کریم کره لار. کریم ته يې وويل: "پيسې مې خلاصې شوې دي. راځه چې لار شو او لږې سکې راوړو."
کریم هم پيسو ته اړتيا درلوده. ورسره يې ومنله. دواړه پورته شول او د چيني پر لور رهي شول. جمال ورته په لاره وويل: "غوره داده چې د مخکې په څېر د اړتيا په اندازه سکې راواخلو او نورې بېرته ښخې کړو."

کریم ومنله. چيني ته ورسېدل. د ونې خواته لاړل، ډبرې يې پورته کړې. ځمکه يې وکڼله، ډبرې خاورې يې لږې کړې، خو کڅوړه نه وه. ځمکه يې بيا وکڼله او خاورې يې هاخوا دي خوا لږې کړې، خو کڅوړه يې ونه موندله. کریم په څيگان جمال ته کتل. جمال ډېر چالاک و. ښه تمثيل يې کاوه. څو شېبې وروسته يې وويل: "له ما او تا پرته د کڅوړې ځای بل چاته معلوم نه و. تا زما له باور څخه ناوړه گټه اخيستي او کڅوړه دې له دې ځايه پټه کړې ده."

کریم هيڅ نه پوهېده. نهيلی و. په ډېر صداقت يې وويل: "ما دا کار نه دی کړی. باور وکړه، ما له تا سره هيڅکله خيانت نه دی کړی. کېدای شي هغه ورځ چا ليدلي و او سو، چې دا کڅوړه موندلته ښخوله."

جمال حق په چاڼه خبره نيولې وه، ونې وويل: "باور مې نه راځي. هغه ورځ تا هرې خواته ښه وکتل. هيڅوک هم نه و. اوس چې دې پيسې پټې کړې، غواړې گناه د بل چا پر غاړه واچوې! زه ستا له لاسه قاضي ته ځم او شکايت کوم."

کریم او جمال دواړه تش لاسونه کورونو ته راغلل. کریم ډېر ناګراره و، خو د پیسو لپاره نه، بلکې ددې لپاره چې جمال یې په خبره باور نه کاوه. کریم ډېره هڅه وکړه چې جمال راضي کړي، خو نتیجه یې ورته کړه. جمال د بنار قاضي ته لار او ټوله کیسه یې ورته وکړه.

قاضي پوه سړی و. ډېره تجربه یې لرله. د جمال خبرې یې اورېدې، خو کریم ته یې هم کتل. جمال ته یې مخ و اړاوه او ویې پوښتل: "ډېر بڼه! کڅوړه په خپل ځای نه وه. ته فکر کوي چې ملګري دې پټه کړي ده؟ ایا کوم شاهد هم لري او که نه؟"

جمال وویل: "هو، قاضي صاحب، هغه ونه زموږ شاهده ده، چې کڅوړه مو وړاندې ښخه کړې وه."

جمال پخپله هم نه پوهید چې ولې یې داسې وویل. قاضي وموسکېد او ویې ویل: "ونه خو خبرې نشي کولای؟ تر اوسه مې د خبرې کونکي ونې په اړه څه نه دي اورېدلي. سبا ټول هلته څو او له ونې څخه به پوښتنه وکړم. اوس کورونو ته لار شی."

هغه شپه جمال هیڅ خوب یو نه وړ. عجب خبره یې کړې وه. آیا ونه هم خبرې کولای شي؟ سترګې یې د کونډې په چت کې ښخې کړې وې او په سوچ کې ډوب شوی و. له ځانه سره یې وویل: "سهار ته څو ساعته پاتې دي. باید یوه چاره وسنجو. څه وکړم، ونه خو دروغ نشي ویلای. ولې مې دا دروغ وویل؟"

همداسې یې له ځان سره خبرې کولې. ناڅاپه یې یوې خبرې ته پام واوښت. له ځایه پورته شو او په منډه د خپل تره کور ته ورغی. تره یې ویده و، له خوبه یې وینس کړ او ویې ویل: "کاکا، کاکا، ویده یې؟ وینس شه!"

تره یې په وار خطایې وپوښتل: "څه چل دی؟ ولې په دې نیمه شپه کې راغلی یې؟" جمال ورته وویل: "کاکا جان، غو اړم یو راز درته ووايم."

تره یې د راز د خبرې په اورېدو پورته شو او کنښناست. فکر یې وکړ کومه مهمه خبره ده. انډېنښمن شوی و، ویې پوښتل: "څه چل دی؟ څه پېښ شوی؟"

وراره يې ټوله كيسه ورته وکړه. تره يې د جمال د خبرو له اوريدو وروسته وويل:
"بڼه نو اوس به ستا ددې ناوړه کار په وړاندې څه وکړم؟ لومړی دې غلا وکړه او بيا دې
دروغ وويل!"

جمال د خپل تره خواته نژدې شو او په زاری يې پيل وکړ، ورته وېي ويل: "ما داسې
فکر کړی، چې ته راسره هغې ونې ته لار شې. ونه ډېره غټه ده. لويې څانگې او بڼاخوڼه
لري. په ډوگې يې لوی غاړ دی. ته راسره لار شه او د ونې په هغه غاړ کې پټ شه. سبا
چې قاضي راغی او له ونې څخه د غل په اړه پوښتنه وکړي، نو ته به ورته د کریم نوم
واخلي."

تره يې لومړی نه منله، خو د جمال له عذر او زاری وروسته د شپې په تياره کې هغه
چينې ته لارل. تره يې د ونې په ډوگې پټ شو.
سهار کریم او قاضي هم چينې ته ورسېدل. جمال ډېر ترهيدلی و، خو ډېر ژر يې خپله
ترهه او ډار پټ کړ. جمال قاضي ته هرکلی و وايه. قاضي ترې وپوښتل: "هغه ونه کو مه
ده چې شاهدي ووايي؟"

جمال وويل: "قاضي صاحب، هغه ونه دغه ده."
قاضي ونې ته نژدې شو او وېي ويل: "ای غټې ونې، آيا ولاړی شې ووايي چې د
سر و زرو کڅوړه چا پټه کړې؟"

يوه شېبه وروسته له ونې څخه يو عجيب غږ راووت: "هوکې، قاضي صاحب، غل
همداشته دی او هغه کریم دی!" کریم ډېر ډارېدلی و. قاضي ته په منډه ورغی او وېي ويل:
"په خداي سوغند خوړم، دا ونه دروغ وايي. ما داکار نه دی کړی!" قاضي په موسکا ورته
وويل: "پوهېږم، زاری مه کوه. لار شه او لږ خس راټول کړه."
کریم نه پوهېد چې قاضي څه غواړي. لار، لرگي يې راټول کړل او راغی. قاضي لرگي
د ونې شاوخواته کېښودل او او رېي ورته کړ. له لرگو څخه لوگي پورته شول او د
ونې شاوخوا يې ونيوله. د جمال بدن په ريښا شو. د خپل تره په فکر کې شو. خو شېبې

وروسته د جمال د تره کومې لوگو ترېخ کړ. سترگې يې له اوښکو ډکې وې. په توخ، توخ
د ونې له ډوړ او ورت او ولوېد. جمال له شرمه خړ او بښتی و. تره ته يې ورمنده کړه.
قاضي وويل: "د خيانت او دروغو سزا يې آبي ده. تا په خپل کار هم خپله آبرو
واخيسته او هم د خپل تره! اوس دې تره په شا کړه او په مورنۍ پسي راځه!"
جمال ښه پوهېده، چې ځای يې زندان دی. ډېر پېښمانه و، خو کومه چاره يې نه لرله.

د متن لنډيز:

په دې کيسه کې ټول پيغام په خيانت او دروغو څرخي. خيانت او دروغ د انسان
حيثيت او وقار له منځه وړي، د خپلې کورنۍ او ولس په منځ کې بې سپکوي.
انساني ارزښت له لاسه ورکوي. سبا په ټولنه کې ځای نه لري. څوک ورسره
راشه درشه نه کوي او د شرم شپې ورځې تېروي. انسان ته نه ښايي د بدو او
ناوړو اخلاقو په لرلو ځان له انساني ليکې وباسي او خپل قدر او عزت له لاسه
ورکړي.

د اګليله او دمنه" د کتاب نوم ښايي هرچا او رېډلې وي. نوموړی کتاب په اصل کې
د سانسکرېت (پخواني هند) په ژبه ليکل شوی او وروسته د پښتو ژبې په ګډون
د نړۍ په بېلابېلو ژبو ژباړل شوی دی. هندي نوم يې "ګرتکا و دمنه کا" دی. کليله
و دمنه د ژوند يو کتاب دی او کيسې يې د ژوند موجود حقيقتونه څرګندوي.
ټولې کيسې يې روزنيزې او ډېرې خوندي دي. پورته کيسه په لړ څخه بدلون او
لنډيز نوي و ژباړل شوه.

۱- درې تنه زده کوونکي دې په ټولنه کې د انساني شخصیت په پیاوړتیا کې د نیکو اخلاقو د اغېز په اړه خبرې وکړي.

۲- د ناوړه اخلاقو زیانونه کوم دي؟ په ټولني کې د یو دروغمن شخص دریغ څنگه وي؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او د پورته پوښتنو ځوابونه دې نورو ته بیان کړي. په ترڅ کې که د زده کوونکو د دروغو په اړه کومه کیسه زده وي، نورو ته دې یې بیان کړي.

۳- دروغ له کومه ځایه پیلېږي، څنگه پراختیا کوي او څنگه یو انسان د هغې په اړه بې پروا کېږي؟ څو تنه زده کوونکي دې د څرگندو بېلگو په وړاندې کولو په دې اړه خبرې وکړي او خپلې سپارښتې دې واوروي.

۴- دوه مخې او دوه رنگي څه زیانونه لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې د هغې په اړه څرگندويي وکړي.

۵- څه کول په کار دي چې له ځانه نیولې بیا د ټولني تر هر غړي پورې نیک او ښه اخلاق تعمیم او پراخه شي؟ زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او په پای کې دې هر یو خپل، خپل نظر نورو ته وړاندې کړي.

نیک اخلاق او د انسان د شخصیت په بشپړتیا کې د هغې پر ارزښت یوه مقاله ولیکئ.

کله چې هوس پر عقل بریالی شي، انسان کندی ته لوېږي.
(حضرت علي کرم الله وجهه)

ارزاني په قوم خوښکې او د برهان زوی دی. دده د نوم او تخلص په اړه زياتې څېړنې شوي دي، خو تر اوسه دده اصلي نوم او د زوکړې کره نېټه چا نه ده په گوته کړي. څېړونکو يې د زېږېدو نېټه د ۹۲ هـ. ق (۱۵۲۳ م) شاوخوا بللې ده. ارزاني د پنجاب د قصور او سيدونکي و. هغه د قصور له اولياوو څخه شمېرل شوی دی. ارزاني يو عالم او فاضل سړی و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له کلياتو او د نثر له نمونو داسې بريښي چې نوموړی د اسلامي علومو، په تېره بيا د قرآن او حديثو علم تر لاسه کړی و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دواړو اړخونو ښه عالم او عارف سړی و. د ارزاني له کلياتو او د (بيان گردش فلک) تر نامه لاندې له يو نظم څخه څرگنديږي چې هغه د نجوم او فلکياتو له پوهنې هم يو څه برځمن و. ارزاني وايي:

دا فلک داييم په رقص
کله سه سمدکله نه حس
سمد نه حس په خپل بلخت شي
څوک دې نه کاسسه بحث
د فلک گرځېد په پېچ دی
څوک يې هست شي څوک يې هيچ دی
دا بېج سستوري اندازه وي
د هرچا قدر په خپل مېچ دی
د فلک چې گگردان نوم دی
د ستارو باندې هچوم دی
د فلک په کار پوهيږي
چې يې لوستی خپل نوم دی

د روښاني پير يو بل ليکوال او د روښاني غورځنگ مخالف، اخون دروېزه، هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللی دی. نوموړی د تصوف او معرفت له علومو سره

اشنا و .

ارزاني خویشکی د پیر روښان د خلیفه گانو په ډلې کې شامل و . پیر روښان هغه د پادشاهانو او امیرانو پر ځای عام ولس ته د معرفت او د توحید د علم د ورښوولو لپاره هند ته لېږلی و . ارزاني خپل ټول عمر په هند کې تېر کړی دی . د وروستیو لاس ته راغلو معلو مانو له مخې د "پینه" په ښار کې د هغه قبر او مشهور زیارت دی . د قبر پر ډبرې د هغه د مړینې نېټه ۱۰۲۸ هجري لیکل شوي ده .

ارزاني خویشکی پښتون او په قصور کې او سپد . د پیر روښان د پیری او ازه د و مره خوره شوي وه چې د قصور له پښتنو پرته د هندوستان میشت پښتانه هم ترې خیر شوي و . کله چې ارزاني خیر شو ، نو پښتونخوا ته راغی او د پیر روښان مړید شو . له مړیدۍ او یوې مودې تېرېدو نه وروسته ارزاني د پیر روښان تر ټولو لو مړنی صوفي او پوه ملاگری او د روښاني تصوف تر ټولو لوی او ستر مبلغ شو .

د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشریح او توضیح ده او یو تبلیغي او دعوتي رنگ لري .

ارزاني وايي:

نن کامل لره وردرومه د خپله چارکړه سرانجامه
دی به درکړي خفي ذکر پرې مشغول اوسه مدامه

بل ځای وايي:

نن کامل لره وردرومه تابه زر کاندې له مسه
که د پیر په امر چارکړې ته به بند کړي پنځه حسه

همداراز وايي:

دغه لوی نفس به زېرکړي د کامل پیر له اثره
د کامل په صحبت اوسه تا به خلاص کا له اثره

د حسیات او به به درکا د زنده زره له کوثره
که دغه اوبه دي وڅښي ته به و الوزي بي پره

(نو بیا) حال به دي روزي شي د کاملو له بصره
د توحيد مسبو ه به و خوري د دغ وني له ثمره
تر مقصوده به ورنشي بي کامل پير او رهبره
چي کامل پير دي روزي شي د تا چار به شينه بره ...
دي فقير غاړه اداکړه و هرچا بي ورکړه غوره
ارزاني پښتو صفت کا کل له الله اکبره

د روښانيانو په تصوفي او ادبي مکتب کې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پير روښان په عالمانو او پوهو ملگرو کې ارزاني د روښان تر ټولو ډير ډاډمن شخصيت و. له دې امله ارزاني د پير وروښان د فکر او فلسفې تر ټولو زيات معتبر مفسر گڼل کېږي.

ارزاني يو عالم او فاضل سړی او تيز فهمه او فصیح شاعر و. د روښاني ادبي مکتب يوه درنه علمي او ادبي سټه وه.

د نورو ليکنو ترڅنګ نو موری لاندې ليکنې لري:

۱_ پښتو ډيو ان: څه ناڅه ۶۰۰۰ بيتونه لري. د تصوف او سلوک موضوعات پکې راغلي دي.

۲_ مرات المحققين: ډاکټاب په فارسي ژبه ليکل شوی او د پندونو په بڼه د تصوف اسرار او رموز بيانوي. ډاکټاب څه ناڅه ۲۱۳ مخونه لري.

۳_ د نثر رساله: دا يوه کوچنۍ رساله ده چې ۲۲ مخونه لري. په دې رسالې کې په لنډه توگه د معرفت ذکر شوی دی.

۴_ ارزاني پر پښتو سربربره پر فارسي، عربي او هندي ژبو هم شعرونه ويلي دي او په دې ژبو کې د شعرونو ډيو انونه لري....

ارزاني يو صوفي او مذهبي سړی و. هغه د نورو عالمانو او د خپل وخت د دوډيزو علومو له کبله دي ته اړ و چې په عربي او فارسي ژبو ليکنه وکړي. په هندي هم د هغه لاس ښه بر و، خو بيا يې هم په شعوري توگه په پښتو ويل او ليکل خپله دنده بلله، لکه

چي وايي:

ارزاني په پښتو ووي نښ يې غاړه كړه ادا

د دې تر څنگ له نورو پښتنو څخه هم غوښتنه كوي چي پښتو سپكه ونه گڼي او له پښتو ليكنو كركه ونه كړي. وايي:

ارزاني پښتو څښه ته يې مه گڼه هلكه
دا څښه كه پښتو ده څوك دې نه كاڅني كركه

له خپلي ژبې سره ارزاني خپل د مينې يو بل دليل راوړي او وايي:
دې مولا له ډېره حبه رسولان كره له كټيه
هر رسول له كتاب راغى په خپل قام د قام په ژبه
په بل ځاى كې وايي:

كه توفيق مې حق نصيب كه زه به كښم د حق ثنا
يو ډېوان په پښتو ژبه پر ډېرش حرف به كرم بنا
بل يادگار به مې شي پاتو دا پښتو رښتيا وينا
ارزاني خپل مذهبي او تصوفي دعوت په پښتو ژبه خپرو لو. وگورئ:

كل صفت د خپل مولا كا په پښتو په څو څو طرحه
موافته له قرآنه پښتو شوي ده عجبه
دا څښه كه پښتو ده دا په نص حديث ده صحه

ارزاني په خپل ډيوان كې د پښتو او پښتون كلمې زباني كارولي دي. له دې امله مورخ
ويلاي شو چي ارزاني له پښتو او پښتونوالي سره زياته مينه درلوده. ارزاني وايي:
دا پښتو څښه واوره له دې ارزاني افغانه
ارزاني افغان وكنبلي د خپل زړه له تصويره
يو وينا به كرم اغاړه په پښتو به يې كرم سازه
پر كاغذ به يې زه وكنښم له دې پښتتښه رازه
ارزاني د عمر په وروستيو شپو كې د خپل ژوند موخه داسې بيانوي:

ارزاني ضعيف دى جسم خداى دى دا ويناكړه قسم
په پښتو ژبه يې وکښين کل صفت د حق د اسم

د ارزاني له لاس ته راغلي پښتو نثر څخه جوړتيرې چې نثر يې ډېر ساده او روان دى. د خيرالبيان په خلاف مسجع نه دى. د پام وړ خبره خو داده چې په ۶۱۲ هـ. ق. کال کې د سليمان ماکو نثر روان او بيا وروسته د پير روښان د "خيرالبيان" نثر مسجع بڼه لري، خو دده په نثر کې د سجعي برخه هغومره درنه، نه ده.

دا لاتندي بېلگه وگورئ:

"د سړي اندامونه خداى کړي دي. د هر اندام بخره شته. سترگي خداى کتو لره کړي دي او خو له خداى خبرو له کړې ده. او يوزه خداى دم لره کړې ده او غوږ خداى او رېډلو لره کړې دى. او پښې خداى بانه [يون، حرکت] لره کړي دي او زړه خداى ياد لره کړې دى."

د متن لنډيز:

ارزاني د پنجاب د قصور او سيدونکي و. هغه د قصور له او لياو و څخه شمېرل شوى دى.

ارزاني يو عالم او فاضل سړى و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له کلياتو او د نثر له نمونو داسې برېښي چې نوموړى د اسلامي علومو، په تېره بيا د قران او حديثو علم تر لاسه کړى و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دو اړو اړخونو بڼه عالم او عارف سړى و. د روښاني د پير يو بل ليکوال او د روښاني غورځنگ مخالف، اخون دروېزه هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللى دى. نوموړى د تصوف او معرفت له علومو سره اشنا و. ارزاني خوېشکى د پير روښان د خليفه گانو په ډلې کې شامل و. پير روښان هغه د پادشاهانو او اميرانو په ځاى عام ولس ته د معرفت او د توحيد د علم د ورېڼو و لو لپاره هند ته لېږلى و. ارزاني خپل ټول عمر په هند کې تېر کړى دى. د وروستيو لاس ته راغلو معلو مانو له مخې د "پټه" په ښار کې د هغه قبر او مشهور زيارت دى. د قبر پر ډبرې د هغه د

- مړينې نېټه ۱۰۲۸ هجري ليکل شوې ده. د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشریح او توضیح ده او يو تبليغي او دعوتي رنگ لري. د روښانيانو په تصوفي او ادبي مکتب کې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پير روښان په عالمانو او پوهو ملګرو کې ارزاني د روښان تر ټولو ډېر ډاډمن شخصیت و. له دې امله ارزاني د پير روښان د فکر او فلسفې تر ټولو زيات معتبر مفسر ګڼل کېږي او د روښاني ادبي مکتب يوه درنه علمي او ادبي سټه وه.

۱- يو تن زده کوونکی دې د روښان د ادبي سبک او بل تن دې د روښاني دورې د ليکوالو او شاعرانو پر محتوا او موضوع باندې خبرې وکړي.

۲- دوه تنه زده کوونکي دې د ارزاني پر شعري ځانګړتياوو وڅېړي. بېلګې دې وړاندې کړي.

۳- له پښتو سره د ارزاني مينه د هغه له کومو شعرونو څخه څرګندېدای شي؟ زده کوونکي دې د متن له مخې د هغې ځواب ومومي او دوه تنه دې پرې رڼا واچوي.

۴- په عمومي توګه د پښتو ژبې لپاره د روښاني غورځنګ ارزښت څه دی؟ درې تنه زده کوونکي دې څرګند کړي.

۵- پير روښان ارزاني ته کومه دنده، ولې سپارلې وه؟ يو زده کوونکی دې پرې رڼا واچوي.

په یوې لنډې مقالې کې د ارزاني، زېږېدنه، مړینه، ځای، شعري ځانګړتیاوي او د ژوند څرنگوالی و لیکئ. په لیکنه کې د لیک پیل، منځ او پای په پام کې ونیسئ. د مقالې په پای کې دکارول شوي ماخذ یا ماخذونو نومونه ولیکئ.
لانډې نثر ولولئ او پر مفهوم یې ځانونه پوه کړئ:

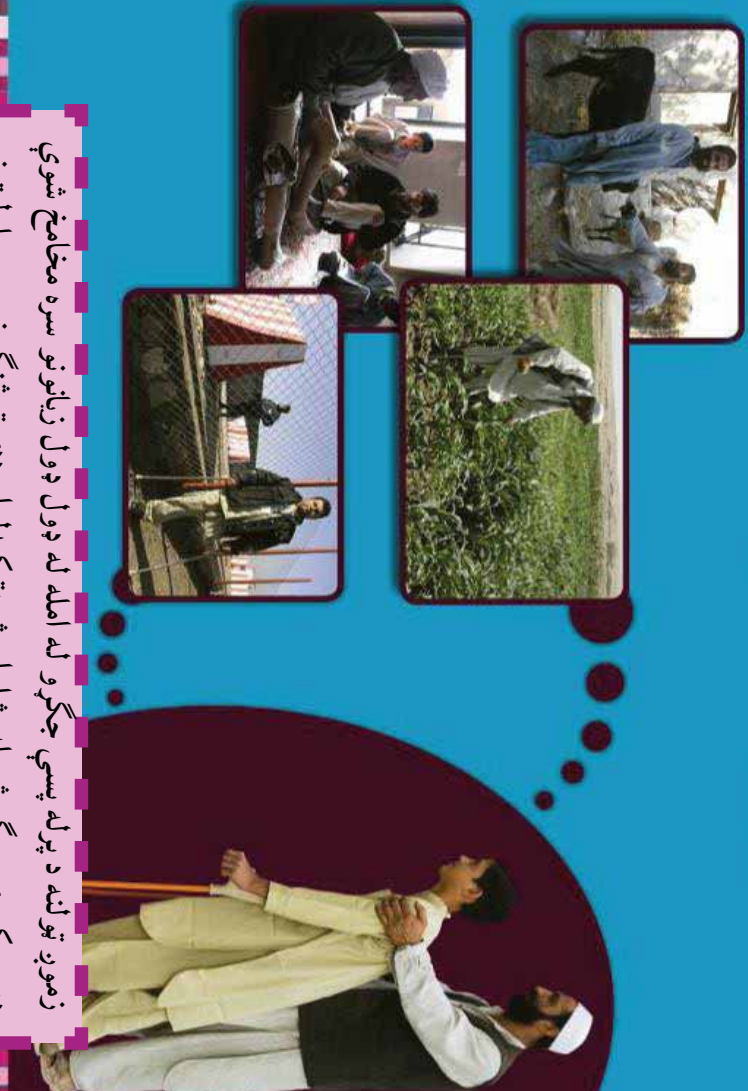
ناکامې

د ژوندانه د ناکامیو څخه مه مایوس کېږه!
هغه ژوند کامیاب ژوند نه دی چې تل کامراني لري، هغه خوشحالي سړی نه خوشحالوي چې درد او خوږ په بیه نه وي اخیستل شوي! د ورځې رڼايي د شپې له تیارې څخه ده!
د لیدو خوږ د بېلتانه په غم کې او د ژوندانه فتحه د ژوند په ماتې کې ده.
هغه چې له خدایه ابدې راحت غواړي، هغه د یو داسې جنت آرزو لري چې هلته د لیدو لپاره سترگو پراښتو او د خوړلو لپاره خولې بېرته کولو، او د اورېدو لپاره غوږ اښودو ته اړه نه وي!
تر څو چې ژوند ژوند دی، نو په دې کې برکت له حرکت څخه دی! ځکه: کامل سکون کتنه
مست مرگ دی!
هغه چې وايي په دې دنیا کې بدې ولې شته، کسی ولې، او بندیزونه ولې؟ نو دی په حقیقت کې د نیکۍ د پرېمانۍ او آزادۍ قدر نه پېژني او ددې مرغلرو پوره قیمت ادا کول نه غواړي!
هر څومره چې یوه خوشحالي شاندازه وي هغومره هغه لپارې هم سختې وي چې د هغې د حصول لپاره لنډېږي.
د ژوند ناکامې په حقیقت کې هغه کسان غواړي چې د کامیابۍ وړ وي.

ارو اښاد خادم

د معلوليت عوامل

زموږ ټولنه د پر له پسي جگړو له امله له ډول ډول زياتونو سره مخامخ شوې ده. بې کورې، مرگ ژوبله، شل او شوت کېدل او ددې ترڅنگ نورو معلوليتونو يو شمېر و ظنوال خپلي او له تېلپايې کړاو سره بې لاس او گېوان کړي دي. معلوليت، چې په هر ډول رامنځته شوی وي، پوره زړه سوي او مو اظېت ته اړتيا لري. ښايي يو معلول انسان داسې ونه انگېري چې خدای مه کړه د ټولني د اوږو بار دی، بلکې خپل دريځ د خلكو په زرونو او سترگو کې وگوري او باور ترلاسه کړي چې له هغوی سره د يو بشپړ انساني موجود په توگه چال چلند کېږي. فکر وکړئ چې له يو معلول سره څه مرسته کولای شئ؟

معلولیت څه ته وايي؟

معلولیت په بدني يا اروايي ځواک کې د نيمگړتيا موجوديت دی چې له امله يې د يو چا د عادي ژوند د تړلو يا ځينو فعاليتونو سرته رسول ستونزمن کېږي. کېدای شي معلوليت تر زېږېدو دمخه او يا له زېږېدو وروسته رامنځته شي. د معلولانو د حقونو لوظنامه، معلول د هغو کسانو په ليکه کې شمېري چې اوږد مهاله فزيکي او يا ذهني کمزوري ولري. په دې معنا چې د بېلابېلو ستونزو درلودلو له امله د ټولني د نورو وگړو په پرتله وروسته پاتې وي.

معلولیت دا لاندې بېلابېلې بڼې لري:

بدني، اروايي، ذهني (په زده کړې کې ځنډ او رواني ناروغي)، حسي (د ليدلو او اورېدلو ستونزه) او مرکب (په يوه وخت کې له يو څخه د زيات معلوليت درلودل).
د معلوليت عوامل:

کېدای شي د زياتو لاملونو له مخې معلوليت رامنځته شي، خو عمده لاملونه يې په لاندې ډول دي:

۱_ اکتسابي معلوليت: ټکر، پېښې يا طبيعي ناروغيونه، جگړې، اور، مسموميتونه او اورېدني ناروغي.

۲_ مور ډاندي معلوليت: د مور ډاندي معلوليت لامل په دوو برخو ويشي:

الف: دامیندواری د مهال معلولیت، لکه جینيټيکي عوامل، د مورخوارځواکي، د مور د عمر لوړوالي، د امیندواری پرمهال د ځان پاک نه ساتل (د حفظ الصحې نه مراعتول)، د ایکس وړانگو ته ځان نیول، د درملو کارونه، د سگرت څکول.

ب: د زېږېدنې د مهال لاملونه: ستونزمنه او په ځنډ زېږېدنه، په غیر صحي ډول زېږېدنه، د زېږېدو پرمهال پر ماشوم د فشار راتگ.

د مور ډاندي معلولیت د مخنيوي لارې چارې: د تړدې خپلوانو تر منځ د ودونو مخنیوی، د امیندواری پرمهال د مور روغتیا پالنه، سم خوراک، له ۱۸ کلنۍ کښته

او له ۳۵ کلنی پورته نه امیندو اړه کېدل، د امیندو اړی پر مهال د درملو په خپل سر نه کارول، د امیندو اړی پر مهال ایکس وړانگو ته نه مخامخ کېدل، په بشپړ روغتیايي چاپیریال کې د روزل شوي فرد (دایې) تر څارني لاندې د اولاد زېږول.

همدارنگه د بدني معلولیت د مخنیوي لپاره باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

- تر پنځه کلنۍ پورې د مرگونو ناروغیو په وړاندې د نورو زېږېدلو ماشومانو واکسینول،

- پر خپل مهال د ناروغیو په وړاندې وځایه او درملنه،
- له ځمکنیو ماینونو، ناچاودلو توکو او له جگړې څخه له راپاتې شوو شیانو څخه ځانونه لیرې ساتل،
- ناپېژندل شوو توکو ته لاس نه وروړل،
- د نشته یي توکو نه کارول.

له معلول سره د کورنۍ او ټولني چلند: بڼایي معلول شخص له نورو افرادو سره توپیر ولري، خو د یو چا له ناتوانۍ ډډه کول، نه یوازې له هغوی سره مرسته نه کوي، بلکې د هغوی ستونزې زیاتوي. کېدای شي معلول اشخاص داسې ستونزې ولري چې د هغوی د ځینو فعالیتونو مخه ونیسي یا بڼایي هغوی یو شمېر کارونه په بل ډول سرته ورسوي. زیاتره معلول افراد کولای شي له زده کړې او روزني وروسته د ژوند ډېر فعالیتونه له ډېر لږ توپیر یا تر نورو ورو سرته ورسوي. معلول دي ته اړتیا لري چې د هغوی وړتیا ومنل شي او له دې لارې پرځان باور پیدا کړي، نه دا چې له ژوند نهیلي شي.

د بدني او خوځښتي معلولیت لاملونه:

یو شمېر وگړي د ملا د تیر د کړیو یا مغزو د گوزن له امله پر معلولیت اخته دي. ناروغي، ټکرونه، له لوړه ځایه لوېدل په یو چا کې د خوځښتي معلولیت لامل کېږي. له معلول شخص سره د چلند پر مهال باید د هغه نورو وړتیاو ته پام وشي او زیار دي وایستل شي چې د هغوی نیمگړتیا وي جبران شي.

له رڼدو وگړو سره د چلند پر مهال باید زیار و اېستل شي چې د هغوی فردي وړتیا وي پیاوړې شي. د داسې وگړو د نورو حواسو پیاوړې کول هغوی د چاپیریال له عواملو سره د مخامخ کېدو په صورت کې غښتلي کوي. د ژوند خرنګوالی او د کورر دنده د کارونې وړ توکي باید په داسې ځایونو کې کېښودل شي چې یو نایینا وکړای شي له مرستې پرته ټپي و مو صي.

له کڼو وگړو سره د مخامخ کېدو په صورت کې باید له هغوی سره په داسې ډول خبرې وشي چې هغوی پرې پوه شي. د خبرو پر مهال باید ورته مخ و اړول شي چې زموږ د شونډو له خوځښت څخه زموږ مطلب درک کړي. پر لور څو باندې د خبرو له امله زموږ پر مطلب ښه نشي پوهېدای، ځکه زموږ د شونډو خوځښت نشي تعقیبو لای.

ذهني وروسته پاتې اشخاص هغه خلک دي چې د ذهني فعالیتونو له مخې تر نورو همزولو وروسته پاتې وي. له دې امله د زده کړې وړتیا و، له چاپیریال سره سمون، له تجربو څخه په گټه اخیستې، د مفهومونو په درک او په سم استدلال او قضاوت کې کمزوري وي.

د متن لنډيز:

معلومات اشخاص د بشري ټولني يوه برخه ده. له هغوی سره په ټولو حالاتو کې باید انساني چلند وشي. د هغوی معلولیت ورته په گوته نشي. د رانده، شل، شوت، او کاڼه او پرنورو ورته نومونو یاد نشي. له هغوی څخه د هغوی د وړتیا له مخې کار واخیستل شي. باید په دې پوه شي چې هغوی د ټولني او نورو د اویزو بار نه دي، بلکه د بدني بیارغاونې او ښه چلند له لارې په ټولني او کورنۍ کې خپل دریځ تر لاسه کولای شي. په ځان وپسا او ډاډیې پیاوړی شي. هیڅکله دې ته پرې نه ښودل شي چې د نهیلي او یوازیتوب احساس وکړي.

۱- زموږ په هېواد کې کوم راز معلوليتونه زيات او لاملونه يې څه دي؟ ټول زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او بيا دې د هغوی له ډلې څخه څلور تنه هغه په گوته کړي.

۲- له يو معلول سره څنگه چال چلند وشي؟ څه وشي چې هغه ځان د نورو د اوبزو بار ونه گڼي؟ په دې اړه دې زده کوونکي فکر وکړي او بيا دې يو څو تنه د نورو په استازيتوب پرې رڼا واچوي.

۳- ايا معلوليت، په عمومي ډول، يوه تېلپايې ستونزه ده او که د لنډې مودې؟ څنگه کولای شو، د بېلابېلو معلوليتونو د رامنځته کېدو مخه ونيسو؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولگي په وړاندې دې پوښتنو ته څو اوبونه وړايي. د نيمگرتيا په صورت کې دې نور زده کوونکي په وار خپل نظر ورنبات کړي.

۴- زموږ په هېواد کې د جگړو په کلونو کې زيات خلک معلول شوي. تاسو د هغوی عمده لامل څه شئ گڼئ او د مخنيوي لپاره يې څه سپارښتې لرئ. څلور تنه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب په وار سره خبرې پرې وکړي.

۵- يوه اميندواره مور بايد د اميندواری پر مهال څه وکړي چې ماشوم يې معلول ونه زېږي؟ درې تنه دې پرې رڼا واچوي.

په جگړو کې د ځمکنيو ماینونو د اغېز او پر هغوی د بندیز په اړه يوه مقاله وليکئ.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلي:

ستا د عشق له وينو ډك شول ځيگرونه
ستا په لاره كې بايلي زلمي سرونه
تاته راښمه زړگي زما فراخ شي
بي له تامې انديښني د زړه مارونه
كه هرڅو مې د دنيا ملكونه ډېر شي
زمايه هير نشي دا ستا ښكلي باغونه
د ډهلي تخت هيرومه چې رياسد كرم
زما د ښكلي پښتونخوا د غرو سرونه
د رقيب د ژوند متاع به تارپه تار كرم
چې په توره پښتانه كاگوزارونه
د فرید او د حمید دور به بيا شي
چې زه وكددم په هر لوري تاخونه
كه تمامه دنيا يو خواته بل خوا يې
زما خوښ دي ستا خالي تش ډگرونه
احمدشاه په دغه ستا قدر هيرنه كا
كه ونيسي د تمام جهان ملكونه
لوی احمدشاه بابا

ښايي د غلا او درغلي خاله يوه ورځ وپجاره شي، خو د رښتيا او امانت مانې
ټينگه او پر خپل ځای ولاړه وي.

((حديث شريف))

مراد علي صاحبزاده (رح)

د نړۍ ټول ولسونه د خپل تاريخ په پاڼو كې داسې څېرې او شخصيتونه لري چې ياد يې د هغو هېوادونو د وياړ او افتخار لامل دي. زموږ گران هېواد افغانستان هم په دې برخه كې د ياد وړ ځاى او د درنښت او افتخار تېلپايې څېرې لري.

دا هېواد د پېړيو په اوږدو كې د سترو نوابانو، پوهانو، ليكوالو، مفسرينو او سياستوالو د روزلو ځانگړو ډلو، بو علي سينا، ابوريحان البيروني، مولانا جلال الدين بلخي، بايزيد روښان، خوشحال خټک، ميا فقير الله جلال آبادي، سيد جمال الدين افغان او په سلگونو نور هغه شخصيتونه دي چې نه يوازې افغانستان، بلکې د خپلو علمي برياوو او فرهنگي خدمتونو له كبله د ټولې نړۍ د پوهو او وينيو خلكو په زړونو كې ځانگړى ځاى لري.

موږ په تېرو ټولگيو كې د دې رازونو مېاليو له څېرو څخه يو څو تنه وپېژندل. دلته د مرادعلي صاحبزاده (رح) په اړه لنډو معلومات وړاندې كوو.

افغانستان د خپل خاص طبيعي او جغرافيايي جوړښت له مخې، لکه څنگه چې د اسيا زړه بلل شوی، همداسې د سيمې د پوهنتون حيثيت هم لري. ددې هېواد هره سيمه د پوهې او علم په روزلو کې ځانته برخه او بېلې ځانگړتياوي لري او هرې يوي بې د ياد او افتخار وړ شخصيتونه په خپله غېږ کې روزلي دي.

لوی ننگرهار له دغو سيمو څخه يوه ده. ننگرهار، د علم او ادب دې ځانگو، په خپلې غېږ کې داسې اشخاص روزلي چې نن يې په ياد د افغانستان ټول ولسونه وياړي. سيد جمال الدين افغان، چې دده له ترقی غوښتونکو عالمانه نظرياتو څخه ټول اسلامي او اروپايي هېوادونه برخمن شوي او د هغه په وياړ کې ځان شريک بولي، له دغه سيمې څخه سر راپورته کړی دی. ميافقو الله جلال آبادي په همدې ټاټوبي کې خاپوړې کړې او بايزيد روښان ددې ځای د خلکو په مرسته د غليمانو په وړاندې درېدلی دی. ددې ترڅنگ چې يو شمېر خلکو توره چلو لې او غليمان يې له خاورې شړلي، نورو قلم راخيستی او د پرگنو ذهنونه يې روښانه کړي. ځينو بيا د توري ترڅنگ قلم هم راخيستی او په خپل پلرني ټاټوبي کې يې د پوهې او ثقافت ډېره روښانه ساتلې ده.

مراد علي صاحبزاده رحمه الله عليه له دغو اشخاصو څخه يو دی. دی د افغاني ټولني د پوهانو، عالمانو، ليکوالو، مفسرينو او تېلياني څېرو څخه يوه روښانه څېره گڼل کېږي. هغه څه چې دی تر نورو زيات د خلکو زړونو ته نږدې کوي او قدر او ارزښت يې زياتوي، هغه پر پښتو ژبه د آسماني کتاب، پاک قرآن، ژباړل او تفسير و ل دي. له دې امله يې په خاصو او عامو پښتنو کې مقبوليت موندلی دی. سره له دې چې په دو لسمې او ديار لسمې هجري پېړيو کې د پښتو تفسيرونو د ليکلو ډېرې هڅې شوې او ليکل شوي دي، خو يو يې هم هغو مره مقبوليت نه دی موندلی، لکه د مرادعلي صاحب تفسير چې موندلی دی.

مرادعلي صاحبزاده د ۱۲۲۳ هجري قمري کال په شاوخوا کې د ننگرهار ولايت د کامې ولسوالۍ په يوې علمي او روحاني پښتني کورنۍ کې زېږېدلی دی. د پلار نوم يې حضرت عبدالرحمن سيلاني دی چې په فقير صاحب شهرت لري. د مرادعلي صاحب کورنۍ په صاحبزادگانو يادېږي. هغه کلی چې دوی استوگنه پکې لري، د فقير صاحب د

ورثي په نامه مشهور دی. فقير صاحب پر علم او پوهي سربيره د روحانيت او طريقت د درجي څښتن هم و. په خپله سيمه کې ورته خلک ډېر ارادت لري.

فقير صاحب د امير شېرعلي خان د پاچهۍ په زمانه کې ژوند کاوه او ويل کېږي چې په لومړي سر کې يې اړيکې له امير سره ښې نه وې، خو کله چې امير ته دده د روحانيت درجه څرگنده شوه، ده ته يې رجوع وکړه او د مرستې او د سلا مشورو غوښتنه يې ترې وکړه. ويل کېږي چې سيدجمال الدين افغان په کامه کې څو څو ځلي له فقير صاحب او دده له زامنو سره ليدلې کتلي او پښتو ژبې ته د توجه او د هغې په ترويج او پياوړتيا کې د هلو ځلو په اړه سيد جمال الدين افغان د دوی پيغام امير ته رسولی دی.

مراد علي صاحب په يوه روښانه، په علم او پوهه مينه، روحاني او مذهبي کورنۍ کې زېږېدلی دی. دی د يو خاص نبوغ او استعداد خاوند و. له دې امله د پلار تر ځانگړي پاملرنې لاندې و. فقير صاحب خپل زوی ته سپارښتنه وکړه چې د عربي ژبې په زده کړه کې ډېر زيار وباسي. په دې توگه په لږه موده کې مرادعلي صاحب د پلار له سپارښتې سره سم عربي ژبه زده کړه او له عربي کتابونو څخه د زده کړې زمينه ورته برابره شوه.

مرادعلي صاحب له خپل پلار څخه پر زده کړې سربيره د سيمې له نورو متبحرو پوهانو، ديني عالمانو او متفکرينو څخه هم زده کړه ترلاسه کړه. ده په لږه موده کې د خپل وخت دوډيز علوم، لکه: صرف، نحو، منطق، حکمت، فقهه، تفسير، ميراث، عروض، قافيه او بديع زده کړل. مرادعلي صاحب پر خپلې مورنۍ ژبې، پښتو سربيره په دري او عربي پوهيد. د قرآن حافظ هم و. په پښتو، دري او عربي ژبو يې زيات کتابونه ليکلي او په زړه پورې خواږه اشعار يې ويلي دي.

مرادعلي صاحب خپل ټول ژوند د علم زده کړې، تدريس او د اثارو ليکلو ته ځانگړی کړی او ډېر ارزښتناک کتابونه يې ليکلي دي. د مرادعلي صاحب له کورنۍ څخه تر لاسه شوو اسنادو له مخې د هغه د اثارو شمېر تر شپږو، او و زيات دی او په پښتو، عربي او دري ژبو ليکل شوي دي. يو شمېر يې دادي:

۱_ ارثيه او تراثيه: په اصل کې دوه کتابونه دي. يو يې اصل او بل يې شرح ده او د

میراث د علم په اړه لیکل شوي، چاپ نه دي.

۲_ رساله علم العروض: دا رساله په منظومه توګه ترتیب شوي ده.

۳_ صلو ائیه: په دې رساله کې لیکوال د لمونځ د عربي عبارتونو جوړښت او صیغې ښوولې او په پای کې یې د لمونځ ژباړه په پښتو او دري ژبو راوړې ده. دا کتاب په ۱۲۶۸ هجري کال په پېښور کې چاپ شوی دی.

۴_ د عربي صرف او ابجد خوانی، په نامه یوه رساله ده چې په نوي لار یې په پښتو ژبه تر صرف میره په خورا اسانه او روانه ژبه لیکلې ده.

۵_ خطبي: مختلفې خطبي او موخطي دي چې په پښتو نظم لیکل شوي دي. دا خطبي تر اوسه نه دي چاپ شوي.

۶_ رساله اسماني متبرکه اصحاب بدر: په دري ژبه یوه منظومه رساله ده.

۷_ تفسیر یسیر: د مرادعلي صاحبزاده تر ټولو ارزښتمن او مشهور کتاب تفسیر یسیر دی. مرادعلي صاحب د تفسیر یسیر په اړه په عربي، دري او پښتو یو نظم لیکلی دی چې پښتو برخه یې په لاندې ډول ده:

پاڅپړه ای مراده چې شپېتم دي شو دا کال

پنځي دي ګره مضبوطي په تفسیر او په قرآن

ښايي چې دي دا سعي که مقبوله ګردګار

خلعت دي مقفرت که در په ضاره په رضوان

کوتاه وایه الفاظ چې اسان شي په هر چا

تقریر ګوه واضح چې بهره مند شي طالبان

دغه راز هغه یو شمیر نور آثار هم لیکلي دي.

د مرادعلي صاحب له اشعارو څخه څرګندېږي چې د تفسیر یسیر د لومړي ټوک د

لیکلو کار په اتو کلونو او یو ولسو میاشتو کې بشپړ شوی؛ یعنې د ۱۲۸۲ هجري کال د

کوچني اختر په پنځم پیل او د ۱۲۹۱ هجري کال د روژي په پنځم پای ته رسېدلی دی.

د تفسیر یسیر د دویم ټوک د لیکلو کار د ۱۲۹۶ هجري کال د محرم په پنځمه یعنې د

هغه تر وفات يو کال او دوه مياشتي دمخه شوی او د لومړي ټوک په پرتله يې لږ وخت نيولی دی.

د تفسير يسير ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده. ارواښاد عبدالحي حبيبي د تفسير يسير په اړه وایي: "تفسير يسير په روانه او خوږه ژبه ليکل شوی. په ټولو پښتو کې مقبول دی، د کندهار نارينه او ښځې له دې تفسير سره زياته مينه لري."

عبدالله بختانی خدمتگار وایي: "تفسير يسير په پښتني سيمو کې له حده زيات شهرت موندلی دی. دغه وجه ده چې ډېرو خلکو په پښتو کې د تفسير يسير په رقم د تفسيرونو د جوړولو کوښښ کړی دی، چاپ هم دی، مگر هغه شهرت او مقبوليت چې د تفسير يسير په نصيب شوی، د بل په نصيب نشو. مرادعلي صاحبزاده رومبني پښتون دی چې په پښتو ژبه يې د ټول قران تفسير ليکلی دی."

دا هم د تفسير يسير د نشر يوه بېلگه:

"چې هرکله به کفارو په رسول عليه السلام پورې سپکې مسخري کولې چې دی که واقعي رسول وي، نو دا لورې او تندي به يې نه تېرولې او دولت او خزانه به وله راغلي وه، چې هم يې پخپله ترې خوږی او هم يې خلقو له ورکولې. د بادشاهانو په شان او يا به ملک ورسره راغلي و چې دده تصديق به يې کاوه. نو دی په دې حرف ډېر تنگ دل شو، ځکه چې ده به کلام د رب ورته لوسته او دوی به نه قبلاوه. بلاکې خندل به يې وربورې..."

لکه دمخه چې مو يادونه وکړه د مرادعلي صاحب د تفسير يسير ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده او له نننۍ کره ليکنې پښتو سره زيات توپير نه لري. ده دا سپارښتنه هم کړې وه چې د تفسير يسير په ليک او ژبه کې دې څوک گوټي نه وهي او هغه دې لکه څنگه چې ده ليکلی هغسې پرېږدي. ښکاري چې داسې هم شوي وي او ليک او ژبه يې هماسې سوچه پاتې شوي وي.

مرادعلي صاحبزاده د ۷۴ کلونو په عمر د ۱۲۹۷ هجري کال د لومړۍ خور په دو لسمه وقات شو او په کامه کې د فقير صاحب د ورثې په مرستون کې د پلار تر څنگ

خاورو ته سپارل شوی دی.
د مراد علي صاحب د غوره خدمتونو له امله دکامې په ولسوالۍ کې په ۱۳۴۳ هـ ش. کال کې يو ټپو ونځی د هغه په نامه ونومول شو چې بيا وروسته لېسې ته لور شو او د مراد علي روح د لېسې په نامه يادېږي.

د متن لنډيز:

افغانان له وياړه ډک تاريخ لري. په دوری کې د تاريخ په بيلا بېلو پوړيو کې لوړ علمي، ادبي او ټولنيز شخصيتونه تېر شوي دي. ننگرهار د افغانستان په ختيځ کې پروت يو ولايت دی. د علم او ادب د ځانگړو حيثيت لري. په خپلې غېږ کې بې زيات شمېر غيرتمن او نوميالي افراد روزلي دي. نن بې ياد د افغانستان د ټولو ولسونو د وياړ يوه برخه ده. سيد جمال الدين افغان له دغه ځايه سر راپورته کړی چې نن بې په نامه ټول اسلامي او آن ارويايي هېوادونه وياړي او د هغه په وياړ کې ځان شريک بولي. ميا فقير الله جلال آبادي په همدې خاورې کې خاپوړې کړې دي.

که چېرته خپل تېر تاريخ ته نظر واچوو، نو دا به راته څرگنده شي چې زموږ گران هېواد په دغه بهير کې تل د نيو اکگرو څو اکونو د زور او زياتي له امله په علمي، فرهنگي، اقتصادي، سياسي او ټولنيز ژوند کې له ډول ډول کړاوونو او ستونزو سره لاس او گروبان و، خو له نېکه مرغه په برياليتوب سره له دغو کړاوونو راتلی او خپل فرهنگ، ژبه او دود بې ساتلی دی. که يو شمېر خلکو توره رايستلي او غليمان بې له هېواده شړلي، نورو قلم په لاس کې اخيستی او د پرگونو ذهن بې روښانه کړی دی. مرادعلي صاحبزاده ددغو علمي، فرهنگي او ديني شخصيتونو په منځ کې د بلې ډېرې حيثيت لري. پښتو او پښتون قام ته بې زيات خدمتونه کړي، د نورو گڼو تاليفاتو ترڅنگ بې ډياک قران تفسير او ژباړه په پښتو ليکلې ده. د مرادعلي صاحب نوم د خپلو ادبي، فرهنگي او علمي خدمتونو له امله د افغانستان په ادبي او علمي تاريخ کې لوړ ځای لري او تل ځليږي.

۱- زده کوونکی دی یوه غونډه جوړه کړې. د پخوا په څېر دی یو مشر، مرستیال، منشي او وياند وټاکي. نور پنځه تنه دی د مراد علي صاحب د ژوند، لیکنو، د نثر د ځانگړتیاوو، پښتو شعرونو او همدارنگه د تفسیر بسیر د لیکنې د اړتیا په اړه خبرې وکړې. د غونډې منشي دی د ویناوو عمدو برخې ولیکي. د غونډې مشر دی غونډه ارزښلې او د مراد علي صاحب د شخصیت په اړه دی هراړخیزې خبرې وکړې. پاتې زده کوونکی دی فعال او رېډونکی و اوسي او د اړتیا پر مهال دی پوښتني وکړي.

۲- د تفسیر بسیر د لیکنې پر اړتیا دی یو زده کوونکی و غږېږي.

۳- پر دی خبره دی یو تن زده کوونکی و غږېږي چې و لي هغه مهال تر پښتو په دري او عربي ژبو زیاتې لیکنې کېدې.

۴- دوه تنه زده کوونکی دی د ننگهار د ادبي او فرهنگي مخینې په اړه و غږېږي او د څو تنو نومیالیو سیاسي شخصیتونو، پوهانو، لیکوالو، شاعرانو او دیني عالمانو نومونه دی واخلي.

۵- د مرادعلي صاحب تر ټولو مشهور تالیف څه نومېږي او د شهرت لامل یې څه دی؟ یو تن زده کوونکی دی په دی اړه معلومات ورکړي.

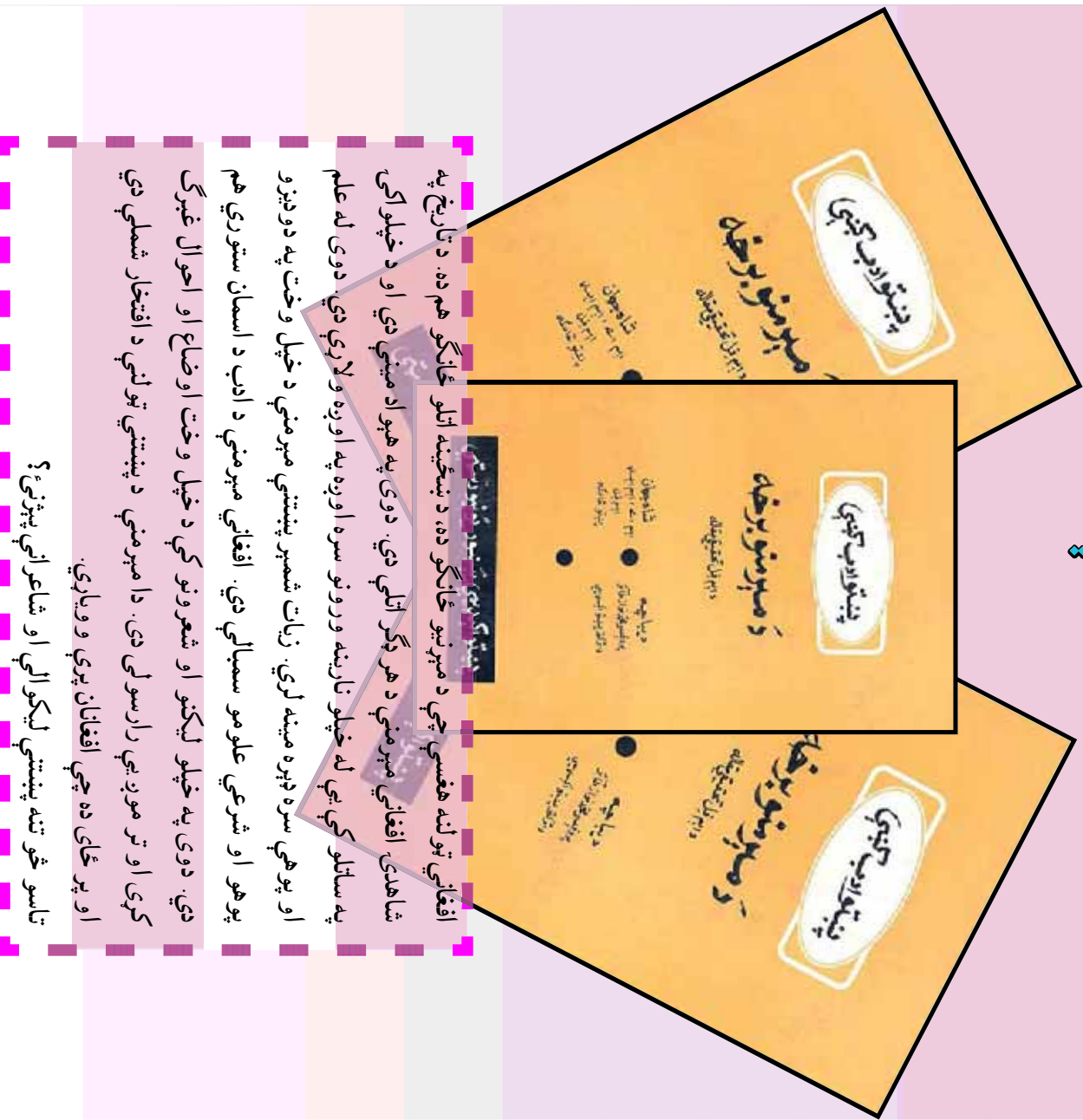
د مراد علي صاحب د علمي، ادبي او مذهبي شخصیت په اړه یوه مقاله ولیکئ او په بله وړځ یې په ټولگي کې ولولئ.

د مراد علي (رح) د شعر دا لاندې بېلگه و لولئ او خوندي تری و اخلئ:

له اوله هېڅ څيز نه و ، خاك او به نه باد او نار
نه دا ځمكي اسمانونه، نه لمر سپوږمۍ ليل و نهار
نه دا انس و جن حيوان نه نباتات سيندونه غرونه
مگر ذات بې جهات و ، تل ثابت په يو قرار
بيا د رب اراده وشوه چي زه وپېژندلای شمه
نو پيدا د حضرت نور په محبت كړ كړگار
ناگاه نور شو په جنبش تري مرغلره شوه پيدا
بيا د قهر نظر و شو نو دوه ځايه كړه قهار
له يوي قطعي بي ساز كړ هغه لوی عرش مجيد
بيا بي باد پسي پيدا كړ په قدرت پسي بسيار
په دويمه قطره باندي بيا نظر د قهر وشه
له هيبته بي او به شوه او له خوفه تار په تار
بيا بي عرش په اوبو كينود او او به په شاد باد
بيا د ځمكي اسمانونو عزم كړ پرو رډگار
بيا او به شولې په موج ځگ بري راغی ډېر او تيز
رب تري سازه كړ له ځمكه او هم غرونه او اشجار
او په دغه موج و هلو ډېر لوگي وړځيني و لاړه
نو تري جوړ شو اسمانونه پكې ستوري بشمار
مراد علي رح (تفسير بسير)

په پښتو ادب کې د مېرمنو برخه

افغانې ټولنه هغسې چې د مېرمنو ځانگو ده، د بسځپنه انلو ځانگو هم ده. د تاريخ په شاهدي افغانې مېرمنې د هر ډگر اټلې دي. دوى په هېواد مينې دي او د خپلو اکې په ساتلو کې يې له خپلو نارينه ورونو سره اوږه په اوږه ولاړې دي. دوى له علم او پوهې سره ډېره مينه لري. زيات شمېر پښتني مېرمنې د خپل وخت په دوډيزو پوهو او شرعي علومو سمبالې دي. افغانې مېرمنې د ادب د اسمان ستوري هم دي. دوى په خپلو ليکنو او شعرونو کې د خپل وخت اوضاع او احوال غبرگ کړې او تر مورنۍ رارسولې وى. دا مېرمنې د پښتني ټولني د افتخار شملي دي او پر ځاى ده چې افغانان پرې وويلي.

تاسو خو تنه پښتني ليکوالې او شاعرانې پېژنئ؟

په افغاني ټولنه کې د ښځو دندې تر نارينه و و درنې دي. هغوی د کور په کارونو سربره له کوره بهر له نارينه و و سره اوږه پر اوږه د ژوند نور کارونه يو شان ترسره کوي. په کلو بانډو او غرنيزو سيمو کې ښځې تر نارينه و و بيخي زيات کار کوي.

د ادب په پراخ ډگر کې د خپلو احساساتو او باطني جذباتو د څرگندولو لپاره پښتني مېرمنو له خپلې و سې څخه زيات کار کړی دی. د هغوی افکار و او ادبي نوښتونو موز ته هغه مرغلرې راښکلي دي چې پښتو ژبه پرې هم ژوندی او هم وياړمنه ده. په و لسې ادب کې د مېرمنو برخه تر نارينه و و زياته ده.

په ليکلي ادب کې پښتني مېرمنې له ليک او قلم سره زياتې تړدې پاتې شوي نه دي او با هم د ټولنيزو محدوديتونو له مخې يې نه دي غوښتلې نوم يې واخيستل شي او ټولني ته وروپېژندل شي. له دې امله د هغوی يو زيات شمېر، لکه غمي، په اير و کې پټ پاتې دي. هغوی، چې نومونه يې د تاريخ پاڼو تر موزره را رسولې، ډېرې لږې دي. دلته د هغوی له ډلې څخه يو څو مېرمنې، چې په پښتو ادب کې يې نومونه ژوندي پاتې دي، لولو.

۱- زرخونه کاکړه

زرخونه د ملا دين محمد کاکړ لور و. د کندهار په پنجوايي کې اوسېده. د وخت دوديز علوم يې له خپل پلار څخه لوستي و. زرخونه کاکړه په پښتو ادبياتو کې هغه لومړنی شاعره ده چې موز ته يې نوم او د شعر بېلگه راپاتې ده. نوموړې پښتني شاعري د شيخ مصلح الدين سعدي "بوستان" په پښتو نظم اړولی و او نوم يې وړاندې "بوستان د پښتو" ايښی و. مېرمن زرخونې بوستان د پښتو په ۹۰۳ هجري کې پای ته رسولی دی. پر دې سر بېره يې نور اشعار او غزلونه هم ويل او د عالمانو په ډلې کې مشهوره و. د زرخونې کاکړې په اړه ويل کېږي چې ډېره کمالداره مېرمن وه، ښکلې ليک يې درلود او نورو کتابانو به يې له حسن خط څخه د خط ډولونه زده کول. د پتې خزانې ليکوال وايي، پلار يې په ۱۱۰۲ هجري کې د زرخونې کاکړې په ليک "بوستان د پښتو" ليدلی و چې خپل اشعار يې په خپل ليک ډېر ښکلې ليکلی و. د نوموړې نظم بېلگه په لاندې ډول ده:

اورپدلي مي کيسه ده چي له شانو هم خوږه ده
د اختر په ورځ سهار بايزيد چي و رويدار
له حمامه راوتلي په کوڅه کې تيريدلي
ايري، خاورې چا له بامه راچپه کړلې ناپامه
مخ او سر يې سو ککړ په اير و په خاور څر
بايزيد په شکر کينو سو د خپل مخ په پاکېد و سو
چي زه وړ يم د بل اور چي په اور کې سم نسکور
له اير و به څه بد ورمه يا به لږ شکره کومه
هو، پوهانو ځان ايري کړ له لوبني يې ځان پري کړ
څوک چي ځان ته گوري تل خدای ته نسي کړای کتل
لويي تل په گفتار نه ده لو خبره په کار نه ده

تواضع به دي سر لور کا
تکبر به دي تل څوړ کا

۲_ ميرمن رابعه

پتي خزانې د ميرمن رابعې نوم ياد کړی دی. هغې د ۹۲۰ هجري په شا و خوا کې ژوند کاوه. رابعه د بابر شاه همعصرې وه او په کندهار کې اوسېده. وايي چې نوموړې زيات اشعار لزل او ديوان يې هم درلود. د هغې يوه رباعي زمور: گوتو ته رارسېدلې ده:

آدم يې ځمکې وته راستون کا په اور د غم يې سوي لرمون کا
دورځ يې جوړ کا په مخ د ځمکې نوم يې د هغې دلته بېلتون کا

۳_ ميرمن نيکبخته

ميرمن نيکبخته د شيخ الله داد لور وه. نوموړې يوه عارفه او زاهده ميرمن وه. ديني علوم يې لوستي و. ميرمن نيکبختي د "ارشاد الفقراء" په نامه يو کتاب ليکلی دی چې د سرته رسو لوانېته يې ۹۶۹ هجري بشودل شوي ده. د کتاب موضوع پندونه او اخلاقيات دي. لاندې شعر يې له پتي خزانې څخه نقل شوی دی:

په زړه بناد شي ای مؤمنه
په ظاهر په باطن سپینه

ظاهر زهد په اخلاص کړه
په زړه ټینګ شه له یقینه

شکر صبر په هر حال کړه
خود نما مه شه خود بینه

شپه او ورځ به په ژړا بې
که خبر شي له سجینه

سجین ځای د خودنمایه
د بېنمازو او بې دینه

له هغه ځای امان راکړې
یا الله العالمینه

۴ – مېرمن ساپړه

مېرمن ساپړه د لغمان د سید زبورشاه لور وه. د زېږېدو نېټه یې ۱۲۹۷ هجري

ښودل شوې ده. د وخت دودیز علوم یې له خپل پلار څخه کړي. په پښتو ادبیاتو کې یې د رحمن بابا شعرونه ډېر خوښ وو. مېرمن ساپړه پر پښتو سربرېره پر دري ژبې هم پوهېده. نوموړې پښتنه شاعره په خپلو شعرونو کې د پښتنو د پرمختګ لپاره ډېرې هیلې لري. د مېرمن ساپړې شعرونه اخلاقي رنگ هم لري. په خپلو شعرونو کې یې انسان ته له چل او فریب نه د ځان د ژغورلو لارښوونه کړې ده. د مېرمن ساپړې شعرونه د انساني زړه سوري او اسلامي وروړولۍ یوه په زړه پورې بېلګه ده. لاندې یې د شعر یوه بېلګه ولولئ:

توبه

د ریا د دینداری، نه مې توبه ده

مسلمان زړه ازاری، نه مې توبه ده

یو نیالګی د مینې بډي بل یې بیخ کاري

دهې پټې بیخ کنۍ، نه مې توبه ده

چې تسبیح یې وی په لاس بغض یې په زړه کې
خدایه دا رنگې شیخې، نه مې توبه ده
چې د بل چا بدنامی، باندې خوښیږي
د کچه مسلمانی، نه مې توبه ده
په خوله وباسي توبې په خوله تمبې وي
الله، داسې رهزنی، نه مې توبه ده
سایره د ننگیالیو زلمو خور ده
د بې ننگو وروړولی، نه مې توبه ده

۵ - حادثه هروي

د حاقې نوم کمشوره دی. نوموړي د محمد عثمان دراني لور او د هرات او سیدونکي وه. پر ۱۳۴۰ هـ. ق. کال د محرم د میاشتي په ۲۵ په هرات کې زېږېدلې ده. د وخت زده کړې یې په خپل کور کې کړې دي. د عربي، فقهې، احادیثو او نور دیني کتابونه یې لوستي دي. مېرمن حاقې په پښتو او دري دواړو کې شعر ویلی دی او نثر یې لیکلی دی. د اشعارو او نثر مجموعه یې د "اثر حادثه هروي" په نامه یادېږي. حاقه په پښتو ژبه او ولس مینه وه. د هغې دواړو پرمختګ یې د زړه له تله غوښت.

د حاقې د نثر بېلګه:

"اما ښکاره خبره ده چې ژبه د یوه محیط په اجتماعي شتونونو کې ژوره اغېزه لري. د هرې ژبې لهجه مخصوص اثرات لري چې د هغې د خبرو کونکو ملي خصایص ځیني پوره څرګندېږي. نو ځکه د ځوانو لیکوالو له محترمي ډلې څخه هیله کېږي چې د خپلې ملي ژبې په ژوندۍ کولو کې تر خپل وس پورې زیار وکارې او په دې خوږه ژبه خپل احساسات څرګند او نشر کړي. دپاره ددې چې خپل ملي شهامت په ځای او د ټولني اخلاق د خپلو ملي عواطفو په قوت اصلاح کاندې، قومي او ولسي یووالی دې په صحیح ډول سره ژوندی کړي."

دا بی هم د شعریوه بېلگه:
فکر وکړه ای ملته د پښتون
ترقي له هري خوا ده روز افزون
هله پاڅه نن زحمت واخه په ځان
زیر وکاره په صنعت او په عرفان
که هرځای لري دعوا د ملیت
خیل ځان وگڼه خادم د مملکت
ولي نه به کړو بیا فخرمسرت
شو پیدا د ملي ژبي اهمیت
زده کول هم ددې ژبي لوی کمال دی
پرېښودل یې هر پښتون لره پر عار دی
په وطن کې د ملي ژبي نوبت دی
نن جاري په هره خوا کې علمیت دی
توریالی زمړی پښتونه ځان بیدارکړه
په علومو او فنونو دي تلوار کړه
دامورې ټول ددې وطن خدمتگاران یو
نر او بیځې یو تربل فداکاران یو
راځئ ټول چې په ملي ژبه ویناکړو
په اصلي صورت ښکاره ځان په دنیا کړو
هر پښتون د ملي ژبي طرفدار دی
که ادیب دی که کاسب که زمیندار دی
حادثه شعرونه وایي خواري کاندې
په لیکلو د پښتو کې به شي وړاندې

۶ - مېرمن حمیده

مېرمن حمیده د سیدحضرت شاه لور وه. پر ۱۲۹۷ هـ. ش. کال په ننگرهار کې

زېږېدلې ده. مېرمن حميدي نه يو ازي په شعر ويلو کې روانه طبعه درلوده، بلکې په نثر کې يې هم روان ليکل کول. مېرمن حميدي له وروکتوب څخه له شعر ويلو سره مينه درلوده. د مېرمن حميدي اشعار ډېر اسان او خواږه دي. مېرمن حميده پر ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په حق رسېدلې ده.
دلته يې د نثر يوه بېلگه ولولئ:

د يوې پښتني پېغلي ارمان

پېغله وايي: مورکي! زه چې ځان سره فکر وکړم، نو وایم څار شم د وطن له تورو خاورو او تورو، تورو غرونو، تر هغو سپينو ماڼيو او لوږو، لوږو بنگلو نه چې واک يې د بل وي.

قربان شم ددې پاکې او ازادې هوانه او سر مې لوگي شه د وطن د ازادۍ په لار کې. مورې! ها بله ورځ تا راته چې د ميوند د شهيدانو نکل کاوه، څومره ارمان مې کړی دی، چې کاشکې زه هم هلته وای چې دغو د ازادۍ شهيدانو ته مې په خپل سر د اوبو منگي وړی وای؛ ډوډۍ مې ورسولې وای؛ کارتوس او توپک مې وروړی وای او ورسره اوږه په اوږه جنگېدلې وای!"

دا هم د مېرمن حميدي د شعر نمونه:

زما کم نصيبه

ما ويل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترگې به مې وچې شي له نمه
د بډامنو په ټولگي کې به شم ياده
زمانه به راسره ځي په لار سمه
هميشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمعه
په مراد به مې د زړه هره ارزو وي
بيگانه به يم د دنيا له لويه غمه
نور د صبر په نغمه به زړه لלו کړم

زمانې نه مې د سود نشي څه تمه
شيته د هجر شوه اوږده د خدای لپاره
بنکلی مخ دي رابکاره کړه صبح دمه
په نسیم د اسولو به دي راوېش کړم
ای زما په خوب ویده نصیبه کمه

۷ - سیده حیات بیگم نسیم

سیده حیات بیگم نسیم د الحاج میا الطاف گل کاکاخېل لور ده، په ۱۹۳۸ م کال کې په
چترال کې زېږېدلې ده. دواړو نیکونو یې د خپل وخت د علم او معرفت لوړ مقام درلود.
سیدې خپلې ډینې زده کړې له خپلې مور او نورې زده کړې له خپل پلار څخه وکړې او
د پښتو یوه تکړه شاعره شوه. د سیدې اشعار ډېر پېچلي نه دي، شعر یې خونډوړ دی. لوړ
خیالات، نرم احساسات او باریک تشبیهات په کې لیدل کېږي. د سیدې په اشعارو کې
د پند او نصیحت مرغلرې موندل کېږي. هغې د خپلې زمانې ټولې نیمګړتیاوې په خپلو
شعرونو کې غبرګې کړې او هڅه یې کړې چې د پښتو پام خپلو کمزوریو ته واړوي. د
وینا ټولګه یې "د نسیم وږمې" تر سرلیک لاندې په ۱۹۸۶ کال کې خپره شوې ده. دا
یې هم د کلام نمونه:

گرځم زه د یار په نم تازه تازه
لکه گل وي په شبنم تازه تازه
زخمې زړه مراوی وجود مې شي دلبره
د سرو شونډو په ملهم تازه تازه
* * *

کاش چې زړه مې د آښې خوندي صفا شوی
پس په زړه کې مې یو مینه د الله شوی
زړه مې مور شوی د دنیا له کاروباره
راسره واړه فکرونه د عقیق شوی

د متن لنډيز:

پښتني مېرمني په فولکلوري ادب کې زياته ونډه لري. د پښتو ادب تر ټولو خورا او په زړه پوري فولکلور تپه، لنډۍ، ساندې، ساندې، ستاينه او نور دي چې دا بيا د پښتني مېرمنو شتمني گڼل کېږي. پښتني مېرمني زياتره په في الېډيېه شاعري، کې ډېرې وتلي دي. په هرکور، کلي او کېږدۍ کې يې پېلگې موجودې دي. د ادب په دې پراخه ډگر کې ځينې داسې نومونه شته چې د خپلو ويناو او ليکنو له مخې تر موزېه رارسېدلي دي. ددې پښتني مېرمنو ډېره لږه شمېره تر لاسه شوې او د پښتو ادب په تاريخ کې يې ځلند مقام خپل کړی دی. چې په ياد يې راوړسته نسل وياړي.

پښتني مېرمني د خپلو ورونو په څېر د ژوند په هر ډگر کې ډېرې برالۍ دي. هغوی مخې ته د ژوند پراته ټول کړاوونه په ډېر زغم او تدبير گالي. خپل اولادونه په ډېره مينه روزي او لوبوي. د کور دننه او له کوره بهر کارونه سرته رسوي، د خپل ځان، اولادونو او مېړه لپاره له خوښۍ او خوشحالي نه ډک کورنۍ چاپېريال رامنځته کوي. لوست کوي او پوهه لاسته راوړي، لوست ورکوي او نور پوهوي. د خپل ناروغو، خوښو او ورونو درملنه کوي. په پوځي او نظامي چارو کې برخه اخلي. سياسي مشرۍ ته ځانونه چمتو کوي او ټولو هغو دندو ته لاس اچوي چې د هغوی ورونه يې سرته رسوي، خو له دې سره بيا هم د يو شمېر قومي او قبايلي او سنتي دودونو په لومو کې ښکېلې دي. په يو شمېر ښارونو او زياتو لېږي پرتو سيمو، کلو او بانډو کې له تبعيض او تعصب سره مخامخ دي. د زړو او نامنلو دودونو ښکار دي. کله کله د څارويو په څېر چلند ورسره کېږي او پېر او پلور ته وړاندې کېږي. دا ټول هغه څه دي چې روان مهال يې د منلو زغم نه لري. بايد د هغې په وړاندې غبرگون او مقاومت ونيو دل شي. البته دا غبرگون او مقاومت يوازې د نجونو او مېرمنو مسؤليت نه دی. نارينه تر ښځو دمخه دنده لري چې لومړی هغوی ته په ټولنه کې د ځان په څېر په حق قايل شي؛ د يو بشري موجود په توگه يې ومني او وروسته په هغو سيمو او ځايونو کې، چې ښځې د ناسم دود او دستور ښکار شوي او ښکار کېږي، مرسته وکړي او له دې رنج او کړاو څخه يې وژغوري.

۱- لس تنه زده کو ونکی دې په وار د تو لگي مخي ته راشي او په افغانستان کي دې د بنځو په وړاندي پرته ستونزي په گوته کړي. هڅه دې وکړي چې يو د بل خبري تکرار نه کړي. پاتې زده کو ونکی دې هغه وليکي او توحيد دې يې کړي.

۲- زده کو ونکی دې په خپل تو لگي کي يوه غونډه تمثيل کړي. پورته موندل شوي ستونزي دې وگوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبري وکړي. په پای کي دې خپلې موندني د يو وړانديز په توگه وليکي او له ځانونو سره دې ياداشت کړي.

۳- پينځه تنه زده کو ونکی دې د تو لگي په وړاندي په تولنه کي د بنځو په دريځ او د هغوی په ارزښت خبري وکړي. نور زده کو ونکی دې په خبرو اترو کي برخه واخلې.

۴- زده کو ونکی دې د پينځو دقيقو لپاره فکر وکړي چې څو اټان او نجونې څنگه د هېواد د راتلونکي لپاره کار کولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله خوښه خپلې نظريې د نورو په وړاندي و وایي، خبري اتري دې پرې وکړي او غوره وړانديزونه دې راتول او وليکي.

۵- زده کو ونکی دې په پښتو ادبياتو کي د مېرمنو د ونډې او د هغې د ارزښت په اړه خبري وکړي.

په خپل ښار، کلي او چاپېريال کي د بنځو او نجونو په وړاندي د نارو اچلندونو د عملي بېلگو په اړه يو مخ ليکنه وکړئ.

يو ازې د بنځو شتون دې ستونزمن ژوند ته قدر او منزلت ورکړي، که نه، نو

ژوند به د زغم وړ نه و.

((راتول فرانس))

يوهان ولفگانگ فون گوته (۱۷۴۹ - ۱۸۳۲)

په تېرو ټولگيو کې مو پر پوهانو، ملي مشرانو، ليکوالو او شاعرانو سربېره يو شمېر نړيوالې ادبي څېرې وپېژندې. دلته د گوته په نامه يو الماني شاعر درېپېژنو. ددې شاعر او د هغه د ويناوو د بېلگو له لارې به لانونر هم د نړيوالو ادبياتو په اړه معلومات لاس ته راوړئ. يو لويديځ پوه ويلي دي: "موندل کوم مهم شی نه دی، مهمه داده چې بايد هر نوي پيدا شوی شی زموږ په ذهن کې يو څه شی زيات کړي." موږ بايد له نوي موندل شوي شي سره اړيکې ټينګې کړو او له دې لارې خپله معنوي پانگه زياته کړو. د بېلابېلو ليکوالو ليکنې او د هغوی اثار لوستل د لوستونکي موجوده پوهه پراخه او بډايوي.

د نړيوالو ليکوالو او شاعرانو د اثارو لوستل څه گټه لري؟

يوهان ولفگانگ فون گوټته "Yohann Wolfgang von Goethe" د جرمني د فرانکفورت په ښار کې په يوې بډايې کورنۍ کې پر ۱۷۴۹ م کال زېږېدلې دی. پلار يې حقوقپوه او مدافع وکیل و؛ مور يې هم د جرمني د سهيل د حقوقپوهانو له کورنۍ څخه وه. گوټته په يو متمدن او با فرهنگه چاپېريال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونېول شو. په پنځلس کلنۍ کې د حقوقو د زده کړې لپاره د جرمني يو بل ښار، لايپزيک ته لاړ. هلته د زده کړې تر څنګ پر يوې نجلې مين شو. له هغې سره د تودې مينې له امله يې په شعر ويلو پيل وکړ. وروسته په ۱۷۶۷ م کال کې د گوټته د شعرونو لومړی ډيون چاپ شو. دا په عشقي او تغزلي شعرونو کې د گوټته لومړنۍ تجربه وه. په لايپزيک کې له دريو کلونو تېرولو وروسته بېرته فرانکفورت ته لاړ. په ۱۷۶۹ کال کې يې د "جرم د شريکانو" په نامه يوه منظومه کميډي او د "لايپزيک د نغمو ډيون" کتابونه خپاره کړل چې د لايپزيک يادونه يې په کې خپرګه کړې وه. بيا په ۱۷۷۰ م کال کې د حقوقو د زده کړې د دوام لپاره شتراسبورګ ته لاړ. په شتراسبورګ کې ژوند د گوټته په فکر او هنر لويه اغېزه وکړه. هلته يې له شمېر شاعرانو او هنرمندانو سره پېژناڼګلوي پيدا شوه. په دې ځای کې دده پر ژوند بل اغېز د "فريدرېکي بريون" په نامه له يوې نجلې سره د هغه اشناکېدل و. دې اشنايې د گوټته پر ژوند ډېره اغېزه وکړه. د هغې لپاره يې شعرونه وويل چې وروسته يې د "شعر او حقيقت" په نامه يو ډيون کې چاپ کړ. ويل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوي عصر د ادبياتو په تاريخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا ډيون څلور برخې لري او شخصي ژوند يکې نغښتې دی. په شتراسبورګ کې د گوټته تحصيلات په ۱۷۷۱ م کال کې بشپړ شول او يې له دې چې له فريدرېکي سره د وروستي ځل لپاره ديدن وکړي، فرانکفورت ته ستون شو. هلته يې په نوي ژوند لاس پورې کړ. د مدافع وکیل له دندې سر بېرته يې ارزښتمن اثر و ليکل چې دده د لويې او نېوځ خلا يې لرله.

گوټته د روسو په څېر له طبيعت سره مينه درلوده. هغه به د الزاس دښتو ته تلو او هلته به يې تر شين آسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبيعت سره مينې او عاطفې دگوټته

په اثارو کې غبرگون وموند. دا غبرگون په ۱۷۷۳م. کال کې څرگند شو. ددې دورې په نندارو کې د "محمد نغې" یادولی شو چې له ختیځ څخه د شاعر له پېژندگلوی وروسته ولیکل شوي. گوښه د پاک قران له لوستلو وروسته د یوې نندارې د لیکلو په فکر کې شو چې په هغې کې له یوې خوا د حضرت پیغمبر ﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاریخي وضعه او رسالت څېړي.

گوښه د شعر و نو په پورته دیوانو سرپرته د "المان معماري"، "د برلیسینګن خدایان"، "د ځوان ورتړ کراونه"، "پرومیتوس"، "ایفیژیني"، "تاریوس"، "تورکواتو تاسو" او "اختیاري وصلت" او زیات شمېر نور اثار لیکلي چې ناو لونه، درامې، د شعر ټولګې او علمي اثار پکې شامل دي.

گوښه په جرمني کې هماغسې دریځ درلود، لکه داتې چې په ایټالې او شکسپېر په انګلستان کې درلود. گوښه نژدې ۶۰ کاله پر هرځای خپل سیوری غوړولای و. ډېرو لږو کسانو به د گوښه په څېر د نړۍ په ادبیاتو کې ستر اغېز درلودلای وي. د هغه ارزښت د هغه په نبوغ او د فکر په پراخوالي کې و. گوښه نه یوازې د خپلې زمانې د ادبیاتو او تمدن بشپړ نابغه و، بلکې هغه خپله یو دایرة المعارف و چې د یوې بشپړې دورې تمدن او فرهنگ پکې پروت و.

د متن لنډیز:

یوهان ولفگانګ فون گوښه په جرمني کې زېږېدلی دی. پلار یې حقوقپوه او مدافع وکیل و. گوښه په یو مستمن او با فرهنگه چاپېریال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونیول شو. په پنځلس کلنۍ کې یې په شعر ویلو پیل وکړ. په ۱۷۶۷م. کال کې یې د شعرونو لومړی دیوان چاپ شو. په ۱۷۶۹م. کال کې یې د "جرم د شریکانو" په نامه یوه منظومه کمپوزې او د "لایپزیک د نغمو دیوان" کتابونه خپاره کړل. په ۱۷۷۰م. کال کې ستراسبورګ ته لاړ. د دغه ځای ژوند د گوښه په فکر او هنر لویه اغېزه وکړه. هلته یې له یو شمېر شاعرانو او

هنرمندانو سره پېژندگلوي پيدا شوه. دلته يې د "شعر او حقيقت" په نامه يو دېوان کې چاپ کړ. ويل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوري عصر د ادبپالانو په تاريخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا دېوان څلور برخې لري او شخصي ژوند يکې نغښتې دی. گوښته د روسو په څېر له طبيعت سره مينه درلوده. هغه به د انزاس دښتو ته تلو او هلته به يې تر شين اسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبيعت سره مينې او عاطفې دگوښته په اثارو کې څېرگون وموند. دا څېرگون په ۱۷۷۳م. کال کې څرگند شو. ددې دورې په نندارو کې د "محمد نغمې" يادولې شو چې له ختيځ څخه د شاعر له پېژندگلو وروسته و ليکل شوي. گوښته د پاک قران له لوستلو وروسته يوه ننداره و ليکله چې پکې له يوې خوا د حضرت پيغمبر ﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاريخي وضعه او رسالت څېړي. گوښته د شعرونو په پورته دېوانونو سر بېره د "المان معماري"، د برلېسينگان خدايان"، د ځوان ورتړکړاوونه"، پرومېتېوس"، "ايفېژېني په تاو رېس کې"، "تورکواتو تارسو" او "اختياري و صلت" او شاوخوا ۱۴۳ شمېر کتابونه، شعرونه، نندارې، ناولونه او علمي اثار ليکلي دي. گوښته نژدې ۶۰ کاله د ادب په ميدان کې نېلې ځغلولې و.

د گوښته د اثارو د يوې بېلگې په توگه د هغه «د ځوان و لتر کړاوونه» يوه برخه دلته لولئ:

د ځوان ورتړکړاوونه

(د ځوان ورتړکړاوونه _ ۱۷۷۴م) د گوښته يو رومان دی چې په هغې کې يې د ژوند د خپلو کتنو، پېښو او د هغه وخت د ژوند له حالاتونو څخه څېړې لري کړي دي. ځوان ورتړتړور احساسات او لورې غوښتني لري. روح يې د طبيعت او هنر د اغېز د منلو لپاره ښه چمتو دی، خو باطن يې د ژوند له حقيقتونو سره سمون نه لري. په ټولنه کې له خلکو سره په راشه درشه (معاشرت) کې له خنډونو او محدوديتونو سره مخامخ

کېږي. په پای کې نهیلې او مینه یې ناکامېږي. دا کار هغه څوړوي او په پای کې یې ځان وژني ته هڅوي.

زمونږ دا لیکنه د هغه د رومان وروستی برخه ده، چې د لیکونو څپر ونکی یې تڼوي. په دې برخې کې له خپلې معشوقې، ((لوته)) سره د هغه وروستی لیدنه بیان شوې ده. لوته وروسته د البرت په نامه له یو بل شخص سره واده کړی. د ((ورتر)) په نامه د گوته دې اثر له څپرېدا وروسته ډېر بریالیتوب تر لاسه کړ.

[هغه ورځ، چې ورتر دوست ته خپل وروستی لیک و لیکه، یکشنبې وه او عیسوي اختر ته لا څو ورځې پاتې وې. ماښام ورتر د ((لوته)) کور ته لاړ. لوته یې ولیده چې خپلو کوچنیو ورونو او خویندو ته د نوي کال په مناسبت اخیستل شوي سوغاتونه تنظیموي. ورتر د هغه خوشحالی په اړه په فکر کې ډوب و، چې کوچنیان به یې ددې سوغاتونو په لیدلو تر لاسه کړي. هغه سوچ کاوه، کله چې دروازه بېرته شي او کوچنیان دا سوغاتونه ووبښي او یا په څراغونو د سینگار شوي ونې ننداره وکړي، له خوشحالی نه به ټوپونه ووهي. په داسې حال کې چې لوتې خپله دښمنې اندېښنه په یوې مومکا پټوله، ونې وویل: ((که ته هم ومنې، چې ښه واوسي، نو سوغات به تر لاسه کړي. یوه ښکلې ډېوه او ورسره مل نور شیان)) ورتر په لور غږ وویل: ((ښه توب یعنی څه؟ باید څنگه و اوسم او څنگه کولای شم و اوسم، گرانې لوتې؟))

لوته وویل: ((د پېچښتني په ماښام عیسوي اختر (کرسمس) دی. کوچنیان راځي او کېدای شي پلار مې هم راشي. هغوی ټول به سوغاتونه تر لاسه کړي. تاسو هم هغه ورځ راشئ، خو دوخته مه راځئ.))

ورتر ډډه ولگوله او لوتې دوام وکړ: ((زه له تاڅخه هیله کوم، چې یوه پلار به داسې وي. بیا هم له تاسو څخه د کراری هیله کوم. وضع به همداسې پاتې نشي.)) ورتر له هغې څخه سترگې واړولې، په داسې حال کې چې د کوتې له یو سر څخه بل سر ته تله، تر ژبې لاندې غړو مېږده او ویل یې: ((وضع به همداسې پاتې نشي.))

کله چې لوتې دا حالت احساس کړ، دگڼو پوښتنو له لارې یې وغوښتل د هغه فکر بلې

خوا ته و اروي، خو گټه يې ونه كړه.

ورتر په لوړ غبر وويل: ((نه، لوتي، بيا به هيڅكله تا ونه گورم!)) لوتي وويل: ((ولي، ولي؟ بايد و مي گوري، ته مجبور يې بيا مي هم وگوري! خو د اعتدال له مخې. او، ته، ته ولي داسې چال چلن كوي، چې له هر شي كپرېږي او هغه ځانته د غره په څېر غټوي؟)) لوتي د ورتړ لاس په خپل لاس كې ونيو او وني وويل: ((هيله كوم، مينه رو و اوسي او خپل تعادل وساتي. د خپل ذهن، پوهې، ذكاوت او هغو ټولو شيانو په اړه سوچ وكړه، چې تا خوشحالي. دا غم له ځانه لېږي كړه او يو نارينه و اوسه!))

ورتر په داسې حال كې چې خپل ځانيزنه يې چيچل، لوتي ته خر، خر وكتل. لوتي په داسې حال كې چې د ورتړ لاس يې په لاس كې ټينگ نيولی، زياته كړه: ((ورتره، مازي يوه شېبه په كراه فكر وكړه. ته نه پوهېږي، چې په دې كار ځان له پينو غورځوي او ځان پخپله له خاورو سره خاوري كوي! ولي ما؟ ورتړه، څوك چې د بل چا وي؟ ولي؟ دارېوم، دارېوم. دا ناشوني هيله، چې زه دې د بل چا و اوسم او تاسو زما خاوند شئ؟ دا ناشوني ده! كېدای شي تا ته جالبه وي.))

ورتر په داسې حال كې چې هغې ته يې په نهيلۍ خبرې كتل، دهغې له لاس څخه يې خپل لاس كښ كړ او چيغې يې كړې: ((عاقلاڼه، ډېره عاقلانه. كېدای شي البرت دا خبرې كړي وي...))

لوتي وزياته كړه: ((دا هرڅوك درك كولاى شي. ايا په ټوله نړۍ كې به داسې يوه پېغله ونه موندل شي چې خپل د زړه ټولې هيلې يې پرره كړي وي؟ ته د ځان په اړه سوچ وكړه... زما او ستا ترمنځ د محدوديت د پيدا كېدو له امله له اوږدې مودې راهيسې دارېوم. ددې كار لامل هم پخپله ته يې. ته يو ځلي ازمنتت وكړه. كه چېرته لار شي، كېدای شي فكر دې آرام شي، هڅه وكړه، هرو مرو د خپلې ارزښتمنې مينې موضوع موندلاى شي. بيا بېرته راشه او پرېږده چې په گډه له يوې حقيقي دوستۍ څخه په گډه خوندي واخول!))

۱_ دوه تنه زده كوونكي دې د پورته متن په مرسته دگوتې په اړه ټولگيو الو ته معلومات

وراندې کړي.

۲- يو تن زده کوونکی دې و وایي چې د ختيځ اشنایي، پر گوتنه څه اغېز وکړ او په پایله کې یې څه و شول؟

۳- د گوتنه د شعرونو لومړی دېوان چېرته، کله او په څه نامه چاپ شو؟ یو تن زده کوونکی دې نورو ته معلومات ورکړي.

۴- درې تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او ودې وایي چې پر نړیوالو ادبیاتو یو هېډل مور ته څه گټه لري.

۵- دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته و وایي چې کومې نړیوالې ادبي څېرې پېژني. نومونه دې یې و وایي او د یو شمېر اثارو نومونه دې و اخلي.

د گوتنه د ژوند، اشعارو او لیکنو په اړه یوه معلوماتي مقاله ولیکئ.

کېږي.

((گوتنه))

لاندې شعر و لولئ او خوند ترې واخلئ:

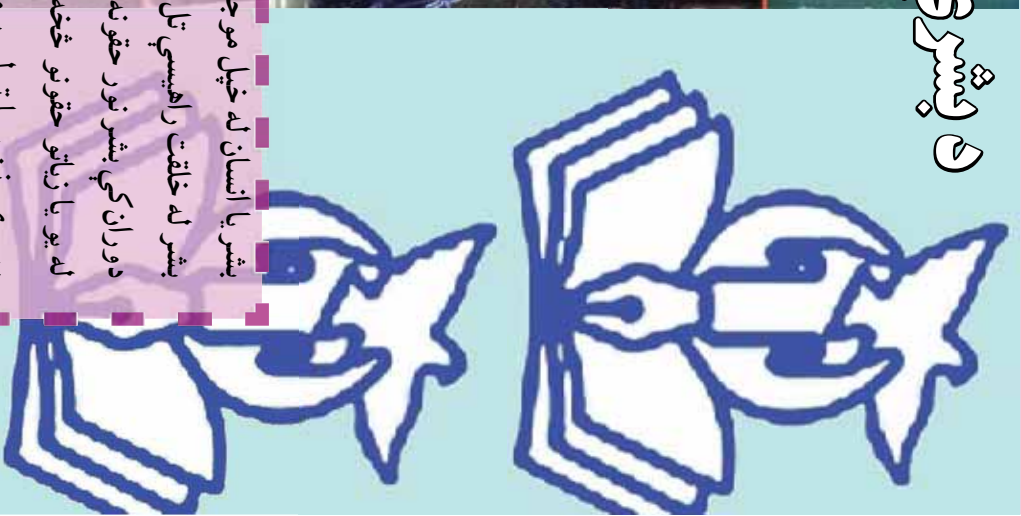
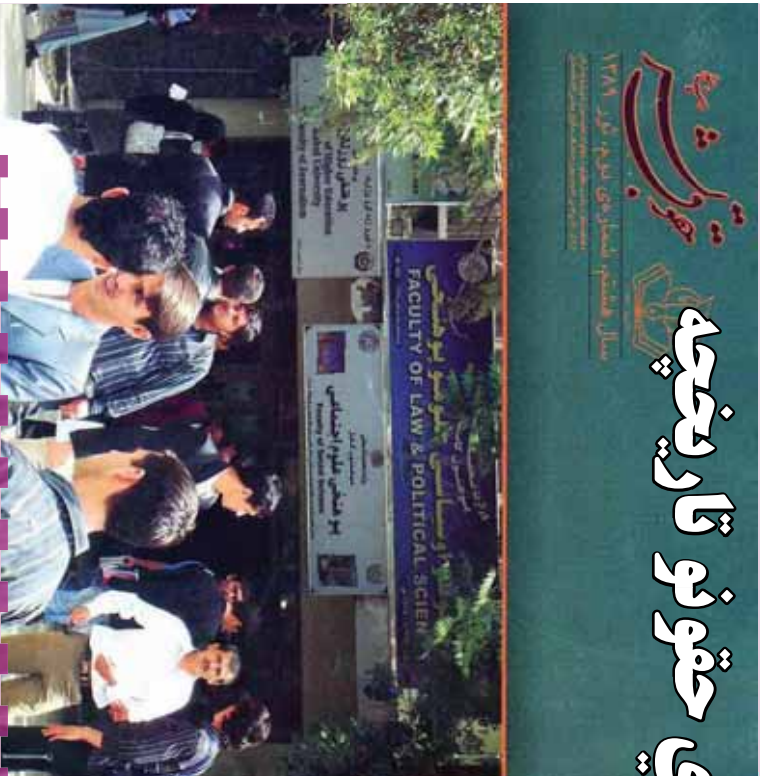
د وچکالی گلان

دا سوی سستی و طن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
دغه غیرتې وطن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
داد مرگ او وینو سین، داد زړه چاودون محل
دا زخمي زخمي وطن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
مه وژنئ د شپو په تیغ، روڼ د مستقبل خراج
ستړی فریادي و طن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
او بښکې د پغلو تو مې، چیغې د مظلوم یتیم
زوی د مورني و طن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
خاره کې پرته شمله، پرې چې هسکه هسکه شي
دا زموږ ننگې وطن، پرېږدئ چې لږ و خاندي
داد وچکالی گلان، نور نور او بیدل غواري
توبی د سپرلي و طن پرېږدئ چې لږ و خاندي
اسخو ننگیال

د بشري حقونو تاريخچه

بشر يا انسان له خپل موجوديت سره سم يو لړ حقونه لري. البته ځيني دا حقونه د بشر له خلقت راهيسې تل موجود و و او طبيعي حقونه بلل کېږي. خو د ژوند په دوران کې بشري حقونو څخه بې برخې شي، نو د هغه بشري يا انساني دريځ ته زيان له يو يا زياتو حقونو څخه بې برخې شي، نو د هغه اودونه زيار باسي چې انسان خپل رسېږي. نن سبا ټولې پرمختللي ټولني او هېوادونه زيار باسي چې انسان خپل حقونه ولري او په هيڅ ډول ورڅخه بې برخې نشي. کېدای شي په ځينو حالتونو، لکه د جگړې يا کورني تاوتریخوالي او يا د يو جرم د سرته رسو لو په حالت کې، يو يا له يو څخه زيات حقونه وځنډول شي، خو په هيڅ توگه ترې انسان د تل لپاره نشي بې برخې کېدای.

بشري حقونه يو بنسټ لري او هغه انسانيت دی. له دې امله په ټوله نړۍ کې يو شان دي. د بشري حقونو اوسنی اصطلاح او مفهوم د لویدیځې نړۍ زېږنده او نسبتاً اوږده سیاسي او تاریخي مخینه لري.

د بشري حقونو زری او هسته د اسلام د سپېڅلي دین له راتګ سره سم وکړل شوه. هغه انساني حقونه چې په اسلام کې بشر ته ورکړل شوي، په بل کوم سازمان او ټولنه کې ځای نه لري. په دې توګه اسلام د بشري حقونو تر ټولو لومړنی سرچینه ده.

بشري حقونه په اوسني مفهوم په اووه لسمې میلادي پېړۍ کې د اروپا د سیاسي نظریاتو بهیر ته لاره وکړه. په دې لړ کې لومړنی موجود سند د جان لاک "د حکومت کولو دویم تړون" نومی اثر دی چې په ۱۶۸۸م. کال کې د برتانیې د لوی انقلاب په پیل کې چاپ شو.

د جان لاک په نظر حکومت د حاکمانو او رعیت تر منځ د یو ټولنیز تړون پر بنسټ ولاړ دی. رعیت تر هغې د اصولو او قوانینو په منلو مکلف دی، چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني ګڼل کېږي چې په منظمه توګه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

په نړیوال ډګر کې د بشري حقونو د تثبیت او ساتنې په اړوند له جان لاک وروسته موجود مهم سند په اتلسمې پېړۍ کې د فرانسې د انقلاب د بشري حقونو اعلامیه ده. دا اعلامیه د ۱۷۹۸م. کال د اګست په ۲۶ نېټه تصویب شوه چې د فرانسې د ملت استازي په یوې لویې ملي جرګې یا غونډې کې سره راټول شول. په غونډې کې هغوی ددې اړتیا احساس کړه چې د بشر طبیعي او ټولنیزو حقونو ته نه پاملرنه یا هغوی ته په درنه سترګه نه کتل د ولس ژوند په ناوړه توګه اغېزمن او حکومتونه فاسدوي. د غونډې برخه والو وپتېيله چې د یوې رسمي اعلامیې په ترڅ کې د بشر سپېڅلي او تلپاتې حقونه وړاندې او د ټولنیز ژوند بنسټ وګرځوي. دې لومړنۍ اعلامیې او وه لس مادې درلودې. په لومړۍ مادې کې د انسان د ازادۍ او برابری مسئله، په دویمې کې د سیاسي ټولني موخه او د بشري تلپاتې حقونو ساتنه وه. په درېمې مادې کې د حاکمیت مسئله وه

چي په هر ملت کي شته او ملت د خپل سياسي او ټولنيز حاکمیت تمثيل کوي. همدا راز دا موضوعگانې پکې شاملې وي: ټولني ته د زيانمن عمل مخنيوی، د قانون پېژندنه، بند او حبس، د جزا ټاکل او پلي کول، د فرد اصلي حالت، د سياسي عقېدې د ازادۍ تضمين، د بشري حقونو تضمين، د مالياتو ورکړه، د حساب اخيستل، د بشري ملکیت حق. د نو مورې اعلاميې په متن کې وخت په وخت تعديل راغلی او مواد او احکام يې د بشر په گټه زيات توضیح او څرگند شوي دي.

د فرانسې له انقلاب څخه وروسته پوهانو د بشري حقونو د رښتيني کېدو هڅه کوله او د هغو د سرته رسولو لپاره يې ځانگړې موسسې او ټولني جوړې کړې. د فرانسې بشريانو د بشري حقونو د پلويانو يوه ډله جوړه کړه. دوی په دې خبره سلا شول، په خپلې ډلې کې يوازې هغه اشخاص ومني چې د فکر سطحه يې لوړه او د نظر افق يې پراخه وي. د ۱۸۹۴م کال د جون په څلورمه يې د موسساتو يو پلاوی جوړ کړ او هغوی بيا د ټولني د کړنلارې اساسنامه تصويب کړه.

د بشري حقونو دې ډلې د ټولني په سياسي ژوند کې خپل نقش او اغېز لاپسي ژور کړ. په ۱۹۱۹م کال کې د موسساتو ټولني پراختيا وموندله او په ۱۹۳۳م کال کې يې په ملي او نړيواله کچه زيات پلويان پيدا کړل. که کوم سياسي نار به د بشر ازادې او حقونه له خطر سره مخامخ کړل، دې ټولني به سر راپورته او پر سرغړونکي به يې د پېرې او ملامتۍ غږ وکړ.

د بشر حقونو د تثبيت او تضمين لپاره د نړيوالو هلو ځلو زرين پړاو د دويمې نړيوالې جگړې له پای ته رسېدو وروسته پيل کېږي. د ملگرو ملتونو تر جوړېدا وروسته د بشري حقونو په ډگر کې د کاري پياوړتيا لپاره په ۱۹۴۶م کال د بشر د حقونو کميسون رامنځته شو. کميسون دې ته وگومارل شو، د بشري حقونو يو داسې فهرست چمتو او جوړ کړي چې د نړۍ د ټولو هېوادونو لپاره د منلو وړ وي. دې کميسون په پيل کې ۴۳ تنه غړي درلودل، خو په ۱۹۹۴م کال کې يې د غړو شمېر ۵۳ تنو ته ورسېد.

په ۱۹۴۸م کال کې د بشري حقونو يو فهرست د يوې اعلاميې په بڼه جوړ او د همدغه

کال د دسمبر په لسمه نېټه د بشري حقونو د نړیوالې اعلامیې په نامه تصویب شو. دا اعلامیه دېرش مادي لري چې د بشري حقونو بیلابیل اړخونه پکې په ژوره توګه نغښتي او څېړګ شوي دي. په ۱۹۵۰م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې (اسامېلي) پرېکړه وکړه، د دسمبر لسمه نېټه، چې د بشري حقونو د تصویب ورځ ده، د بشر د حقونو د نړیوالې ورځې په نامه ونومول شي او په ملي او نړیواله کچه ولمانځل شي. له هغې راوروسته هر کال دا ورځ د غونډو او کنفرانسونو په جوړولو په ملي او نړیواله کچه لمانځل کېږي.

د ۱۹۵۹م. کال د نومبر په شلمه د ماشوم د حقونو نړیواله اعلامیه تصویب شوه. دا اعلامیه په نهو اصولونو کې د ماشوم په حقونو پورې اړوند مسائل تشخیص او تضمینوي. په ۱۹۶۵م. کال د ملګرو ملتونو د عمومي ټولني له خړاد هر ډول تبعیض د له منځه وړلو نړیوال تړون تصویب شو. دا تړون په دريو برخو او ۲۵ مادو کې د هر ډول تبعیض او توپیر د له منځه وړلو تضمینونه او سپارښتې لري.

د ۱۹۶۶م. کال د دسمبر په ۱۶ نېټه د سیاسي او مدني حقونو نړیوال تړون تصویب شو. دا تړون شپږ برخې لري چې په ۵۳ مادو کې د نړۍ په هېوادونو کې د افرادو په سیاسي او مدني حقونو پورې اړوند مسائل، ژمني او تضمینونه رانغاړي او د یو نړیوال تړون په توګه یې وړاندې کوي.

د ۱۹۶۷م. کال د نومبر په اوومه نېټه د ښځو په وړاندې د هر ډول تبعیض د له منځه وړلو اعلامیه تصویب شوه.

د ۱۹۶۸م. کال د اپریل له ۲۲ څخه د می تر ۱۳ نېټې پورې په تهران کې د بشر د حقونو د اعلامیې له تصویب څخه وروسته په تېرو شلو کلونو کې د بشري حقونو په ډګر کې د ترسره شوو پرمختګونو د ارزولو او څېړنې په منظور غونډې وشوې او په ۱۹ مادو کې یو پرېکړه لیک تصویب شو چې د بشري حقونو په ډګر کې د ترلاسه شوو بریالیتوبونو او د هغوی د ملي او نړیوالو تضمینونو په اړه یې ژمني او سپارښتې درلو دي.

په ۱۹۷۹م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د ښځو کنوانسیون تصویب کړ. د ښځو په وړاندې د تبعیض د له منځه وړلو اعلامیه یې په ډېرشو مادو کې تصویب کړه.

په ۱۹۹۴م. کال د نړۍ ۱۲۵ هېوادونو د ښځو کنوانسیون تصویب کړ چې افغانستان هم په دې ډله کې شامل دی.

د ۱۹۹۰م. کال د اګست په اوومه (۱۳۶۹ هـ ش کال د زمري ۱۵) نېټه په قاهره کې د اسلامي کنفرانس سازمان د غړو هېوادونو د بهرنیو چارو ووزرانو په غونډه کې د بشر د حقونو اسلامي اعلامیه تصویب او اعلان شوه. په دې اعلامیه کې په ۲۵ مادو کې د اسلام د سپېڅلي دین له مخې د بشري حقونو په اړوند مسائل ښودل شوي او وړاندې شوي دي.

د متن لنډيز:

د بشري حقونو د تشخیص او تامین په اړه د نړیوالو هلو ځلو لړۍ ډېره خوره او اوږده ده. دا بهیر په ډېره چټکۍ پرمخ روان دی، د سیاسي او ټولنیزو مسایلو په سر کې ځای لري او زبات پام ورته کېږي. بشري حقونه د تل لپاره خوندي دي او هیڅکله یو انسان ترې نه بې برخې کېږي. کېدای شي یو شمېر بې د یو مهال لپاره وځنډول شي، لکه د جګړو، اړودو او کورني اخ و دب پر مهال. د بشري حقونو بنسټ انسانیت دی او هر چیرته چې انسان دی، یو شان حقونه لري. اسلام لومړنی دین دی چې بشري حقونه یې تضمین کړي دي. وروسته بیا په لوېدیځې نړۍ کې د بشري حقونو اصطلاح وزيږېده. مخینه یې نسبتاً اوږده ده. بشري حقونو په اوسني مفهوم په اوه لسمې میلادي پیړۍ کې د اروپا د سیاسي نظریاتو بهیر ته لاره وکړه. تر هغې راوروسته په یو شمېر غونډو کې یو لړ پرېکړې و شوي، بشري حقونه یې تنظیم او د هغې درناوی او حمایت یې د هر چا، په تېره د دولتونو دنده، وگڼله. د یو لړ سیاستوالو په اند حکومت د حکمانو او رعیت تر منځ د یو ټولنیز تړون پر بنسټ ولاړ دی. رعیت تر هغې د اصولو او قوانینو په منلو مکلف دی چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني گڼل کېږي چې په منظمه توګه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

- ۱- خو تنه زده کو و نکي دي د ټولگي مخي ته راشي او نورو ته دي و وایي چې د هغوی په اند بشري حقونه څه شی دي. اسلام بشري حقونو ته په کو مه سترگه کتلي؟
- ۲- ټولگی دي پر درېو ډلو و وېشل شي. هره ډله دي په ترتیب د بشري حقونو، د بېځو د حقونو او ماشومانو د حقونو په اړه خپل معلومات ولیکي او په پای کې دي یې نورو ته و وایي.
- ۳- بشري حقونو څه ډول پراختیا موندلې ده او تر اوسه یې کو م پراو و نه و هلي دي؟
- خلو رتنه زده کو و نکي دي د متن پر بنسټ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړي.
- ۴- زده کو و نکي دي فکر وکړي چې کو م بشري حقونه په یو ټاکلي حالت کې څنډیږي. دوه تنه دي د نورو په وړاندې پرې رڼا و اچوي. ټول زده کو و نکي کو لای شي په خپل واریه دي اړه خپل نظر وړاندې کړي.
- ۵- په خپل هېواد کې بشري حقونو ته په کو مه سترگه گورئ؟ هغه څنگه ارزوئ؟ آیا په دي هکله په خپل هېواد کې کو مو حدودو ته ځای وړکوئ؟ پنځه تنه زده کو و نکي دي په دي اړه خبرې وکړي.

د بشري حقونو د اړتیا او ارزښت په اړه یوه مقاله ولیکئ.

څومره چې هڅول اغېزمن و واقع کېږي، تنبیه هغومره نه کېږي.

(اگا تا کرستې)

ادبي معاصر نثر

نظم او نثر د واره د مفکورو او مفاهیمو د لېږدولو وسيلې دي. نثر د نظم په پرتله ډېر کارول کېږي. لامل يې دادي چې نثر اسان دی، هر ليکونکی يې ليکلی شي او هر ډول موضوع پکې بيانولای شي.

نظم بيا د نثر په مقابل کې ستونزمن دی، ځکه وزن او قافیه پکې اړينه ده. نثر د معنا، لفظ او مهال له مخې ډېر ډولونه لري چې يو يې ادبي معاصر نثر دی. په دې لوست کې يې تاسې ته در پېژنو:

— که ورځنۍ خبرې په ليکنې بڼه وي، په څه نامه يادېږي؟

نثر عربي کلمه ده، د شيندلو او پاشلو معنا لري. په اصطلاحي معنا سره نثر هغه کلام دی چې وزن او قافیه و نه لري. ادب څېړونکي د ادبياتو د اوسني تعبير له مخې د يوې ژبې ټول ليکلي (تحريري) او نالیکلي (شفاهي) منظوم او منثور اثار چې هنري ارزښت ولري، ادبيات گڼي. دغه ادبي هنري اثر بايد په داسې ژبه بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هېنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي. په هنري او ادبي ليکنو کې د ليکوال ذوق، احساس او تمايلات د واقعيت او مطلب د افادې لپاره بنسټيز حيثيت لري. ليکوال هغه څه، چې لېدلي، اورېدلي، احساس کړي او يا يې په ذهن او خيال کې تېرېږي، بيانوي، خو د تحقيقي او علمي ليکنو په څېر دليل راوړلو ته هېڅ اړتيا نه لري. هنريت يا هنري ارزښت هغه څانگړنه ده چې ادبي او غير ادبي ليکنې سره بېلوي. په ادبي ليکنو کې د ليکوال په استعداد او فني مهارت پورې اړه لري چې انساني رواني حالات، د خلکو هيلې او غوښتنې، جذبات او احساسات او عواطف په الفاظو کې څنگه انځور او راوغاړي؛ مقابل لوري (لوستونکي يا اورېدونکي) ته يې ولېږدوي او د هغه په عواطفو کې خوځښت راولي. پښتو ژبه ډېر هنري ادبي اثار لري چې بېلگې يې په نالیکلي او ليکلي ډول په نظم او نثر کې موجودې دي. په منثور کې له مسجع نثر نه نيولې د نن ورځې تر روانو، ساده او د هنر او ښکلا په گاڼه سمبال نثر و نه هم شامل دي.

پښتو ادبي نثر له (۱۹۵۰) عيسوي کال نه وروسته وده او پراختيا موندلې ده. ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، داستان، رومان، ډرامه، طنز د نثري ادبي او هنري نثر بېلگې دي، چې په لاندې ډول يې درېيزنو:

۱- ادبي ټوټه:

د هنري ادبياتو يو ځانگړی ډول دی چې د شکل په لحاظ له لنډو کيسو څخه وړه وي او مضمون په لحاظ هر ډول مطالب پکې رانلای شي.

په ادبي ټوټه کې شاعرانه تخيل کم وي، واقعي پېښې پکې څېړل کېږي او لوبغاړي يې هم واقعي خلک وي.

د معاصر هنري نثر دغه ډول، ځينو ادیبو هانو د (منثور شعرو) په نوم هم ياد کړی دی.

ځکه اصلاً نثر دی، خو شعري کيفيت لري. د يو حقيقت او واقعيت په اړه په حکاوي بڼه په

زړه پورې تشريح او توضيح کوي. داتوضيح او تشريح په داسې رنگينو الفاظو کې نغښتې وي چې په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي.

د ادبي توتې غوره بېلگې د پښتو ژبې د معاصر ليکوال او نثر ليکونکي گل پاچا الفت په غوره نثر ونو کې موندلای شو. لکه: دوه جنازې، دوه دهقانان او نور.

۲_ لنډه کيسه:

په لوېديځ ادب کې (Short Story) بلل کېږي. لنډه کيسه د نثري کيسو يو ډول دی، لنډه او له داسې عناصرو څخه جوړه وي چې يو له بله سره تړلي او يو د بل تر اغېز لاندې وي. موضوع د خپلو حدودو په چوکاټ کې رانغاړي، بې ضرورته خبرې پکې ځای نه لري، د تاثر او اغېز يو والی پکې يوازینی شرط دی. بېلگه يې د امين افغانيور ((موسکا)) ده.

۳_ ناول:

ناول (Novel) د لاتيني ژبې کلمه ده. لغوي معنا يې نړی، تازه او عجيبه څيز دی. په ادبي اصطلاح کې هغې ادبي نثري کيسې يا داستان ته وايي چې له لنډې کيسې څخه لوی او له رومان څخه لنډوي. په ليکنې چوکاټ کې يې طرح، اصلي او فرعي کرکټرونه، مکالمې او د کيسې پيل، منځ او پای لري.

له لنډې کيسې سره يې توپير په دې کې دی چې هم پکې پېښې په تفصيل سره بيانېږي او هم کرکټرونه زيات وي. د پښتو ناول بېلگه د برهان الدين کشکي ((پټه مينه)) ده.

۴_ رومان:

رومان فرانسوي کلمه ده، په ځينو فرهنگونو کې يې معنا خيالي داستانونه او په ځينو کې د مينې او محبت کيسې راغلي دي.

په ادبي اصطلاح کې هغې کيسې ته ويل کېږي چې له ناول څخه اوږده وي. د ژوند ډيرې او بېلابېلې خواږې پکې منعکس شوي وي او د بېلابېلو پېښو انځور په ادبي قالب کې ځایوي.

د جوړښت په لحاظ له ناول سره دومره توپير نه لري، يوازې د موضوع په انتخاب او د واقعيتونو په څېرلو کې توپير لري. هغه دا چې په ناول کې هميشه واقعيتونه د علمي اصولو له مخې څېړل کېږي، اما په رومان کې په خيالي ډول. يعنې کرکټر کېږي چې خيالي واقعات لوستونکي ته په رښتينې بڼه وړاندې کړي.

۵_ داستان:

داستان د حماسي ادب يو ځانته فورم دی. د جوړښت په لحاظ تر وړې کيسې لوی او له ناول څخه وړوکی وي.

خرنگه چي داستان حکایتي بڼه لري، نو د ناول په تناسب يې تخليکي جنبه زياته وي. په داستان کې د هنري قهرمان پر ژوند پوره رڼا اچول کېږي او د گډون کوونکو شمېر يې هم د وړې کيسې، د گډون کوونکو په پرتله زيات وي.

۶_ ورامه:

له يوناني کلمې (وراو) نه مشتق شوي چې د عمل او کړنو معنا لري. (تفصيل ته يې اړتيا نشته، دمخه لوستل شوي ده.)

۷_ طنز:

طنز عربي کلمه ده. فرهنگونو د طنز لغوي معنا ناز او کرشمه، پهغور او مسخره کول راوړي.

په ادبي اصطلاح کې د هنري ادبياتو يو ډول دی چې په ليکنه کې يې د ليکوال اصلي مقصد نيوکه (انتقاد) وي، خو انتقاد يې د شوخي، په بڼه او يا په بله وينا د تمسخر په جامه کې نغښتی وي. د وينا لمن او اندازه يې په زړه پورې او د توکو ټکالو په شکل وي. زياتره وخت پکې مسايل سرچپه (معکوس) مطرح کېږي.

طنز په واقعيت کې هغه ترخه خندا ده چې د توکني د خلکو پر ناوره اعمالو، عاداتو، اخلاقو او افکارو باندې کېږي. بېلگه يې د عبدالمنان ملگري ((شريک بالاوش)) ده.

۸_ ادبي راپورتاژ:

د هنري ادبياتو يو ځانگړی ژانر دی. له عادي راپورتاژ سره يې اصلي توپير دادی چې په ادبي راپورتاژ کې د پېښې تعبير، تفسير او تحليل په ادبي او هنري ژبه شوي وي. ددې ډول راپورتاژ ليکونکي پېښو ته په دقيق نظر گوړي او له هغو څخه خپل برداشت د تخيل په ملاتړ په خوږه هنري ژبه وړاندې کوي. بېلگه يې د محمد نواز طائر ((ناليدلی سوات)) ده.

۹_ سفرنامه:

په سفرنامه کې سفر کوونکی خپلې خاطرې د قلم په ژبه او د ادب په ادا خوندي کوي او راتلونکو نسلونو ته يې د يادگار په شکل پرېږدي.

په نړيوال ادب کې سفرنامې اوږده مخينه لري. په سفرنامه کې دعلمي تحقيقاتو لپاره په زړه پورې مواد پيدا کېږي. د پوهاند رښتين ((د هند سفر)) بېلگه ده.

۱۰_ ادبي ليکونډ:

دا هغه ليکونډه ده چې په ځانگړې ادبي او هنري بڼه ليکل کېږي.

په ادبي ليکونو کې يو لړ مهم انتقادي، سياسي، فلسفي او ادبي مسایل ليکل او د ادبياتو تر منځ تبادله کېږي. د ليکنې ژبه يې هنري او د تخيل رنگ پرې غالب وي. له استعارو، کنايو، تشبېهاتو او نورو ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخيستل شوی وي. ژبه يې خوږه او د ليکنې طرز يې دومره په زړه پورې وي چې لوستونکي يې په لوستنه نه مړېږي. بېلگه يې د بېنوا ((د زړه خواله)) ده.

د متن لنډيز:

- د اوسني تعبير په اساس د يوې ژبې ټولې ليکنې او گړنې، منظوم او منثور اثار، چې هنري ارزښت ولري، ادبيات گڼل کېږي.
- په هنري نثر کې ليکوال ټول مفاهيم د الفاظو په قالب کې په تخيلي ځواک سره ځايوي. دغه تخيلي ځواک په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي او راپاروي يې.
- هنريت يا هنري ارزښت هغه بنسټيزه ځانگړنه ده چې ادبي ليکنې له نورو غير ادبي ليکنو څخه بېلوي.
- معاصرې ادبي هنري ليکنې د بڼې له مخې لاندې دو لونه لري:
- ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، رومان، ډرامه، طنز، ادبي ليکونه، ادبي راپورټاژ ...

- ۱- زده کړونکي دې متن په پټه خو له و لولې او مفهوم ته دې څېر شي.
- ۲- درې تنه زده کړونکي هې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي، د متن اصلي مفهوم دې ووايي.
- ۳- څلورتنه زده کړونکي دې په وار د ټولگي مخې ته راشي او د ادبي معاصر نثر په اړه دې يوه يوه دقیقه خبرې وکړي.
- ۴- د زده کړونکو د شمېر په پام کې نيولو سره دې ټولگي په دوو ډلو و وېشل شي. يوه ډله دې په خپل وار سره د حرکتونو له لارې تر اړېدې او دويمه ډله دې يوه کمپني ننداره تمثيل کړي.

۵- زده کونکي دي په څلور و دلو و وپشل شي، هر دله دي د خپل شعر په اړوند يو راپور ترتيب کړي. د دې استازي دي د خپلې دې په استازيتوب د خپلې دې ترتيب شوی راپور تاثر نورو ته و وايي.

- ۶- زده کونکي دي لاندې پوښتنو ته ځوابونه و وايي:
 - ادبي هنري نثر له نورو نثري ليکنو سره څه توپير لري؟
 - يوه لنډه کيسه له کومو توکو څخه جوړه وي؟
 - د ناول او لنډې کيسې توپير په څه کې دی؟
 - ادبي راپور تاثر او ژورناليسټکي راپور تاثر څه توپير لري؟
 - طنز له ډرامې سره څه توپير لري؟
 - څو ډوله ډرامې پيژنئ؟
 - ډرامه خپل پيغام څنگه ليدونکو ته وړاندې کوي؟
- ۷- دوه تنه زده کونکي دي د ټولگي په وړاندې د هر ادبي هنري نثر په اړه په لنډيز درې درې دقيقې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کونکي دي په کور کې د پښتو نثر د ودې په اړه يو مطلب وليکي چې تر لس کرښو کم نه وي او د بلې ورځې د پښتو مضمون په ساعت کې دي و وايي.

د پښتو معاصر نثر لاندې بېلگه ولولئ او خوندي تړي واخلئ.

شعر او ادب

"شعر او ادب" د استاد گل پاچا الفت د غوره نثرونو يوه بېلگه ده. گل پاچا الفت د پښتو ادبياتو يوه و تلې څېره ده. نوموړي ډېر خوندي و شعر ونه او نثرونه ليکلي دي. د هغه په هر شعر او نثري ټوټو کې ټولنيزې ناخوالې په ډېر سم او ښه شان انځور شوي. د وخت د ټولني پر اوږو بې له سپرو و کسانو څخه شکايتونه کړي دي. الفت د خپلو شعر ونو او نثرونو له لارې ټولني ته لارښوونې کړي او د ژوند اصلي تگلارې په لور بې روان کړي دي.

دلته دهغه د نثري ځواک د لا روښانتيا په موخه مو دا لاندې بېلگه د هغه له غوره نثرونو څخه ټاکلې ده. هيله ده چې تنده به مو پرې ملته شي. بايد يادونه وکړو دغه نثر سره له دې چې د شعر په اړه تحليلي رنگ هم لري، خو ادبي رنگ يې د هغه د خواږه نثر ډېره ښه څرگندونه کولای شي.

"د انسان په وجود کې دوه شیان ډېر عزيز معلومېږي چې يوه ته زړه او بل ته دماغ وايي. له دماغ نه علم او فلسفه پيدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.

ارويان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ايمان او عقيدې ځای ته زړه وايي.

صبر، رحم، کرم، شجاعت د زړه کار دی. عشق او مينه په زړه کې وي. شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري. داروين وايي: (هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې يوازې د انسان په برخه رسېدلی او نور ژوي ترېنه محروم دي، د انسان قلبي عواطف دي چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت نوحه پرستی ترېنه تعبير کېږي. که انسان غواړي چې له حيوانيت نه لرې وي بايد دغه عواطف ښه وروزي).

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو ظهور او تجلياتو کوو طور ويلی شو. څنگه چې د لمر وړانگې او پلوشي لومړی ځل د لور و غرو په څوکو پرېوزي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر پر زړه له نورو نه زيات لورېږي او ځينې زړونه، لکه: د غرو سمخې او غارونه دغه زړا يا بيخي نه وښي يا يې ډېره لږه وښي، همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي، شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع بېکلی خيالات، عالي احساسات، د زړه تاثرات، د غم او خوشحالی خوبونه، د روحي او جسمي بېکلا اغېزې او عشق و محبت دی. که دغه شیان په يوه بېکلي تعبير او ښو الفاظو کې بيان شي چې د فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوي وي، شعر ترېنه جوړ شي او ډېر ښه شعر هماغه دی چې په دغه معيار برابر وي.

څومره چې د يوه شاعر فکر او خيال آزاد وي او د محدوديت له قيودو راوتلی وي، هغو مره يې شعر لوړ او عالي وي. که يو شاعر د نورو په شان هر چاته او هر شي ته سر تېټوي او په فکر کې يې د بغاوت جذبه نه وي موجوده، له هغه نه د ښه شعر هيله نه شي کېدی. شاعر

باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي. شاعر ته نه ښايي چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه يودانه و اخلي او په زړه لاره په زاړه فکر پسې لار شي. د شاعر خیال باید ډېر لوړ پرواز وکړي او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وگوري. د شاعر نظر باید نورو غونډۍ نه وي او هر څه په بل شان و ويني، د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقلید يا ابتدال د شاعر مرگ دی. د شعر او ادب دنیا په دلدارۍ او دلبرۍ ولاړه ده. شاعر باید په هر څه او په هر وخت کې زړه ته رجوع وکړي او ډېر حساس زړه ولري. هغه چې په زړو نو کې هیجان، تاثر او حساسیت نه شي پیدا کولی او زړونه نه خوځوي، شاعر ورته نه شو وایي.

که دا خبره رښتیا وي چې انسان په هر وخت او په هر حال کې د زړه په خوښې پسې روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لري؛ يعنې د عقل ادراک د قلبي تمایلاتو له تاثیر لاندې وي، نو ویلي شو چې د يوه ملت عقلي او ذهني سیر او حرکت هم د شعر او ادب تابع وي او شاعران په نفسياتو او روحیاتو کې تغيير او تحول راوستلی شي. همدغه شعر دی چې په زړونو کې زلزلې او تویانونه پيدا کوي او کله پکې داسې صبر او سکون بردي چې غرونه يې ثبات او استقامت ته حیران وي، که دا رښتیا وي چې د چرگانو په نارو ویده خلک له خو په پاڅېرې، نو دا باید و منو چې د شاعرانو په نغمو د يوه ملت مره احساسات او جذبات راوښېرې او په دې اسرايېلي شپېلۍ کې بل راز تاثیرات موجود دي.

کوم فیلسوف چې هر څه بد گڼي او زنده گي توره په نظر و رغلي ده، هغه هم شعر ته ښه گوري او شعور د انسان لپاره يوه ښه پناگاه بولي.

شوپنهاور وايي: ټولې بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشات کوي او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملگري دي. که څوک يوه داسې چاره لټوي چې له بدبختیو نه لږ غونډي په امن کې شي، باید په صنعت او هنر کې مستغرق شي او د ښکلا په مظاهر و کې ځان ورک کړي. په دغه حال کې سړی په ظاهره له خلکو سره وي، مگر په معنا کې يوازې وي او دنیا ورته لکه يو سراب معلومېږي چې دده لمنه نه شي لمدولی. په همدغسې بېخو دی کې انسان د دنیا له شر او شوره اسوده کېږي او د بې نیازی، مقام نه تېروي کېږي چې غیر له حقایقو بل شي ته متوجه نه وي، دغه صنعت او هنر چې د شوپنهاور په نظر کې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناگاه وایي، شعر دی.

که چېرې په دغه غم لرلي جهان کې د سعادت او نیکبختۍ پلوشو کله کوم کور رڼاکړی وي، هغه به د شعر کور (بيت) وي. د شاعر خیالي دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده

او هلته داسې بې درد سره بېخو دي شته چې له سرې نه هر څه هېروي. تاسې شعر و ادب ته په عادي او معمولي نظر مه گورئ، د شعر تومنه او قدسيت په نظر کې ونيسئ. هغه څه چې په زړونو کې پيدا کېږي او په زړونو اثر کوي، هغه عادي او معمولي څيز نه وي.

دا د غم او خوشحالي ترانه د انسان په ژوندانه کې ډېره زياته اغېزه لري او انسان ترېنه هېڅکله نه شي بې نياز کېدلی. د يوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي. د يوه ولس د ذوق او شعور، د فکر او خيال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی. هر څومره چې د يوه ملت شعر او ادب عالي وي، هغومره بې اخلاق، نظر او روحيات لوړ وي او له لوړو ملکاتو او انساني فضايو سره بې ارتباط او تعلق زيات وي.

شعر او ادب د بشر علايق له دين او مذهب سره ټينگوي او په هوبښاري کې بښايي او همدري پيدا کوي. کله چې زړونه کلکېږي يا تورېږي، نو شعر پکې رقت او صفائي پيدا کولی شي. هغه څه چې انسان د ماديت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتي، شعر دی.

عارفانه ذوق انساني عاطفه، حکيمانه شعور د شعر په نغمو وده کوي او د حسن نظر علايق همدغه شی ساتي. کوم ملت چې شاعر نه لري، زړه نه لري، سترگې نه لري، عواطف نه لري او د ذوق له خونده محروم دی.

شاعران دا کولی شي چې د انسان فرعونې غرور په تواضع بدل کړي او د دوهې، ملنگ ته د شاه جهان خوی او مړې سترگې ورکړي. غم او سرور د شاعر هديه ده چې له زړونو څخه بې اخلي او زړونو ته بې ورکوي، نو کوم قدر او قيمت چې د انسان په بدن کې زړه لري، په يوه جامعه کې بې شعر او شاعر لري."

د کتاب او تعليمي کال د پای په بهانه يو څو خبرې

گرانو زده کوونکو،

تاسو د سربني تعليمي کال د پيل وړخې په ياد کړئ. وگورئ، هغه مهال مو د پوهې کچه څومره وه او اوس څومره؟ ستاسو په سلوک او چلن کې څه او څومره بدلون راغلی، ايا نړۍ درته همافسې بڼکاري، لکه د کال په پيل کې چې مو ليدنه؟ فکر او ذهن مو څومره بدل شوی دی؟ پوهه مو څومره زياته شوې؟ په ليکلو کې مو څومره وړتيا تر لاسه کړې؟ د موضو عگانو

د تحلیل او ارزونې ځواک مو څومره غښتلی شوی؟

که ددې ټولو په توپیر وپوهېدئ، نو څرگنده ده چې زده کړه مو کړې ده او یو څه مو تر لاسه کړې دي. دلته هرڅه، یعنی لوستونه، په ناڅاپي او اتفاقي توګه نه دي راغلي او نه دي لیکل شوي. د هر یو لوست د ټاکلو په اړه ډېر سوچ شوی. د هر متن د لیکلو په اړه ډېر فکر شوی، کوم مطالب په کومه ژبه له کوم پیغام سره و لیکل شي او تاسو هغه څنګه زده کړئ. د کتاب لیکوالو هڅه کړې، د پښتو ژبې او ادیبانو په اړه تاسې ته داسې رنگارنگ پوهه او معلومات چمتو کړي چې ستاسو په فکر، چلند او وړتیا کې د بدلون احساس رامنځته شي.

هیله ده دا هرڅه ستاسې پوهه، ستاسو ذهنیت او ستاسو وړتیا او د لید لوری لاسې پراخه کړي او د خپل مسوولیت پر درک او پېژندلو، د اسلامي ټولني، د یو سالم او رغنده غړي په توګه ځان، کورنۍ او هېواد ته د خدمت جوګه شئ. و من الله التوفیق

فعالیت:

زده کړونکي دې د تعلیمي کال د پای په ورځو کې یوه ورځ د خپل ټولګي دننه یوه منظمه غونډه جوړه کړي. د غونډې جوړښت دې د مخکښو غونډو په څېر تنظیم کړي. بیا دې هر زده کوونکي د تېر تعلیمي کال په اوږدو کې د خپلې پوهې په اړه مفصلي خبرې وکړي. که ښوونکي لري، په ګوته دې یې کړي. که د نیمګړتیا و په اړه سپارښتني یا وړاندیزونه لري، له ډاره پرته دې په څرګنده و وایي. له ښوونځي، ښوونکي، درسي کتابونو او ددې کتابونو له لیکوالو څخه دې خپلې غوښتنې مطرح کړي. د غونډې مشر دې غونډه رهبري کړي، مرستیال دې مرسته ورسره وکړي. مشري دې د وینا و اړو نومونه د وار لپاره په لست کې ولیکي. د غونډې ویناندې له لازمو تبصرو سره یوځای ویناوالو ته نوبت ورکړي. په پای کې دې د غونډې مشر غونډه و ارزوي او د پای وینا دې واوروي. غونډه دې د یو پرېکړه لیک په څېرولو پای ته ورسوي.

و من الله التوفیق

یو الماني متل دی، وایي:

((که دکار پای ښه و، هرڅه ښه دي.))

و سپانگه:

- احسان: نيکي کول، چاته يو شي بښل، د يو
- چا د بدۍ په وړاندې نيکي کول
- اخلاص: رښتينولي، د نيت خاصوالي
- اخلاق: د يو لو ځلکو له خوا د اصولو او
- ارزښتونو ټولگه (مجموعه) چې د يوې
- ټولني د يو فرد د چلن سموالي يا ناسموالي
- او بڼه والی يا بدوالی ټاکي. چلن، خوی،
- منل شوي خوښونه
- ادب: د اخلاقي منل شوو اصولو په چوکاټ
- کې منل شوی چلند، د ژوند د سمو لارو
- چارو، دود او فرهنگ پېژندنه
- ابدال: بې ارزښتي، ډېر تکراري
- ابهام: پېچلتيا، ناڅرگندتيا (پته گوته)
- اتل: قهرمان
- اتلولي: قهرماني
- اجل: د ژوند پای، د مړينې مهال، مرگ، د
- هر شي مهلت او وخت
- احاطه: د يو شي شاوخوا، پر يو شي
- لاسبری

((الف))

ارادت: له درناوی سره یوځای مینه او فکر	ارادت: له درناوی سره یوځای مینه او فکر
اندام: غږي	علاقه، خوښتنه، قصد
انقلاب: په اقتصادي، سياسي، ټولنيز يا فرهنگي نظام کې شدید او ناڅاپي بدلون،	ارزول: ارزيايي کول، تلل
ناکراري، هيجان، اڅ و ډوب ...	اژدره: اژدها، بنامار
انتربښت: نړيوال جال	استعاره: د تشبیه له مخې يو مجازي بيان، پټه او ناڅرگنده خبره
انځورگري: رسامي، نقاشي	استمرار: پرله پسې والی
انگيرل: په پام کې نيول	اسرار: پټ شیان
لوره پورې	اعتراف: منل، خوله خوځول
اوره: اورښت	اغيز: تاثير
اورښځيو: ورښځي	افراط: ډېروالی
اوزان: وزنونه: عروضي وزنونه	افق: د اسمان غاړه، هغه لیکه چې سړی
اوکوب: برم، جلال	انگيري اسمان له ځمکې سره لگېدلی دی،
اوڅار: روښانه، څرگند	ساحه، د ليد ساحه، د ليد افق
اوډون: اډابه: ترتيب، اوډل	الحن: خواږه اوازونه چې انسان يا ځيږي
اياز: خوځنده سره هوا، نسيم،	الوتوکي او يا موسيقي يې توليدوي
ايديالوژي: ځانگړی ليد او پوهه چې انسان	الله اکبر: خدای تر ټولو لوی دی
په وضعي وضعي په	الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې
نسبت لري او توجه کوي يې	پيداکيږي، د خدای ﷻ له لوري د يو چا په
ايکولوژي: د ژوند د چاپيريال پېژندنه	زړه کې د يو امر رامنځته کېدل
ار: محتاج	امت: د يو پيغمبر او يو دين د پيروانو
ارښ: ضروري	مجموعه
	امين: هغه شخص چې امانت نه خيانتوي،
	د ډاډ وړ، رښتینی

• بنا: وداني

• ((ب))

• بهير: جريان

• باتلي: بوتللي، وري

• بوره: زوی مري

• بامي: د يو گل نوم دی

• بوډا: زور، سپين پښری

• بانډه: کلی، گوښه او يو ځای پراته څو

• بيعت: د يو چا د امر او اطاعت د منلو

• کورونه

• ژمنه چي معمولا په لاس ورکولو سرته

• بخړه: برخه

• رسپړي، د يو چا مشرتوب او رهبري منل

• بدیع: نوی، تازه، ښکلی، ادبي پوهه چي

• شتمن

• په کي د شعر او نثر د ښکلا په اړه بحث

• بلې: رشوت

• کپړي.

• ښه: شکل، صورت

• برأت: له جرم، نیمگرتيا، تور او داسي

• بېلگه: مثال، نمونه

• نورو څخه خلاصوالی، بيزاري، تنفر، ...

• بريند: لوش

• ((پ))

• برم: دېدبه

• پال: روزل

• برهم: ويچار، خراب

• سمايه

• بریا: بری، لاسته راوړنه

• پاڼ: د شونډو د سره کولو پاڼه اکنده

• برید: یو له، سرحد

• پت: ناموس

• برهمن: بریالی

• پته: ادرس

• بصر: ستړگه

• پدیده (ښکارنده): یو شی، یو توکی

• بغض: کینه، دښمني

• پرتله: مقایسه

• بقا: پایښت

• پرتم: دېدبه

• بلاغت: له وینا سره سم د ور کلمو او

• پرتمین: شکو همنند

• جملو کارونه چي پوهي ته ډېر نژدې وي.

• پرتنه: بېله

• بلوسې: تېری، تجاوز

• پرتو: شعاع، وړانگه

• بلیغ: ویناوال، د وینا کولو وړتیا لرونکی

• ترورومی: تپه تیاره	• پرښته: ملايکه
• تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، خدای	• پرگنه: ولس، خلک
• پیژندنې او روزنې لاره چې زیاتره د ښووي	• پلازونه؛ پلاز: پایتخت
• اړیکو له شلولو سره یوځای وي.	• پلاوی: هیات
• تصویب: له یوې طرحې، وړاندیز، قانون،	• پلور: پلورل، خرڅول
• مقرري سره د چارواکو او واکمنانو	• پلې: پیاده
• موافقت	• پنځېدل: زېږېدل
• تعامل: یو پر بل اغیز، پېر و پلور	• پوله او برید: حد، اندازه
• تعجب: په انسان کې د یو غیر منتظره شي	• پررکی: قشر
• له لیدلو، اورېدلو او یا چلن څخه راو لاړ	• پورې: درجه
• شوی حالت	• پوښاک: جامه، لباس
• تعدیل: اړول، بدلول	• پیلامه: پیل، لومړۍ برخه
• تعمیم: عامول	• پره: ملامتي
• تفسیر: څرگند بیان	• پېر: پالا، وار
• تقلید: پېښې	• ((ر))
• تقوی: ډار، له گناه ځان ساتل	• تاراک: برید
• تکنالوژي: د صنعت په عملي کارونو کې	• تتیع: څېړنه
• له علم او پوهنې څخه گټه اخیستنه؛ د ټول	• تجویز: د یو کار جایز شمېرل
• دې لارو چارو او فنونو مجموعه چې ددې	• تدبیر: د یوې ستونزې یا یوې مسئلې د
• کارونې لپاره پکارېږي.	• هواری: لپاره د یوې لارې ستړول، د یوې
• توجیه: د یو کار یا یوې خبرې د سموالی	• چارې په اړه فکر کول
• لامل بیانول	• ترار: پېرشان
• توحید: یووالی، وحدانیت	• تراژیکه یا تراژیدي: غم او ځپگان
• تور نمری: تور + نمری، توري جامې، د	• ترنگي: دښمني

جو پیه: کاروان
جوت: خرگند
جوخت: پیوسته، نینتی
جونگی: د اوښي بچی
جوهر: د یو چا او یا یو شي ذاتي خصوصیت
او ځانگړتیا چي هغه تر نورو بېلوي.
حقیقت، د شي اصلي ماده او عنصر
جیفه: د غوښي توتپه (باسي)
جبل: زندان

غم جامي
تو کي: ماده، عنصر
تولا: تکل کول
تون: عالی
توینه: توپوي، توپول
تیره غوښی: تیاره، لږه تیاره
تیری: تجاوز
تراو: رابطه
ترون: موافقتنامه، قرارداد

((ج))

چاپریال: محیط
چار: کار
چم گاونډ: گاونډی، همسایه
چوپړ: خدمت
چیک: له بانک څخه د پیسو د اخیستلو
چاپي پانه

((ت))

تیار: قوم
تکه: تندر
توکېدل: زرغونېدل
تیکه: عدالت

((خ))

خاروان: د قافلي خارونکي
خرک: رابنکاره کېنده (لکه د لمر سترگه)،
لارښوونکی، نینه، درک، لټه، پته
خرنگوالي: کیفیت
خوار: دا کلمه اوس دود نه ده، کېدای شي

((ث))

ثنا: د خدای (ج) ستاینه
ثواب: د نیک عمل په وړاندې ورکړه
او پاداش چي په اخرت کي ورکول کېږي،
احسان، نیکی

((ج))

جاندم: دوزخ

خو اکشرانو ته هر ورکه شوی سوغات
خول: تاج
خوله خوځول: اعتراف کول، وعده کول
خیر: هغه شی یا کار چې د نېمکرغی، یا
برایالیتوب لامل وي

د صبر او استقامت معنا و لري

څومره والی: کمیت

خیر: هغه شی یا کار چې د نېمکرغی، یا

((خ))

ځان تېرېدنه: سرښندنه، ایشار

ځښپناک: استثمار

((د))

ځغلا: ځغاستل

ځور: ازارول

دایرة المعارف: د علم، ادب، هنر، ورزش
او هغوی ته ورته د نورو شیانو په اړه د
بشپړو معلوماتو کتاب چې معمولا د الفبي
په سیستم پیلېږي، انسایکلوپېډیا

((ح))

حاجت: اړتیا

حب: مینه

حجاب: پرده، چادري

حدیث: وینا (د حضرت محمد (ص) وینا)

دهمه: استراحت

حلم: نرمي

دود: رواج

حیثیت: درنښت، دریځ

دودیز: رواجي

حایل: پرده

دیت: خوښېا

((خ))

خراقاڼي: پوځ، بې معنا

خس: لږگی، خاشاک

خفي: پټ

((و))

ډال: سپر

ډالی: سوغات، بخشش، تحفه

خلعت: هره جامه چې د ناوړي کورنۍ بې

زوم یا د هغه کورنۍ ته ورکوي، د لویانو له

پېښې موجودې وي.)) (ر)
رونق: د کسب او کار خوبنتل شوی او	ذوق: زړه
فعال بهیر	ډگر: د خدای یادول
روهې: په روه پورې اړوند، روه د پښتنو	ذهنیت: د تفکر، لید یا قضاوت یو ډول،
سیمه	
روږدی: معتاد، اموخته)) (ر)
ریا: د ظاهر او باطن نه یو والی، په ځانگړې	رېږه: ستونزه
توگه ځان پاک لمنی او نیک عمله معرفي	رجوع: ورگرځېدل
کول	رحمت: زړه سوی او مهرباني
ریاضت: د روح د ترکیبي لپاره د زیات	رسالت: د خدای له لورې د پیغام راوړل،
عبادت او غږیزو د پرېښودلو له لارې د	د چا پر اوږو د یوې دندې یا مسوولیت
ستونزو او سختیو گالل	اچول
رېږدلو: رېږدېدلو	رضوان: جنت
)) (ز)	رقت: زړه سوی
زیل: له منځه تلونکی	رعیت: د یوې خاورې ټول وگړي چې د یو
زرغا: زرخون، شین والی	حکومت تابع وي
)) (ث)	رغنده: سم، روغ
ژانر: (فرانسوي کلمه ده) د ادبي او هنري	رموز: د رمز جمع، پټ، راز،
اثر ونو ځانگړې بڼه	روحاني: هغه څوک چې په مذهبي چارو
ژست: د غږو د خوځولو ډول چې یو څوک	بوخت وي، مذهبي شخصیت
یې خپلو غږو او څېرې ته ورکوي	روغی: روغتیا
ژمنه: وعده	رومان: تفری داستان چې پېښو یې د انسان
ژوبله: جگړه او ټپي کول	له ژوند څخه سرچینه اخیستي وي او
ژوبلور: جگپالی	معمولا په کې زیات شمېر شخصیتونه او

ژورناليزم: د ورځپاڼې ليکنې علمي او سلاکار: سلا ورکوونکی، مشاور
فني لار سلوک: لاره، چلن، د روحي پړاوونو
ژوي: ساکينان وهل چې يو سلاک د هغې له لارې نفس
ترکيه کوي. (پاکوي)

سما: سم، اصلاح

((سم))

ستاوتگاه: ستړی سترومانه
سايال: سواالگر
سار: ساری، بېلگه
سپار: د کرنې وسيله، سپاره
سترتوب: رياست
ستي: سوی، ډبر سوی
سته: بېخ

((ډب))

سخ: په وزن او قافې کې همافنگي

بیکارندوی: څرگند
بیکپلاک: استعمار
بېگينه: فايده، نيکي
سخا: ورکه
سرخ: مرغ، بخت
سراب: د شيانو خيالي انځورونه چې په
تودي هوا کې په دښتو يا واپتونو کې د نور
د وړانگو د انعکاس څخه رامنځته کېږي

((ش))

شونات: اړخونه، جنبي
او د اوبو په څېر بېکاري.
شار: ښار
سرغرونکي: متجاوز
شخصيت: د ثابتي او پرله پسې صفتونو او
سرور: خوشالي
شناگرتيا و منسجمه او و احده تو لگه چې
سعد: نیک

يو فرد له بل څخه توپيروي؛ د يو شخص
سکني: سکيل، سکينبل، پري کول

عارف: هغه څوک چې د رياضت، د نفس د تزکيې او تفکر له لارې خدای پېژني
عاصي: گنهکار
عبقریت: پيا وړتيا، له هري لارې بشپړتيا
عرفان: د خدای د معرفت لاسته راوړل د رياضت، د نفس د تزکيې او تامل له لار

پاښې.

عسس: څوکيدار، (په ځانگړي توگه د شپي

له خوا)

عطف: ترونی

((غ))

غبرگ: ورتا وول

غبرگون: عکس العمل

غج: بدله، انتقام

غرجستان

غروړ: لوبې

غندي: غنډل، بد ويل

((ف))

فرهنگ: د دود او دستور، فکر، هنر او

د ژوند د لارې پېچلي ټولگه (مجموعه)

چې د ولسونو په تاريخي بهير کې تجربه شوي او نورو نسلونو ته د لېروېدنې وړ

غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د يو

چا د اعتبار او درناوی لامل کېږي.

شريعت: طریقه، لاره

شفاهي: په خوله کې، وينايي

شنار: شوم، نامبارک، ننگ او عار ...

شهامت: زړورتيا

شهزی: د پاچا لور

((ص))

صحه: تايد، لاسليک

صلاح: وړ او مناسب، گټور

((ط))

طريقت: لاره، د نفس د تزکيې له لارې د

حقيقت د ترلاسه کولو سلوک، مسلک،

طنز: په شعريا نثر د ادبي بيان لار چې پکې

فردي او ټولنيز عيونه او نيمگړتياوي په

خندوونکي ډول برسېره کېږي. موخه يې

د بشري چلن سمول وي.

((ظ))

ظلمت: تياره

((ع))

عار: شرم

((ک))

وي.

- کامل: هغه شوک يا شی چي ٽولي لازمي
- خانگرتيا وي ولري او لږوالي، نيمگرتيا
- ونه لري.
- کالي، کورنوي: د کور لوښي (فرش و طرف)
- خانگرتيا وي، پيداښت

- کاهل: لت، تنبل
- کرار: سخت
- گرم: لطف، احسان، خو اٺي
- اسلامي پوهه چي موضوع ښي د شرعي احکامو د خانگو پېژندنه او د ژوند له ورځنيو چارو سره ښي سمول وي.

- کرونو لوجي: هغه پوهه چي د پېښو زماني پورکي او مخينه ارزوي او څېړي.
- خلاص، ښو زلی، سالک
- فلک: اسمان، د اوره گونو اسمانونو هره پورې، په پخواني نجوم کې ښي د سپوږمۍ (قمر)، عطارد، زهري، لمر، مریخ، مشتري او زحل موقعیت له لومړي څخه تر اوسه اسمانه پورې تصورول.
- کنايه: پټه خبره چي د ټاکلي او خاصي معنا لپاره کارول کېږي.

- کهریا: کلک شوی پټکری، معمولاً ښې رنگ لري. شفافه او يا نيمه شفافه وي.
- ساکنه برښنا لري، نوځکه بوس او وائينه راکاږي. د سينگار (ترښن) لپاره کارول کېږي. په درملو کې استعمال لري.
- کورن: د جنت يوه چينه
- کوکار: ناري سوري

((ق))

- کوکبان: کولي؛ مسلي، هغه خلک چي په کال کې څو ځلي له يو ځای يا يو ښار څخه ښجاب کې د يو ځای نوم دی.
- قديميت: پاکي، سپېڅلتيا
- قصور: لټي، نيمگرتيا، عيب، د هند په پنجاب کې د يو ځای نوم دی.
- قلم: هغه کار چي وړتيا، پوهي او تجربې ته اړتيا ولري.

لاښوونو: لاینس
لرغونې: ډیر پخوانی
لوبه وړخ: قیامت

((م))

مبعوث: گومارل شوی، لېږل شوی
مترادف: د یو شان معنا لرل
مجاز: (د مېم په پېښ) روا، جایز
مجاز: (د مېم په زور) له خپل معنا پرته یوه
کلمه پر بلې معنا کارول، غیر واقعي
مسا: موسکا

مستدلي: په دلیل او برهان ثابت شوی،
منطقي

مراندي: د کپورتۍ پرې، (د زړه مراندي)

ملکه، ملاکات: ځانگړنه

((ن))

ناتار: بد حالت
ناخوال: ناخواله: ناخوالي: ناغوښتل شوی
شی یا کار

نامنلی: خراب، د نه منلو
نوخ: زیاته پوهه او وړتیا

نتلی: څپلی، خوار
نثار: قربان

ویلو، فال کتلو او نورو دنده لري.

کومیکه: خنډنې
کتهار: د زرکي نارې
کډوالې: مهاجرت، بل هېواد ته کوچېدل
کراو: ستونزه، زحمت

کر: ټپي، زخمي

کرمن: له کراوه ډک

کرونګي: څړوږی، آبشار

کیاری: کورارې، د سېو او ترکار یو ټپي

((ګ))

ګاڼه: پسرول، زبور
ګایل: ټپي
ګداز: وېلي کېدل

ګردبیت: گرځېدل

ګواښ: تهدید

ګوزن: فلج

ګرګ: کډه

((ل))

لا یمن: لاس پرې مه وهه
لاسوندي: سند، ثبوت
لامل: عامل

لاهو: د اویو پرسر

بدوالي خخه بېلوي او تر قضاوت لاندې	نجو م: د ستورو پېژندل
بې نېسي: د حق او ناحق په وړاندې د يو	نخس: بد
چا د غبرگون وړتيا	ندرت: کله ناکله
وراره: وروړ موي	نشات: راو لاړ شوی
ورټ: د اوبنکو توبېدل	نص: آيت
ورکه: سخا	نصوص: آيتونه
وسوس: اندېښنه	نغاري: تا وړي، (نغبتل)
وقار: حيثيت، درنښت	نغنښتی: پېچلی
ولو ليته: پرېمنځي	نمنځی چار: متقي، پرهيزگار
ويارمنه: سر لورې	نهضت: غورځنگ
وېرژلي: غمجن	نهيلی: نا هيلی، نااميد، مابوس
ويرمن: غمجن	نوليدل: غمگينيدل
ويرنه: غم، مرثيه	نويل: عيسوي اختر
	نيسان: د پسرلي فصل
	نيواک: استعمال
(د)	
يانه: يون، خوځښت، حرکت، تگ	
يرغل: بريد، حمله	(هه)
يسيز: اسان	هيت: له درناوي سره گډ دار چې څوک
يقين: ډاډ	بې په چاکې پيدا کوي. دار، پرتم
	(و)
	وجدان: د هر چا په باطن کې پټ ځواک يا
	حس چې د هغه/هغې د پوهې لامل شوی
	او د هغې له لارې د چال چلند ښه والی له

اخځليکونه:

- ۱- ادبي فنون، محمد اقا شېرزاد، د ښوونې او روزنې پوهنځی، ۱۳۸۴ کال
- ۲- انټرنیټ، د تاند ویب پاڼه، د انټرنیټ نوري بېلابېلې پاڼې (سایتونه)
- ۳- په افغانستان کې د ډوله ییزو اړیکو د وسایلو لنډ تاریخ، پوهاند محمد کاظم اهنګ ، د سید محی الدین هاشمي ژباړه، د اریک د ګرځنده کتابونو اداره، پېښور، ۱۳۸۰ لمریز کال
- ۴- پټه خزانه، محمد بن داود هوتک، دویم چاپ، ۱۳۳۹ کال
- ۵- پښتانه شعراء، څلورم ټوک، عبدالله بختانی، ۱۳۵۷ کال
- ۶- پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاجهان، پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسټي، ۱۹۹۳م.
- ۷- تفسیر یسیر، مرادعلي رح، لومړی ټوک، چاپ ... کال
- ۸- خیر البیان د بايزيد روښان، د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی، د پښتو ټولني په سپارښتنه، ۱۳۵۳ کال.
- ۹- خیر البیان، تصنیف بايزيد انصاري، ترتیب، تدوین او حواشي حافظ محمد عبدالقدوس قاسمي، پېژندګلو مولانا عبدالقادر، پښتو اکېډیمي، پېښور یونیورسټي، جون ۱۹۶۷م

- ۱۰- د ارزاني خویشکي کلیات، پروفسور داکتر سلما شاهین، داکتر پرویز مهبجور خویشکي، داکتر پښتو اکیدیمي پښور پوښورستی، جون ۲۰۰۵
- ۱۱- د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغوني او منځني دوره)، زلمی هوادامل، لومړی ټوک، ۱۳۷۹ کال
- ۱۲- د پښتو ادبیاتو تاریخ، پوهاند داکتر زیورالدین زیور، د سايي پښتو څېړنو مرکز، ۱۳۸۶ کال
- ۱۳- د خپلواکۍ مجله، دویمه دوره، لومړی کال، دریمه گڼه، د بشري حقونو لپاره د د نړیوالو هڅو لنډ تاریخي بهیر، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، ۱۳۸۳ کال
- ۱۴- د زره خواله، عبدالروف بېنوا، ۱۳۴۵ کال
- ۱۵- روښان ياد، د بايزيد روښان د نړيوال سيمينار د مقالو مجموعه، د حبيب الله رفيع په زيار او اهتمام، پښتو ټولنه، ۱۳۵۵
- ۱۶- سيرة النبي، الرحيق المختوم، مولانا صفي الرحمن مبارکپوري، ژباړن: عبدالله خاموش هروي، د سيلاب څېړونې، ۱۳۸۲ کال
- ۱۷- عرفان مجله، سروده های دری مفسر و دانشمند علوم دینی، مرادعلي صاحبزاده، زلمی هوادامل عرفان مجله، دویمه گڼه، ۱۳۷۰ کال
- ۱۸- غوره نثرونه، گل پاچا الفت، د ۱۳۷۳ کال چاپ
- ۱۹- فرهنگ ادبیات جهان، زهراي خانلری، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، چاپ اول، ۱۳۷۵ کال
- ۲۰- کابل مجله، مرادعلي صاحبزاده، عبدالله بختانی، پښتو ټولنه، لومړی گڼه، ۱۳۵۰ کال
- ۲۱- کیله و دهمنه، تکانک څېړنیز مرکز، ۱۳۸۶ کال
- ۲۲- وښن زلمیان، عبدالروف بېنوا، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۶ لمریز کال.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**